

אוניברסיטת בן-גוריון בנגב

הפקולטה למדעי הרוח והחברה

המחלקה לספרות עברית

שירי הקודש של שם-טוב ארדוטיאל

רב פייטן בשעת הלידה של הליריקה הספרדית

חיבור זה מהווה השלמה לדרישות לתואר

"מוסמך למדעי הרוח והחברה" (M.A.), המסלול המחקרי

מאת : מוסמכת למדעי הרוח והחברה, מסלול כללי (M.A.)

מרגלית סגראי-שלמן

בהנחיית :

ד"ר פיטר שי' לנרד

אוניברסיטת בן-גוריון בנגב

הפקולטה למדעי הרוח והחברה

המחלקה לספרות עברית

שירי הקודש של שם-טוב ארדוטיאל

רב פייטן בשעת הלידה של הליריקה הספרדית

חיבור זה מהווה השלמה לדרישות לתואר

”מוסמך למדעי הרוח והחברה” (M.A.), המסלול המחקרי

מאת : מוסמכת למדעי הרוח והחברה, מסלול כללי (M.A.)

מרגלית סגראי-שלמן

בהנחיית :

ד”ר פיטר שי לנד

אוניברסיטת בן-גוריון בנגב

הפקולטה למדעי הרוח והחברה

המחלקה לספרות עברית

שירי הקודש של שם-טוב ארדוטיאל

רב פייטן בשעת הלידה של הליריקה הספרדית

חיבור זה מהווה השלמה לדרישות לתואר

"מוסמך למדעי הרוח והחברה" (M.A.), המסלול המחקרי

מאת: מוסמכת למדעי הרוח והחברה, מסלול כללי (M.A.)

מרגלית סגראי-שלמן

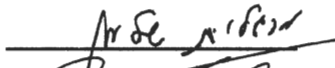

בהנחיית:

ד"ר פיטר שי לנרד

תאריך: 30/4/15

תאריך: 30/4/15

תאריך: 31/5/15

חתימת הסטודנט:

חתימת המנחה:

חתימת יו"ר הועדה המחלקת

יו"ר הועדה למיונים מתקדמים
המחלקה לספרות עברית
אוניברסיטת בן-גוריון בנגב

שירי הקודש של שם-טוב ארדוטיאל

תקציר

רוב החוקרים שעסקו בדמותו של שם-טוב ארדוטיאל מציינים שמעט מאוד ידוע עליו. ובכל זאת, מצאתי לנכון לסכם הידיעות עליו, בעיקר מתוך ניפוי אותן מסקנות חסרות בסיס דוקומנטארי, אליהן הגיעו חוקרים רבים רק על-סמך התבטאויות ביצירתו. הקדשתי את פרק ה'מבוא' להבהיר ידיעות וסוגיות על האיש ועל יצירתו, לאור הסוגיות הבאות: שאלת שמו וזהותו, אופיו ואישיותו, חייו ופעליו, יצירותיו, שירי הקודש – בעיית השייכות, ייחודיות שירי הקודש של שם-טוב ארדוטיאל על רקע מסורת התפילה הספרדית. מעבר לכך, סקרתי את גישות ההתייחסות המחקרית עד זמננו עלפי שלוש קטגוריות: א. התייחסות לדמות הפייטן רב שם-טוב בן יצחק ארדוטיאל; ב. התייחסות למחבר של "משלי מוסר" (Proverbios Morales) סאנטוב דה קריון; ג. התייחסות המאחדת את זהות הדמות ויצירותיו בעברית ובספרדית.

לאור שפע התעלומות לגבי האיש והאחדות הסגנונית ביצירתו, הבנתי שעלי להתמודד עם הניסיון להוכיח שהן מן ההיבט הספרדי והן מן ההיבט העברי, ביצירות החול וביצירות הקודש, מדובר על רב-אומן פייטן המצטייר כדמות אחת יחידה, וליצירותיו ייחודיות שמין הראוי לשרטט מאפייניה, תוך הבלטת הקווים המאחדים. קווי מתאר אלה מהווים סיכום מחדש, לאור טענת האחדות שבין יצירותיו לסוגיהן – ספרדית, עברית, חול, קודש. מבחינת מצב המחקר יש עתה אפוא לבחון את דיוקן האמן ואת אחדות יצירתו מחדש, וזאת לאור קריאה מחדשת ביצירתו.

לאחר סיכום הפרטים הביוגרפיים של שם-טוב ארדוטיאל, יצאתי לדרך לברר את ההיבט האסתטי המראה שמא בכוחו להוכיח שמדובר על אומן אחד, דווקא בטקסטים הכי יהודיים שלו, שנכתבו בעברית כדי להיות חלק מעבודת הקודש בבתי-הכנסת. העדפתי להגיש קודם את שירי הקודש כמהדורה מדעית, ואחרי כן להגיש את הפרק על "עקבות סגנון", המגשר, למעשה, בין שני תחומי יצירותיו של שם-טוב ארדוטיאל, העברי והספרדי. לאור כוונתי זו, השירים עצמם באים בגוף העבודה ולא כנספח, ומהווים תשתית להערכה הסגנונית.

הרצון לחדש הבחינה הסגנונית הוביל אל הצורך להעמיד מהדורה מדעית של אותם שירי הקודש שלא יצאו לאור, ושל הוידוי שנדפס זה מכבר בסידורי תפילה נוסח ספרד. עקב תלאות ההישרדות וניסיון הפענוח של כתבי היד הנמצאים כיום בהישג-יד, הקדשתי סעיף ב'מבוא' לתיאור מצב כתבי היד ששימשו מקור עיקרי לעבודה, והקריטריון שהנחה אותי בבחירת המקורות להשוואת

נוסחים ובמקרים מסוימים, ליצירת גרסה דיפלומטית או אקלקטית. כמו-כן, ישנו סעיף המתאר את סוגיית סדר הצגת השירים ואת דרכי התקנתם. לשירים הקצרים הקדשתי את המדור א' 'שירי הקודש הקצרים', הכולל את "שעה צורי", "ימי האדם צבא", "הוי כל צמא" ו"שוכן שחק שמעה". לשירים הארוכים, הנחשבים כל אחד מהם לחוד כיצירת הגות העומדת בפני עצמה, הקדשתי מדורים נפרדים, מדור ב' מוקדש לבקשה "ים-קהלת" ומדור ג' מוקדש לוידוי "רבונו של עולם בראותי בחורותי". נראה ששירי הקודש האלה, קצרים וארוכים כאחד, נועדו למלא צורך מאוד אישי בעת חשבון הנפש של היחיד בהימצאו בין קהל המתפללים בבתי-הכנסת, ביום-הכיפורים.

הכנת המהדורה המדעית הזאת הובילה אותי לגיבוש טענה מרכזית לעבודה, והיא שבעצם יש קוהרנטיות בין האסתטיקה של שירי הקודש העבריים לבין האסתטיקה של שירי החול העבריים השזורים ב"מעשה הרב - מלחמת העט והמספרים" פרי עטו של שם-טוב ארדוטיאל, ובו-בזמן, לבין יצירתו ההגותית בספרדית "משלי מוסר" (Proverbios Morales) בעקבותיה הוא זכה לכינוי "הרב החורז בסגנון הטרובדורים" (El rabino de las trovas).

חוקרים ועורכי אנתולוגיות, המתייחסים ליצירה העברית והספרדית של שם-טוב ארדוטיאל, ציינו זה מכבר שלמרות הרצינות ההגותית, ניתן למצוא בה מן הקלות וההומור העממי המובא בקריצת-עין חיינית, ברגישות מיוחדת לריתמוס הלשוני, ובמוזיקליות כובשת-לב. נראה שניתן לומר זאת עתה גם לאחר עיון מחודש בשירי הקודש שלו. שירתו, הן בספרדית והן בעברית, משקפת את שליטתו במליצה, בחרוז, בשעשועי לשון ובעיטורים הפואטיים.

~ ~ ~

תוכן עניינים

עמ' יא הקדמה

עמ' יג מבוא

שם-טוב ארדוטיאל – האיש ויצירתו (יג-כד)

סוגיות שמו וזהותו (יג), אופיו ואישיותו (יד), חייו ופעליו (טו),
יצירותיו (טז), שירי הקודש – בעיית השייכות (יט), ייחודיות שירי הקודש
של שם-טוב ארדוטיאל על רקע מסורת התפילה הספרדית (כא)

גישות בהתייחסות המחקרית אל שם-טוב ארדוטיאל ויצירתו (כד)

א. התייחסות לדמות הפייטן 'רב שם-טוב בן יצחק ארדוטיאל' (כד)
ב. התייחסות למחבר של "משלי מוסר", סאנטוב דה קריון (כה)
ג. התייחסות המאחדת את זהות הדמות ויצירותיו בעברית ובספרדית (כו).

מקורות ומצב כתבי-היד (כח) על סדר הצגת השירים והתקנתם (לא)

עמ' 1 מדור א': שירי הקודש הקצרים

שעה צורי תפילתי (3), ימי האדם צבא (5),

הוי כל צמא (7), שוכן שחק שמעה (9).

עמ' 13 מדור ב': ים-קהלת – 'בקשה' לשחרית יום-כיפור

עמ' 36 מדור ג': רבונו של עולם בראותי בחורותי – וידוי

עמ' 53 עקבות סגנון

מוטיבים משותפים (53); חריגות ממוסכמות (54); מבנה הפיוטים והיחס
בין צורה ותוכן (55)

עמ' 59 ביבליוגרפיה

טבלאות

עמ' 65 טבלה 1: "רבונו של עולם בראותי בחורותי" - חריזה

עמ' 66 טבלה 2: "רבונו של עולם בראותי בחורותי" – מניין תיבות

צילומים

עמ' 67 צילום מס' 1: אבן-ששון, שירי שבח לר' שם-טוב ארדוטיאל

עמ' 68 צילום מס' 2: עמוד השער ל"ים-קהלת ופיוטים אחרים", כתב-יד מהמאה הטי"ו עמ' 68

הקדמה

מטרת עבודה זו היא להעריך מחדש את פועלו הפואטי של הרב שם-טוב ארדוטיאל בעזרת הוצאה לאור של שירי הקודש פרי עטו, במהדורה ביקורתית. שירים אלה לא ראו אור עד כה, להוציא הווידי "רבנו של עולם בראותי בחורותי" שנכלל בסידורי תפילות נוסח ספרד, ובפרסומם, יותר נכס אבוד מהתרבות היהודית ספרדית מימי-הביניים, ויצורף מרכיב נוסף לדיון על התפתחות השירה היהודית בספרד הנוצרית.

במהלך ההכנות לקראת כתיבת עבודת-גמר שהייתה אמורה לעסוק בצורות הפואטיות הספרדיות¹ נוכחתי לדעת, להפתעתי, שהמשורר הספרדי **סנטוב דה קריון** (Santob de Carrión), הנחשב לאחד מחלוציה של השירה הלירית הספרדית, איננו אלא הרב, הפייטן והמשורר העברי **שם-טוב ארדוטיאל**,² עוד ציין ההיסטוריון יצחק בער: "שירתו של ר' שם-טוב ארדוטיאל ראויה למחקר מקיף ומעמיק".³ נוכחתי גם כי שתי יצירות של שם-טוב ארדוטיאל - "משלי מוסר" (Proverbios Morales) ו"מעשה-הרב - מלחמת העט והמספרים" - זכו להוצאות מדעיות לאור ולהתייחסות מחקרית רחבה,³ אך שירי הקודש שלו, להוציא הווידי שכאמור נכלל במחזורים של קהילות ספרדיות בתפילות ליום-כיפור, לא כונסו ולא נדפסו מעולם. לכן, הדבר עורר בי דחף לחשוף את שירי הקודש של שם-טוב ארדוטיאל ולהוציאם לאור במהדורה מדעית, במטרה לחשוף עוד נדבך במסורת התפילה והפיוט, הראוי למחקר 'מקיף ומעמיק'. אמנם שם-טוב ארדוטיאל לא שייך לתקופת הזוהר של השירה העברית בספרד אלא לעידן שקיעתה, אך גם בתקופתו היו רזי יצירה עברית, בד ובד עם התפתחותה של היצירה היהודית בשפות לעז,⁴ ועוד נראה שהווידי נחשב ליצירה הגותית וגם ה'בקשה' "ים-קהלת" ראויה להיכלל בקטגוריה זו.

---

¹ שלמן-סגראי, הצורות הפואטיות הספרדיות מתחילת התפתחותן ועד 'תור הזהב' של הספרות הספרדית (Siglo de Oro), עבודת מבחן לקבלת תואר ראשון, בהנחיית פרופ' דבורה ברגמן, המחלקה לספרות עברית, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב.

² בער, שרידים ממשוררי קשטיליה במאה ה-14, בתוך: מנחה לדוד, עמ' קצו-רד.

³ בער, תולדות היהודים בספרד הנוצרית, עמ' 516, הערה 46.

³ ראו שירמן-פליישר, תולדות השירה העברית בספרד הנוצרית, עמ' 558-569 והביבליוגרפיה.

⁴ ראו שירמן-פליישר, שם, עמ' 562-569.

עלי לסיים דברי הקדמה אלה בהיבט אישי משלי, ולספר שתחת השפעת התכונות הללו בשירתו של שם-טוב ארדוטיאל, כמוזיקאית שגדלה על ברכי נוסחי אשכנז, הוקסמתי מהפיוט "שעה צורי" והלחנתי אותו דווקא בנוסח פייטני ספרדי-מזרחי.

רוב שירי הקודש של שם-טוב ארדוטיאל פזורים בכתבי-יד מהמאה הארבע-עשרה ואילך, הנמצאים בספריות הלאומיות בפאריס ובברלין, ובספריית אוניברסיטת קיימברידג'. צילומי כתבי-היד (במיקרופילמים) נמצאים במכון לתצלומי כתבי יד עבריים בספרייה הלאומית, ירושלים, והם המקור לעבודה זו. אני מבקשת להודות לצוות המפעל לחקר השירה והפיוט בגניזה על-שם פרופ' עזרא פליישר שליך האקדמיה הלאומית הישראלית למדעים, שסייע בידי לאתר את השירים ולחשוף את אלה שנתגלו בגניזה בשנים האחרונות, אשר וודאות זיקתם לשם-טוב ארדוטיאל עדיין לא נבדקה.

כמו-כן, אבקש להזכיר את דר' סוזן איינבינדר שהואילה להעביר אלי העתקה ראשונית של "ים-קהלת", עליה מבוססת הגרסה המוגשת בעבודה זו; את הבלשן ד"ר אביב מלצר שסייע בניקוד ובייעוץ הלשוני; את פרופ' יהושע גיתי שעזר לי במלאכת הביאור ובאיתור מראי-מקום מקראיים; את הרב והמשורר ד"ר גיל נתיב שהאיר את עיניי ותרם לרקע בענייני דת וליטורגיה יהודית; את פרופ' שולמית אליצור, מנהלת מפעל לחקר השירה והפיוט בגניזה על-שם פרופ' עזרא פליישר שליך האקדמיה הלאומית הישראלית למדעים, על עצותיה הנדיבות; את ד"ר שרה כהן, חוקרת באותו מפעל, שסייעה ממיומנותה באיתור הפיוטים ותרמה גם לקריאתם במקומות קשים לפיענוח בתצלומי כתבי-היד; את פרופ' בנימין בר-תקווה שסייע לי באיתור השירים; את פרופ' ג'ון זמקה שענה על שאלותיי בנוגע לסקירת גישות ההתייחסות אל שם-טוב ארדוטיאל ויצירתו; ואת פרופ' טובה רוזן, המנחה בשלב העיקרי של הפרויקט, על תמיכתה המלאה ותרומתה הנדיבה מהבקיות והידע שלה בהבנת סוגיות בשירת ימי הביניים והדרתה; ותודה למנחה פיטר ש' לנרד, המעיר והמאיר שעזר לשירי קודש אלה לצאת לאור העולם. לכם התודה והברכה.

~ ~ ~

מ ב א

שם-טוב ארדוטיאל – האיש ויצירתו

סוגיות שמו וזהותו

כיום מקובלת במחקר הסברה ששמו הפרטי של שם-טוב ארדוטיאל היה **שם-טוב**, שמו של אביו **יצחק** ושם המשפחה **ארדוטיאל**. במחזורי תפילה, למשל, לפני הוידוי "רבנו של עולם בראותי בחורותי", מופיע שמו המלא: **הרב שם-טוב בן יצחק ארדוטיאל**.¹ לעיתים ליד שמו הפרטי מופיע "בן-יצחק", ולעיתים השם מופיע כראשי-תיבות ש"ט. כך או כך, התואר **רב** (או הקיצור **ר'**) מופיע בכל המחזורים כולם. במהדורת "מעשה הרב – מלחמת העט והמספרים" בהוצאת ניני-פרוכטמן (תש"ם) מצויין על גבי הכריכה כי המחבר הוא "ר' שם טוב בן יצחק ארדוטיאל הוא דון סנטו דה קריון".

חיים בראדי² רשם את צורות הכתיבה השונות והרבות של שם-המשפחה ארדוטיאל: ר' שם-טוב ארדוטיאל; ארדוטיאל, שם טוב; ארדוטאל, שם-טוב בן יצחק; שם-טוב בן יצחק ו' (אבן) ארדוטיאל. שם-המשפחה יכול להופיע: ארדוטיל, ארדוטיאל, לפעמים בהיפוך אותיות ר' ו- ד' אדרוטיל, וגם אדרוטיאל. שמותיו בלועזית הם: דון סאנטוב דה קריון (Don Santob de Carrión), וגם סנטו דה קריון (Santo de Carrión).

נוסף על כך, עלה בידי לאתר את צורות שמו של שם-טוב ארדוטיאל בספרדית ובשפות לועזיות אחרות, ולעקוב אחר השיבוש שנעשה בשם:

Santob de Carrión; Sem Tob de Carrión; Shem Tov ben Isaac Arduviel; Ibn Shem Tov ben Isaac Arduviel; Sem Tob ben Ishak Arduviel; Scem Tov Ben Ardvtiel; Don Santo de Carrión; El Rabino Santo, el Rabino de las Trovas.

וואריאציות נוספות לשם-המשפחה:

Arduvil, Androtil, Adrotil, Adrutiel, Adrotiel, Adrothiel, Adroteal, Ordital

---

¹ ראו צילום 2: עמוד השער לים-קהלת ופיוטים אחרים, כתב-יד קיימברידג', Add.1512,1. לבעיית מספר העמודים ראו בהמשך על מצב כתבי-היד, עמ' 26.

² בראדי, ארדוטיאל, עמ' 303–304, שטיינשניידר, התרגומים העבריים, עמ' 547 וכן קייסרלינג, ספרדים, עמ' 19.

נראה כי השם 'שם-טוב' הועתק ל'סנטוב' או בצורה המקוצרת 'סנטו', שפירושה 'קודש'. בתרבויות אירופיות זהו הכינוי שניתן לקדושים הנוצריים ואף, למרבה הפלא, לרב היהודי. מספר היסטוריונים³ תלו את הסיבה לכך בהתנצרות הרב וחזרתו ליהדות לאחר מכן, אם כי לא נמצא כל תיעוד שמאשש זאת.

חוקרים אחרים נותנים דעתם על הופעת התואר "דון" לפני שמו הפרטי של שם-טוב ארדוטיאל גם בעברית וגם בספרדית; היות ותואר זה ניתן לבעלי ייחוס, החוקרים מסיקים ששם-טוב ארדוטיאל נחשב לבעל מעמד וייחוס בעיני בני זמנו. נוסף על כך, ישנם חוקרים⁴ המעירים כי במאה הארבע-עשרה נהגו הנוצרים לכנות בתואר "רב" כל יהודי שהיה בקי בתנ"ך ובתלמוד ושימש מחנך ומנהיג קהילה, גם אם לא היה בהכרח רב מוסמך. ואולם, להערכתך, רעיון זה אינו נכון בעינינו של שם-טוב ארדוטיאל, שכן פיוטו "רבנו של עולם בראותי בחורותיי" שובץ במחזורי תפילה תוך ציון התואר "רב" לפני שמו, דבר המרמז, על אף שאינו מוכיח, שאכן היה רב מוסמך.

אין זה פלא אפוא שנדרשו כארבע מאות וחמישים שנים לבירור זהותו של שם-טוב ארדוטיאל ועד שהוכיח פרופ' יצחק בער בשנת תרצ"ה, כי המשורר סנטוב דה קריון, שחי במאה הארבע-עשרה הוא למעשה רב ופייטן יהודי, בן למשפחת ארדוטיאל.⁵

כיום, אין המחקר מטיל ספק בזהותו של הרב, המתרגם, הפייטן והמשורר שם-טוב ארדוטיאל; המחקר מקבל כעובדה וודאית היסטורית ואת היות שם-טוב ארדוטיאל היהודי הראשון שחיבר שירה בספרדית וכמשורר היהודי-ספרדי הראשון שחיבר הגות בלשון ובתבניות שירה עממיות.⁶

אופיו ואישיותו

מספר חוקרים ניסו להסיק על תכונות אופיו של שם-טוב ארדוטיאל על-סמך רמזים ביצירותיו, שמהן עולה חוש ההומור שלו⁷, מזגו הנוח, כושרו ליחסים דיפלומטיים עם נוצרים וערבים, יכולתו להשיג

³ ראו לדוגמה: קלויזנר, השתקפויות, עמ' 305.

⁴ לדוגמה, מציין היסטוריון הספרות הנוצרי אסטרליה-גוטיירז, תולדות הספרות הספרדית, בפרק על שם-טוב דה קריון, עמ' 56: "בימי הביניים, בספרד, הכינוי 'רב' או 'רבי' ניתן לכל אדם מלומד בעל הכשרה בתנ"ך, תלמוד ומדרש". (התרגום שלי).

⁵ בער, שרידים ממשוררי קשטיליה במאה ה-14, ראה לעיל הערה 2.

⁶ גישה זו מאפיינת בעיקר את החוקרים של סוף המאה העשרים זמקה, אלבה-ססיליה, קיקארי, דיאז-מאס – ראה ביבליוגרפיה.

⁷ שירמן-פליישר, תולדות השירה העברית בספרד הנוצרית, מודגש: "... [ב"מעשה הרב"] אין שום כוונה דידקטית, וכל מאמצי מחברה מושקעים במטרה אחת בלבד: להצחיק את הקורא הרבה ככל האפשר". דברי

תרומות נדיבים ועוד. מהשירה העברית הספרדית נשתמרו שירי-שבח של בן-תקופתו של שם-טוב ארדוטיאל, המשורר שמואל אבן-ששון, כאשר בסמוך לשיר הראשון שבעמוד מופיע כיתוב המסיר כל ספק בנוגע למושא-השבח: "אחרי כן הלכתי לפרומישטא לדור שם, ומשם שלחתי אלה עם מליצה ערבה לרב דון שם טוב ארדוטיאל, והמליצה לא כתבתיה כאן".⁸ בשירי שבח אלה מהולל שם-טוב ארדוטיאל כפייטן וכסופר עברי. בין מעלותיו מוזכרות על ידי שמואל אבן-ששון חוכמתו המהווה מקור אור (בשיר "צהר אשר זהר"), בינתו המשולה לשי (בשיר "קח שי הניב"), מיומנותו בחידודי לשון (בשיר "מפלס המעגל"). השיר "גביר המעלה" (מסומן מ"ו) פותח בהתייחסות הספציפית להיותו שם-טוב ארדוטיאל סופר ומשורר:

גְבִיר הַמְעֵלָה בְּחִכְמָה מְסֵלָה וְשׂוֹקֵל וְתוֹלָה בְּלִשׁוֹן חֲרוּזִים
וְיָפוּ סְפָרָיו וְנֵאוּ אֲמָרָיו מְסִדֵּר שְׁעָרָיו כְּטוֹרֵי חֲרוּזִים⁹

רוב החוקרים סבורים, אם זאת, כי שירי-שבח אלה כתובים על-פי קונבנציות הז'אנר וכי אין ללמוד מהם בהכרח על אופיו האמתי של מושא-השבח.¹⁰

חיי ופעליו

הפרטים הידועים לגבי חייו של שם-טוב ארדוטיאל הם מעטים ומעורפלים,¹¹ ועד כה לא נמצאו מסמכים או תעודות שיאירו אותם. רוב הידיעות, לרבות אלו המוגשות כעובדות, נבעו ממסקנות חוקרים ורובן התגלו כטעות או שהן נמצאות במחלוקת. עם זאת, דעה מוסמכת היא ששם-טוב ארדוטיאל חי ופעל בחיק הקהילה היהודית במאה הארבע-עשרה (1290–1369, תאריכים משוערים). לפי רמזים הפזורים ביצירתו הספרדית שימש שם-טוב ארדוטיאל מזכיר, יועץ ומתרגם בחצרות משפחת האצולה הנוצרית סנטיליאנה (Santillana) בעיירה קאריון דה לוס קונדס Carrión de los Condes) הנמצאת בצפון מחוז קסטיליה והסמוכה לעיר פאלנסיה (Palencia). חבל ארץ זה ידוע הערכה על הומור של שם-טוב ארדוטיאל ב"מלחמת העט והמספריים", השווה: שירמן, תולדות השירה העברית בספרד ובפרובאנס, עמ' 530.

⁸ אבן-ששון, שמואל, אבני השוהם, שירים מג-מו, עמ' 76 – ראו צילום 1.

⁹ אבן-ששון, אבני השוהם, שם.

¹⁰ שירמן-פליישר, תולדות השירה העברית בספרד הנוצרית, עמ' 568, הערה 11, וחוקרים שפרסמו מאמרים על שם-טוב ארדוטיאל, הגותו ועמדתו הפילוסופית, ראו לעיל הערה 10.

¹¹ כך מדגישים שירמן-פליישר, תולדות השירה העברית בספרד הנוצרית, עמ' 563; אלבה-ססיליה, הווידוי, עמ' 361; קיקארי, מבוא להוצאת 2005 Proverbi Morali, עמ' 12.

כ"מחוז הולדתה של הליריקה הספרדית" כי שם כתבו את יצירותיהם שם-טוב ארדוטיאל ואחד המשוררים הספרדיים הבולטים ביותר במאה החמש-עשרה ובכל הזמנים דון איניגו לופז דה מנדוזה, מרקיו דה סנטיליאנה (Iñigo López de Mendoza, marqués de Santillana, 1398-1458) ושם נמצא בית-ספר תיכון הקרוי על-שם שם-טוב ארדוטיאל ("Instituto de Enseñanza Secundaria "Sem Tob"). קרבנו של שם-טוב ארדוטיאל לאצולה הנוצרית התאפשרה כי בתקופתו, עקב מלחמת אזרחים, שהוא מלך קסטיליה ומקורביו בעיר פאלנסיה לעיתים קרובות.¹² חוקרי היסטוריה וספרות ביקשו לבדוק אם שם-טוב ארדוטיאל הועסק במשרה רשמית בשירות מלך קסטיליה, החוקרים לא הצליחו למצוא לכך הוכחות.¹³

יצירותיו

בשפה הספרדית נשתמרה יצירה אחת בלבד של שם-טוב ארדוטיאל, בעלת חשיבות בתולדות השירה וההגות, והיא אסופת משלים מחורזים שנקראה על-ידי המחבר "מכתמים" (Glosas) תחת כותרת כללית "המלצות ומסמכים אחרים מהרב דון סאנטו למלך דון פדרו" (Consejos y Documentos del "משלי מוסר"). (Rabbi Don Santo al Rey Don Pedro) ומכונה בפי המהדירים Proverbios Morales ("משלי מוסר"). יצירה זו מורכבת מאסופה של פתגמים, משלים וניבים עממיים ושכלתניים ממקור עברי, ערבי וספרדי. לפי **תיאודור פרי** (Theodor Perry) ליצירה זו תפיסה הגותית סטרוקטוראלית וניתן לקבץ את המשלים והפתגמים לפי נושאים כלליים כגון טבע האדם והיחסים בין הפרט לזולתו ובין הפרט לאלוהיו, והתנהגויות אנוש ספציפיות במצבים נתונים.¹⁴ ניתן להצביע על קשר בין היסודות המבניים ביצירה זו ומבנה הפיוטים הגדולים של שם-טוב ארדוטיאל, הבקשה "ים-קהלת" והווידי "רבונו של עולם בראותי". **אליעזר גוטוירט** (Eleazar Gutwirth) מדגיש: "**הנושאים ביצירה זו אוניברסליים**, התייחסותו של שם-טוב ארדוטיאל לנושאים כגון אמת ושקר, בדידות, שקדנות ועצלנות, ותכונות אנוש נוספות ממוזגת קלילות ורצינות, בטונציה הנעה בין אירוניה עוקצנית לבין פיוטיות רגשית"

---

¹² על השבחים שכתב סנטיליאנה ל "משלי מוסר" של שם-טוב ארדוטיאל ראו זמקה, גישות מחקריות, עמ' 37. על מלחמת האזרחים ומאבקי כוח בין האצולה והמלך בספרד בימי-הביניים ראו קלויזנר, הרהורים, עמ' 305.

¹³ על סוגיות נוספות בקשר לביוגרפיה של שם-טוב ארדוטיאל, ראו קלויזנר, שם. מספר חוקרים מהמאה התשע-עשרה ציינו שמשפחת שם-טוב ארדוטיאל מוצאה מהעיר סוריה (Soria) אך זאת טעות. אמנם היו שם יהודים ששם-משפחתם היה "שם-טוב", אך לא משפחת ארדוטיאל. בספרות המחקרית של העשור האחרון הטעות תוקנה.

¹⁴ פרי, משלי מוסר.

(תרגום והדגשה שלי).¹⁵ מוטיבים שכיחים ב"משלי מוסר" הם: ורד, מעין, נשר, יין, ההווי הכפרי החקלאי, ויסודות קוסמיים כגון שמש, כוכבים, ירח, עננים ועוד. מבחינה פרוזודית, "משלי מוסר" חוברה בסטרופות של ארבעה טורים קצרים (שש או שבע הברות בטור), במגוון וריאציות חריזה. וריאציה שכיחה היא ה"רדונדיליה" החורזת א ב ב א, שבמרוצת הזמן הייתה נפוצה ביותר בשירה ובמחזאות הספרדית. היות וביצירה זו וריאציות אלו חוברו לראשונה בשפה הספרדית, מחברה זכה לתואר "אבי השירה הלירית הספרדית".¹⁶

יצירות הגותיות בשפה הספרדית שהיו מיוחסות לשם-טוב ארדוטיאל כי נכללו באותם כתבי-היד בו הועתקה יצירתו "משלי מוסר", Doctrina Christiana ("המשנה הנוצרית"), הפואמה Danza de la muerte ("מחול המוות"), הקינה Lamentación del alma ante la muerte ("קינת הנפש על ערש-דווי"), והפואמה Danza General en que entran todos los Estados de la Gente ("מחול הכלל בו כונסו כל מצבי האנוש") נחשבות כיום ביטוי מובהק להגות הנוצרית והמחברים נשאו עלומי-שם. בכל אופן, על אף הסברה שהיו משוררים עבריים אחרים בני זמנו שחיברו שירים בספרדית, שם-טוב ארדוטיאל הוא היחיד מבין משוררים אלה ששיריו הספרדיים (או מקצתם) הגיעו לידינו.¹⁷ במלאכת התרגום מלשון ערבית ללשון עברית, שם-טוב ארדוטיאל היה מחבר-שותף של חיבור שענה לצורך להפיץ בין דוברי עברית וערבית פסיקה על הלכה יהודית חשובה מאוד לבעיות היומיום בזמנים סוערים, עקב מלחמות מול אויב מבית ומחוץ, והקצנה בענייני דת. חיבור זה נכתב בפרוזה תחת הכותרת "מצוות זמניות" המקור בערבית ותורגם לעברית, משתמר בכתב-יד ולא הוצא לאור.¹⁸ כאמור, שם-טוב ארדוטיאל עבד בשיתוף עם המחבר יוזם המפעל ר' ישראל הישראלי. על תרגום זה כותב אליקום כרמולי: "הציבור והיחיד חייבין לברך ולהתפלל בכל שעה ועונה ... זה ספר נחמד ומעולה, בכתב אופיר לא יסולא...".¹⁹ עוד מוסיף הערכה משלו ומעיד שהוא ראה את כתב-היד: "נוסף על חכמתו בשירים ומליצות היה ר' שם טוב אשר לפנינו איש חכם ובקי בלשון ערבי, ואני ראיתי בגנזי מלך בפאריש ספר מצוות זמניות להחכם ר' ישראל ישראלי כ"י אשר העתיק מלשון ערבי

¹⁵ גוטוירט, הבדידות של האפאקס-לגאמנון, עמ' 69.

¹⁶ ארדוטיאל מכונה גם "אבי המרובע הספרדי (Cuarteta)". נאווארו-תומאס, מטריקה ספרדית, עמ' 101.

¹⁷ על שתי הפואמות על הנפש והמוות ובעיית השייכות, ראו סיד, קינת הנפש, עמ' 44. על היות שם-טוב ארדוטיאל המשורר העברי היחיד אשר שיריו בשפה הספרדית הגיעו לידינו, ראו הברמן, ארדוטיאל, עמ' 701.

¹⁸ ראו בראדי, עמ' 303.

¹⁹ 'מבוא' בכתב-יד פירנצה, בתוך כרמולי, זכרונות לראשונים, עמ' 85.

בבאר היטב... (ההדגשות במקור).²⁰ ניני ופרוכטמן טוענים, בניגוד לנתון המופיע במספר אנציקלופדיות, שהיצירות המתורגמות "מעשה צופר" ו"ספר הפאר" אינן פרי עטו של שם-טוב ארדוטיאל²¹ ואין חוקרים או מבקרים שהפריכו טענה זו.

בשפה העברית נשתמרה היצירה "מעשה הרב – מלחמת העט והמספריים" והיא חיבור בפרוזה מחורזת שזורה שירים שקולים. יהודה ניני מציין כי זוהי יצירה בעלת לשון שנונה המחדדת את הטון ההומוריסטי שעולה ממנה.²² חיבור זה עוסק ביתרונות הכתיבה באמצעות מספריים כאשר באמצע החורף הדיו קופא בכסת, ומלאכת הכתיבה בעט נעשית קשה ומאכזבת. על רקע זה מתקיים שיח בין האדם והחפצים הדוממים בסביבתו ובין הדוממים לבין עצמם, כאשר פורץ וויכוח בין העט והמספריים במהלכו מנסה כל אחד מהם להוכיח את עליונותו. לכל הדעות, מטרת החיבור הייתה להצחיק, ולהשתמש בהומור כדרך התמודדות עם איתני הטבע (החורף הקר). לדעתי, ישנו פן נוסף למטרת ההומור, והוא המחאה המוסוות נגד השתלטות הנוצרים על רכושם של היהודים בכלל ועל בית-הכנסת המרכזי בעיירה קריון (Carrión) והפיכתו לכנסייה בפרט, מאורע שהתרחש בתקופתו של שם-טוב ארדוטיאל. על רקע היסטורי זה, דבריו של דמות השופט במתן פסק-הדין בוויכוח בין העט והמספריים: "יעשה כל כלי או דבר מה שנברא לעשות" ניתן לפרשם כמחאה או התרסה.²³

בתחום שירת הקודש נשתמרו פיוטים, בהם מוטיבים המופיעים גם בעשרים ושבעה שירי החול השקולים שב"מעשה-הרב".²⁴ הוויזוי "רבנו של עולם בראותי בחורותי" למוסף תפילת-שחרית ליום כיפור הודפס בסידורי תפילה בנוסח ספרד עד שנות ה-80 של המאה העשרים. פיוט 'בקשה' ארוך בשם "ים-קהלת" ופיוטי 'סליחות' קצרים נשתמרו בכתב-יד מהמאה החמש-עשרה; הם מכונסים כקורפוס בעבודה הנוכחית. במספר אנתולוגיות לשירה עברית מוזכרים עוד 'פזמוני סליחות'

---

²⁰ כרמולי, שם.

²¹ ניני-פרוכטמן, מעשה הרב, עמ' 20.

²² ניני-פרוכטמן, 'מבוא' ל"מעשה הרב, מלחמת העט והמספריים", עמ' 20 הערה 26. על הפרשנות האלגורית ליצירה זו, על רקע התדרדרותה של הקהילה היהודית במחוז קסטיליה במאה הארבע-עשרה, עמ' 35 וראו גם קלויזנר, שם, עמ' 305. במדריך "פורטל קריון" Portal de Carrión מציינים: הכנסייה שהחל מהמאה הארבע-עשרה מוכרת בשם Ermita de la Cruz הייתה בית-כנסת יהודי.

²³ השווה את הצגת החיבור אצל שירמן-פליישר, תולדות השירה העברית בספרד הנוצרית, עמ' 569-565.

²⁴ על הזיקה בין שני תחומי היצירה של שם-טוב ארדוטיאל – חול וקודש, מצביעה החזרה על חרוזים, ביטויים ומוטיבים המופיעים גם בשירי החול שלו וגם בשירת הקודש. הדוגמאות תוצגנה בהמשך, בהקדמות לפיוטים.

סטרופיים פרי עטו של שם-טוב ארדוטיאל, אולם לא עלה בידי למצוא אותם.²⁵ בנוסף, נמצאו בגניזה מספר פיוטים שבראשם מופיע שם הפייטן "שם-טוב", אך לגביהם מתעוררת בעיית השייכות אותה אציג בהמשך.

שירי הקודש - בעיית השייכות

להערכתני, לאורך השנים הצטברו שני גורמים שהובילו לשיבוש בשיוך שירי הקודש הקצרים והארוכים פרי עטו של שם-טוב ארדוטיאל: האחד, טעויות של עורכי רשימות אנתולוגיות ראשונות כגון כרמולי ודוידזון, שלא הפרידו בין שירי הקודש לבין שירי החול השלובים ב"מעשה הרב", ולא ציינו שבכתבי-היד, שירי הקודש הקצרים הועתקו כחלק מהפיוטים הארוכים. השני, חוסר הוודאות לגבי זהות הפייטן. הגעתי להערכה זו לאחר מספר בדיקות במפעל לחקר השירה והפיוט בגניזה על-שם פרופ' עזרא פליישר שליד האקדמיה הלאומית הישראלית למדעים, נוסף להתייעצות עם מנהלת המכון פרופ' שולמית אליצור, ועם האחראית לקטלוג פיוטים ד"ר שרה כהן.

דוגמה לטעות מן הסוג הראשון מופיעה ברשימתו של דוידזון, הכוללת פיוטים ושירים הבאים זה אחר זה בלא הפרדה בין שירי קודש לשירי חול (שירי החול משובצים ביצירה בפרוזה "מעשה הרב – מלחמת העט והמספריים"). כמו כן, מספר פיוטים שכתב שם-טוב ארדוטיאל מופיעים תחת שם של פייטן אחר בעל שם-משפחה "שם-טוב".²⁶

שיבוש אחר חל בכתבי-היד בהם מופיעים פיוטים של שם-טוב ארדוטיאל, כי הפיוטים לא נעתקו במלואם, ולפעמים קטעים מהם נכתבו לצד חיבורים של סופרים אחרים, מבלי לציין לאיזה פיוט או פייטן שייכים.²⁷ לעיתים סדר הקטעים משובש בתוך הפיוט עצמו והקורא נדרש "לדלות" קטעים ולשמור על הרצף לפי החריזה או המשקל.²⁸ נוסף לכל אלה, חלו טעויות העתקה ועוד. כמו-כן, מצבם של כתבי-היד מהווה בעיה, על כך ארחיב בהמשך.

---

²⁵ ראו זמקה, עמ' 29-31, מציין שצונץ מצביע על קיומם של ארבעה פזמוני סליחות ידועים כמשוייכים לשם-טוב ארדוטיאל.

²⁶ דוידזון, עמ' 476. שמות הפייטן או הפייטנים: שם טוב, שם טוב אבן-גאון, שם טוב בליל (בן אברהם), שם טוב בן ארדוטיאל (בן יצחק), שם טוב פלקירא (בן יוסף).

²⁷ לדוגמה, בכתב-יד קמברידג' Cambridge Add 1499,3 עמ' 5א, הפיוט "שעה צוריי" מופיע באותו עמוד בו האגרת אל יוסף אבן-ז'אבר, ולא רשום שם המחבר.

²⁸ לדוגמה, בכתב-יד ברלין Berlin, Staatsbibliothek (Preussischer Kulturbesitz) Or.Qu. 825/1 הפיוט "שוכן שחק" מופיע כהמשך וללא הפרדה מהפיוט "הוי כל צמא". ניתן לזהותו כי שני הטורים הראשונים מסודרים לפי משקל תיבות, כל עוד שיתר התורים מסודרים בשתי צלעיות כמו בפיוט שלפניו.

כעת אציג את הפיוטים המיוחסים לשם-טוב ארדוטיאל, לפי קבוצות :
קבוצה א', כוללת פיוטים השייכים לשם-טוב ארדוטיאל בוודאות, בהם מופיע שם הפייטן
במלאו בשער כתב-היד, במקצתם אף קיימת חתימת אקרוסטיכון. שישה פיוטים אלה הם קורפוס
למהדורה הנוכחית :

שעה צורי תפילתי,

ימי האדם צבא,

הוי כל צמא,

שוכן שחק שמעה,

ים-קהלת,

רבונו של עולם בראותי בחורותי.

הפיוט השני בקורפוס, "ימי האדם צבא", מופיע בכתב-יד ללא שם הפייטן. לדבר ד"ר שרה כהן
מהמפעל לחקר השירה והפיוט בגניזה על-שם פרופ' עזרא פליישר שליד האקדמיה הלאומית
הישראלית למדעים, פיוט זה נכלל בין פיוטי משה אבן-עזרא רק מפני שנמצא בכתב-יד הכולל בעיקר
פיוטי אבן-עזרא. למרות זאת, היות ובכתב-יד ששימש מקור עיקרי לעבודה הנוכחית פיוט זה ממוקם
לפני ים קהלת, ניתן להניח שהפיוט שייך לשם-טוב ארדוטיאל. עוד סימוכין : זמקה (Zemke) מציין
שלאופולד דוקס (Leopold Dukes) מיחס לפייטן בשם "שם-טוב ארדוט" את התוכחה "ימי האדם
צבא". הוא מתכוון לארדוטיאל, גם אם חסרות בשם הפייטן שתי האותיות האחרונות.²⁹ קבוצה ב',
כוללת פיוטים ששייכותם לשם-טוב ארדוטיאל נמצאת בספק, ביניהם פזמוני 'סליחות' המיוחסים
לפייטן בשם "שם-טוב" ברשימת דוידזון, אך מופיעים בלי שם המשפחה.³⁰ אלה הם הפיוטים :

אליכם אקרא ;

חי שם עולם ;

שה אובד ;

שדי רוכב כרובים (פתיח הפיוט : "לך יי" הצדקה") ;

שובה שובב ;

שוכן בחיק תרדמות ;

שחרתי ברננה ;

---

²⁹ זמקה, שם, עמ' 50.

³⁰ דוידזון, אוצר הפיוט והשירה, כרך ד' עמ' 476. שמות הפייטן או הפייטנים : שם טוב, שם טוב אבן-גאון, שם
טוב בליל (בן אברהם), שם טוב בן ארדוטיאל (בן יצחק), שם טוב פלקירא (בן יוסף).

שירו לאלוהים רצו כצבאים .

קבוצה ג', כוללת פיוטים שנתגלו בגניזה³¹ במהלך העשור האחרון החתומים בשם "שם-טוב", אך לא ידוע האם מדובר בשם פרטי או בשם-משפחה :

שאו למרום עיניכם הללו לאלוהים. סיומו " ... והשב נא את שבותינו בזכות התורה";
שבחי לפניך יערב כנגינה. סיומו " ... לקבוץ בניך אל תוך משכן כבודי";
שבט נוגשים עלי אצים ולוחצים. סיומו " ... חיש נחם בחסדך";
שחר [-] [-] [-] בגן. סיומו לא פוענח עדין, חרוז אזורי, הפזמון מתחיל במילה "בחסדך";
שמחת פאר שרי בה אהבת דודים. סיומו " ... גואלי לי תענה עם קשבי חוזה", הפזמון "דודי שולטני";

שעה קולי אלוהים ה'. סיומו "בשיר חדש תהילה היא למשה", שיר מוקדש לחתן, בראשו ההקדשה "למי ששמו משה" (הסוגריים במקור).

זיהוי המחברים של הפיוטים בקבוצה זו אינו מבורר ועדיין מחכה לבדיקה.

ייחודיות פיוטי שם-טוב ארדוטיאל על רקע מסורת התפילה הספרדית

פיוטיו של שם-טוב ארדוטיאל הכלולים במהדורה זו שייכים לז'אנר פיוטי ה-סליחות, שם כולל למגוון קטעי תפילה ופיוטים בהם מוטיבים של הבעת חרטה, קינה על החורבן הלאומי ותפילה לגאולה. פיוטי 'סליחות' אלה (תחנון, תוכחה, רהוטה, בקשה, וידוי) נאמרים בחודש אלול בזמן עשרת ימי תשובה וגם, לפי מנהגים שונים, במועדים נוספים (בצום עשרה בטבת, בתענית אסתר, ב"ז בתמוז, בצום גדליה ובימי שני, חמישי ושני הראשונים שאחרי ראש חודש מרחשוון ואייר ועוד תעניות, ימי צום, שהן מצוות ביהדות). בדרך כלל, הסליחות לפי מסורת ספרד נושאות אופי אישי והן עוסקות באפסות האדם מול בוראו ובבקשת מחילה פרטית. הסליחות לפי מסורת אשכנז, לעומתן, הן בעלות אופי לאומי יותר ועוסקות לא מעט בזיקה שבין הכפרה לגאולה. עזרא פליישר מציין על פיוטי "סליחות" (כאן ובהמשך ההדגשות שלי):

³¹ פיוטים מן הגניזה שנחשפו בעשור האחרון, תחת שם הפייטן 'שם-טוב' מופיעים בכ"י קיימברידג', ספריית האוניברסיטה T-S H.11/69 (שאו למרום עיניכם הללו לאלוהים), 'שבחי לפניך יערב כנגינה', 'שמחה פאר שרי בה אהבת דודים', 'שבט נוגשים עלי אצים ולוחצים'; שם T-S NS 125.152 ('שחר ... גן' עם רפרין הפותח במילה 'בחסדך'); ניו-יורק, ספריית בית המדרש לרבנים, ENA. 2465/2-3 ('שעה קולי אלוהים ה', שיר לחתן בשם משה).

"הסליחות הן קטעי ההרחבה של קרובות ימות-הצום... בימי הכיפורים שלובות הסליחות בברכת קדושת היום, כלומר בברכה הרביעית של העמידה... בכל הסוגים המורחבים נעשה המעבר מגוף-היצירה אל קטעי ההרחבה בצורה מהוקצעת, בלא שברים צורניים או הטלאות כלשהן. לא כן הדבר ב"סליחות": המנהג הליטורגי שילב את פיוטי הסליחה במסגרת מקיפה למדי של קטעי פתיחה וסיום. מסגרת זו מורכבת מסך גדול של פסוקי המקרא, מלוקטים מכל ספרי התנ"ך ומאורגנים בדרך-כלל לפי נושאים שונים או מלות-מפתח שונות, מתפילות ותחנונים בפרוזה, ומשירי-תפילה פשוטים מאוד ... **בסוף כל הקטעים הללו בא נוסח של 'וידוי'** (תפילה שבה מתודה המתפלל על עוונותיו; תחילתה לפי הנוסחים המקובלים: אשמנו, בגדנו, גזלנו וכו') ולבסוף גם נפילת אפיים (תחנון)..."³⁰

לאור זאת, סדר הפיוטים במהדורה זו נקבע לפי מסורת התפילה הספרדית, הפיוטים הקצרים (תחנון, תוכחה, רהוטה) באים לפני ה'בקשה', והוידוי בסוף. הבקשה "ים-קהלת" מיוחד ובולט במסורת בכלל ובין פיוטיו של שם-טוב ארדוטיאל בפרט. על כך מציין פליישר:

"הבקשה (בפרוזה, להבדיל מן השקולות) תפילות בפרוזה נשגבת בלא יסוד ליטורגי מוגדר ... נועדה לשמש את הפרט, שיכול להוסיף אותה לתפילה או לאמרה מחוץ לשעת התפילה ... **היקף החיבור גדול מאוד**, ולשון 'אני' פרטי ו'אני' קיבוצי ולשון 'אנחנו' משמשים בו בערבוביה. **מפני יופייה** (כפי שנעשה לבקשות של סעדיה גאון) ['ים קהלת'] נכללה בחטיבת הסליחות של תפילת ימי-הכיפורים במסורת מזרחית-ספרדית".³¹

"ים קהלת" עונה על המאפיינים שמזכיר פליישר באורכה, יופייה הפואטי והערבוב בין ה'אני' הפרטי וה'אני' הקיבוצי, המובלט בעיקר בטורים המסיימים את ה'בקשה'. ייחודית ל'ים-קהלת' שעולה בהיקפה (אלפיים מילים המתחילות באות מ') על בקשות של סעדיה גאון ועל בקשת הממ"יין של ידעיה בדרשי, ונבדלת מהן בכך שהיא כתובה בפרוזה מחורזת.

גם "רבונו של עולם בראותי בחורותיי" בולט בייחודו במסגרת הוידוי. מן המאה החמש-עשרה ועד לדורנו, הוא נכלל בסידורי תפילה נוסח ספרד, כוידוי גדול' המיועד לשחרית יום-כיפור, המפייט שני פיוטי וידוי מסורתיים: "אשמנו..." ו"על חטא שחטאנו לפניך" (על וידוי גדול וקטן ראו: אלבוגן, התפילה בישראל בהתפתחותה ההיסטורית, עמ' 496). בנוסף, הוא נכלל במהדורה של יצירות הגות מהמאה השמונה-עשרה, הכוללת את "כתר מלכות" לשלמה איבן-גבירול" ואת "חי בין מקיץ" לאברהם אבן-עזרא.³² כמו כן, ושלא כבסידורי תפילה אחרים בהם מופיעים רק קטעים נבחרים

³⁰ פליישר, שירת הקודש, עמ' 71–72, כאן ובהמשך ההדגשות שלי.

³¹ פליישר, שם, עמ' 317, 412.

³² בהוצאת "כתר מלכות" לר' שלמה אבן גבירול, פולין, העיר שיקלאו, תקמ"ה (1785), עמודים ז'–ח'.

מהפיוט, במהדורה זו הווידוי מופיע במלואו. החריזה ביצירה זו עשירה ומגוונת (ראו טבלה 1), ואמצעים גראפיים כגון נקודה המפרידה בין הטורים וכוכבית המופיעה כל שתיים או שלוש צלעות, החל מהשורה "תצו ישועה במפגיע" ועד סוף הווידוי, עוזרים להבליט את גיוונה (כמעט ואין חריזות חוזרות. עוד ייחודי ליצירה זו שכוללת מקטעים רחבי היקף בלשון יחיד ובנימת וידוי אישי, בדומה ל"כתר מלכות" לאבן-גבירול, וממשיכה בכך את המסורת הספרדית. לדברי פליישר :

"יעודה של היצירה ["כתר מלכות"] כתפילת יחיד מוכח בבירור מתוכנה ומהיקפה. שלמה אבן-גבירול שילב ב"כתר מלכות" גם וידוי (את נוסח הקבע של הווידוי שינה משלון רבים ללשון יחיד!), עדות נוספת לזיקת היצירה לסוג זה. **כמוהו עשו גם שאר פייטני ספרד** (שעושים חיקוי של הרשב"ג, שעשה חיקוי לסעדיה גאון) וכן יהודה הלוי, שה'בקשה' הגדולה שלו גם היא מחורזת...".³³

בכל שירי הקודש של שם-טוב ארדוטיאל בולטת הנימה האישית בתבניות הצורניות השונות, אף הן בהתאם למסורת הספרדית, בווריאציות צורניות מגוונות, כפי שמאפיין אותה פליישר :

"תבנית קבועה פחות או יותר נקבעה בתקופה הקדם-קלאסית גם לסליחה. אין הכוונה, כמובן, לתבנית מחייבת: שהרי **לפיוטי ההרחבה לא נקבעו בדרך-כלל תבניות מחייבות**...".³⁴

בפיוטי שם-טוב ארדוטיאל בולטת המוסיקליות ובווידוי ישנם קטעים שדומים לפזמון חוזר.

במבוא למהדורה דו-לשונית ספרדית אויטלקית "Proverbi Morali" טוענת החוקרת קיקארי (Ciceri)

כי הווידוי הושר בבתי-כנסת באירופה עד לפני זמן קצר,³⁵ ואכן קטעים ממנו דומים לפזמון. אף

שטענתה של קיקארי אינה מעוגנת בדוגמאות או עדויות, היא מקובלת בעיניי, בייחוד לאור דברי

פליישר :

"[כי] רוב הסליחות הספרדיות הן 'פזמונות', כלומר **מצוידות בסטרופות-פתיחה שמשמשות**

בהן, בין בשלמותן ובין בטור האחרון שלהן בלבד, **כַּפְרִינִים** ... הפזמון, ניתן לומר, הוא

הסליחה הסטאנדארטית בפייטנות הספרדית...".³⁶

יש טעם, אפוא, להניח כי שם-טוב ארדוטיאל אכן כתב את ה'פזמונים' המיוחסים לו (אותם

הזכרתי לעיל בקבוצה ב', שעדיין לא עלה בידי להשיגם) כחלק ממכלול פיוטי הסליחות שחיבר לימים

הנוראים.

---

³³ פליישר, שירת הקודש, עמ' 412.

³⁴ שם, עמ' 95.

³⁵ קיקארי, שם טוב דה קריון, עמ' 11.

³⁶ פליישר, שירת הקודש, עמ' 404.

כמו-כן, יש טעם לבדוק את קווי הייחוד הסגנוניים המשותפים שניתן לאתר בין שירי קודש אלה, הן בשפה הפיגורטיבית - המטאפורות והדימויים, והן בתכנים ובנושאים. קווים משותפים אלה מגבשים כמין סגנון ארדוטיאלי (ראו הדוגמאות למוטיבים חוזרים בהקדמות לשירים).

גישות בהתייחסות המחקרית אל שם-טוב ארדוטיאלי ויצירתו

אין עדיין תרומות מחקר מקיפה הממוקדת בשם-טוב ארדוטיאלי, ולכן, סקירה זו מבוססת על רשימה ביבליוגרפית מקיפה ראשונה של "משלי מוסר", עבודתו של ג'ון זמקה.³⁷ זמקה מחלק את הגישות המחקריות ל"משלי מוסר" באופן כרונולוגי, ומצביע על שתי תקופות: ההתייחסות המוקדמת (מהמאה הארבע-עשרה עד המאה השבע-עשרה), והמחקר המודרני (מסוף המאה השבעה-עשרה ועד שנת 1995).

אני אציע כאן חלוקה אחרת של הגישה המחקרית: (א) מחקר הרואה בשם-טוב ארדוטיאלי רב ופייטן, הוא מופיע בשם "ר' שם-טוב בן יצחק ארדוטיאלי" ונוגע ליצירתו בשפה העברית; (ב) מחקר הרואה בשם-טוב ארדוטיאלי משורר יהודי הכותב הגות בלשון ספרדית, שמו מופיע "דון סאנטוב דה קריון" או בכינוי "הרב הטרובדור" (El Rabino de las trovas) ומתמקד ביצירתו בשפה הספרדית "משלי מוסר"; (ג) מחקר המבצע אינטגרציה בין דמות הפייטן לדמות המשורר הספרדי.

(א) התייחסות לדמות הפייטן 'רב שם טוב בן יצחק ארדוטיאלי'

במאה הארבע-עשרה, כאמור, חיבר שמואל אבן-ששון (בן זמנו של שם-טוב ארדוטיאלי, המאה הי"ד), שירי שבח בהם מהולל שם-טוב ארדוטיאלי כפייטן וכסופר עברי (ראה כל השירים בצילום מס' 1). שמו של המכותב "הרב דון שם טוב ארדוטיאלי" מופיע בכיתוב בראש השירים. כאן נוסף הכינוי "דון", שם המשפחה המופיע הוא "ארדוטיאלי".³⁸

בסוף המאה החמש-עשרה, לאחר גירוש ספרד, נכלל בסידורי תפילות של קהילות יהודיות ממוצא ספרדי ברחבי אירופה פיוט אחד פרי עטו של שם-טוב ארדוטיאלי תוך ציון שמו העברי המלא של הפייטן, הווידי "רבנו של עולם בראותי בחורותיי". אברהם בן-יעקב סבא (1484-1508) פעל לפרסם את שם-טוב ארדוטיאלי, הפיץ את הווידי ותמך בהכנסתו לסידורי תפילה, הוא כתב ביקורת

---

³⁷ ראו זמקה, שם, עמ' 32 ואילך.

³⁸ כך שירמן, השירה העברית בספרד ובפרובאנס, עמ' 529-530 ושירמן-פליישר, תולדות השירה העברית בספרד הנוצרית, עמ' 562-565.

חיובית על החיבור המתורגם "מצוות זמניות", וחקר ב"משלי מוסר" השיבוצים מהתנ"ך. בני משפחתו של אברהם בן-יעקב סבא פעלו אף הם למען פרסומו של שם-טוב ארדוטיאל, והוציאו לו מוניטין ברחבי אירופה. מתוך כך, היה שם-טוב ארדוטיאל מוכר וידוע במאה השבעה-עשרה כיהודי הוגה ופייטן גם במסגרות אקדמיות שאינן יהודיות.³⁹

יוליוס ברטולוציוס (Julius Bartoloccus) התייחס אל הווידוי בהוצאה לאור של הרצאותיו משנת 1694, כאל יצירה הגותית: הוא סקר את הקשר בין המבנה והתוכן בפיוט זה וכלל אותו בתכנית הלימודים לשיעורי תיאולוגיה באוניברסיטאות הנוצריות. בעקבותיו, העמיקו אקדמאים נוצריים בחקר ה'וידוי' ושיבצו את שם-טוב ארדוטיאל כהוגה ופייטן בספרי הלימוד הממלכתיים, במאה השמונה-עשרה, בכל רחבי אירופה.

ציון-דרך נוסף בפרסום שמו של שם-טוב ארדוטיאל הוא השיבוץ באנתולוגיות. החל מסוף המאה התשע-עשרה, שמו של שם-טוב ארדוטיאל ויצירותיו נכללו באנתולוגיות לשירה עברית, בהן מוזכרת לראשונה העובדה כי חיבר 'פזמוני סליחות' סטרופיים, בנוסף לפיוטי 'בקשה' ו'וידוי' המוכרים. מוריץ שטיינשניידר (Moritz Steinschneider) שיבץ בסקירתו המקיפה על תרגומים מערבית שנערכו על ידי יהודים את החיבור המתורגם "מצוות זמניות" בסעיף 'יצירת הגות יהודית'; אליקום כרמולי מתאר לפי טעמו את פיוטי שם-טוב ארדוטיאל בקצרה ובציון הערכה, ברשימתו "זכרונות לראשונים וגם לאחרונים". ישראל דוידזון ייחד ערך ל"שם-טוב בן-יצחק ארדוטיאל" במפתח המחברים שרשימתו הביבליוגרפית המקיפה לשירה העברית על פי מקורות שבדפוס "אוצר השירה והפיוט", וקבע ערך נוסף המסומן "שם-טוב" ללא שם-משפחה. בשני ערכים אלה מופיעים שירים מתוך "מעשה הרב - מלחמת העט והמספריים" לשם-טוב ארדוטיאל, ועל כן ניתן להניח שדוידזון טרם הצליח לברר את היקף יצירתו של שם-טוב ארדוטיאל.

(ב) התייחסות למחבר של "משלי מוסר", סאנטוב דה קריון

ראשוני העורכים של אנתולוגיות שירה ספרדית כללו בהן את הרב היהודי - שחיבר אסופת משלים ומכתמים מחורזים בלשון עממית (הספרדית שהייתה בתחילת התהוותה) - בתעתיק שמו הפרטי ללעז Sem Tov ובציון עיירת המוצא שלו קריון (Carrión). המשורר סנטיליאנה (Santillana), ההיסטוריון אלארקון (Alarcón), וסופרים אחרים עלומי-שם כתבו על "משלי מוסר", החל מהמאה החמש-עשרה ואילך, כי היא מכילה שילוב נדיר של יופי פואטי וחכמה שנונה והגות אוריינית בתבנית פרוזודית

³⁹ לדוגמה, לאופולד דוקס, גישות מחקריות על "משלי מוסר" מן המאה ה-19, בתוך: זמקה, גישות, עמ' 51.

עממית. נוסף על כל אלה, נכלל סנטוב דה קריון (Santob de Carrión) באנתולוגיה של סופרים-רבנים ספרדיים כמשורר שירה ספרדית-קסטיליאנית. אנתולוגיה זו חברה במאה השמונה-עשרה ביוזמתו של רודריגז דה קאסטרו (Rodríguez de Castro).⁴⁰

מאז תקופה זו ועד תחילת המאה העשרים, נכלל סנטוב דה קריון (או בואריאציות שמו (Santob, Santo o Sem-Tov de Carrión) ברוב האנתולוגיות של סופרים ספרדיים, לפעמים בציון היותו רב יהודי. באנתולוגיות אלה ניכרים מספר תיקונים בפרטיו הביוגרפיים ובמקור היצירות שיוחסו לו ונרשמו כפרי עטו: בלשנים והיסטוריונים מציינים, בעיקר בעקבות מננדז-פלאיו (Menéndez-Pelayo),⁴¹ ממצאים חדשים בכל הנוגע ל"משלי מוסר". כך נחקרו למשל עקבות הפואטיקה הערבית והלטינית ב"משלי מוסר" וכמו כן, הובלט ההיבט הדידקטי שביצירה בנוסף לפן הלירי וההגותי. לאופולד שטיין (Leopold Stein) ועמיתיו התמקדו בתקבולות ובדימויים שב"משלי מוסר", עבודה שסללה את הדרך לחקר המרכיבים הפואטיים ביצירה.⁴² לעומתם, הצביע פיצמוריס-קלי (Fitzmoriz-Kelly) על ריבוי מקומות סתומים ביצירה והטיל ספק בערך ההגותי השכלתני שלה, בגלל סגנונה שאותו הגדיר "מוגזם" ו"פסימי" היות והמשלים לקוחים ממסורת עממית. הביקורת השלילית, והאבחנה כי העמדה הפילוסופית המתאייסת לאדם, לחיים ולאלוהים, כפי שהיא עולה מהיצירה היא דו-ערכית הנעה בין פסימיות לאופטימיות, שימשו בסיס לפולמוס שנמשך משנות השבעים של המאה העשרים ועד ימינו.⁴³

במאה העשרים היה סנטוב דה קריון יעד לתחומי מחקר מגוונים: פילוסופיה, יהדות, ליטורגיה, בלשנות, ביקורת הספרות, חקר השירה, היסטוריה, פולקלור, זיקה בין תרבויות, סוציולוגיה, ועוד. היסטוריונים ידועי-שם כגון מננדז-פידל (Menéndez-Pidal) ופאריןלי (Farinelli), וחוקרים אחרים בדקו את הזיקה בין הפרטים ההיסטוריים למרכיבים הפואטיים שביצירה. מחקר זה העלה ספק בנוגע לעובדות על המשורר ועל תקופתו שנלמדו בדרך ההיקש מתוך מספר פרטים ביצירתו. מתוך כך, נוסחו שאלות והשערות שהפכו למוקד עניין עבור חוקרים ברחבי העולם; על בסיס ממצאי המחקר הרב-תחומי יצאו לאור מהדורות מדעיות של "משלי מוסר", רבו התרגומים לשפות שונות (ביניהן אנגלית, גרמנית, איטלקית, ספרדית מודרנית, ועוד), והופיעו הוצאות דו-לשוניות המבליטות סוגיות

⁴⁰ על רודריגז דה קאסטרו ראו זמקה, גישות, עמ' 47-48.

⁴¹ דעותיו של מננדז פלאיו ופיצמוריס-קלי על שם-טוב ארדוטיאל Rabbí Don Sem Tob ראו בספרדית גוטיירז, Literatura Española, עמ' 56-58. באנגלית, זמקה, גישות, חוקרים מתחילת המאה ה-20.

⁴² שטיין, עיונים ב"משלי מוסר", השימוש שעושה סנטוב דה קריון במקורות ובתקבולות, ברלין 1900.

⁴³ כך מדגיש גוטווירט, הבדידות של האפאקס-לגאמנון: בשם-טוב דה קריון (2006), 157-158.

מעניינות בפונולוגיה של השפות המודרניות שמקורן בלטינית העממית.⁴⁴ במקביל, החרף הפולמוס על תפיסת העולם המתבטאת ביצירה, ועל השפעתה בתחומי הספרות והפילוסופיה.

(ג) התייחסות המאחדת את זהות הדמות ויצירותיו בעברית ובספרדית

החל מאמצע המאה התשע-עשרה, נזכרו במחקרים, בנוסף ל"משלי מוסר" בספרדית, גם הוידוי "רבנו של עולם בראותי בחורות", הבקשה "ים-קהלת" או לפי כינויה בלשון ספרדית Mar del Eclesiastés, והחיבור בעברית "מעשה הרב - מלחמת העט והמספריים". בשנות השמונים של המאה התשע-עשרה חוקר השירה העברית דוקס (Dukes) תרם רבות להבלטת הערך הספרותי ביצירות אלו (למעט הוידוי).⁴⁵ ציון-דרך נוסף, שהיווה תפנית מחקרית, הוא ההוצאה לאור של המהדורה המדעית הראשונה של "משלי מוסר" על ידי גונזלס-ליובררה (González-Llubrera), שאף חשף כתב-יד באותיות עבריות. בער הוכיח את התאמת הזהות בין הרב היהודי והמשורר הספרדי, וזאת בתמיכת החוקר הספרדי מיליאס-ואליקרוזה (Millás-Vallicrosa) שהפיץ את הידיעה בפרסומיו.⁴⁶

בעקבות המחקרים הבלשניים של פרי (Perry) ואלארקוס-ליוראך (Alarcos-Llorach) בין השנים 1948–1950, הבחינו לראשונה חוקרים ברחבי העולם בעניין הזיקה בין מבנה ומוטיבים ביצירה בלשון ספרדית עתיקה לבין היצירה העברית של שם-טוב ארדוטיאל. חיים שירמן כלל את שם-טוב ארדוטיאל באנתולוגיה המקיפה שלו השירה העברית בספרד ובפרובאנס בין משוררי קסטיליה שלאחר "תור הזהב האנדלוסי".⁴⁷ מאוחר יותר הוא הרחיב את המידע על שם-טוב ארדוטיאל על זהותו, על היותו משורר עברי של שירת חול וקודש, ועל יצירתו בספרדית בסיכומו של תולדות השירה העברית בספרד שנערך ועודכן כמעט שני עשורים לאחר מותו תחת הכותרת "תולדות השירה העברית בספרד המוסלמית" ובהתאם לכרך השני "תולדות השירה העברית בספרד הנוצרית" על ידי עזרא פליישר.⁴⁸

---

⁴⁴ לדוגמה, Proverbi Morali, מהדורה דו-לשונית ספרדית-איטלקית (הדירה וכתבה מבוא מרצילה קיקארי), רומה (איטליה), 2005.

⁴⁵ לאופולד דוקסס, ראו לעיל הערה 42.

⁴⁶ מיליאס-ואליקרוזה, הספרות העברית בספרד, מדריד 1968.

⁴⁷ שירמן, השירה העברית בספרד ובפרובאנס, עמ' 540-529.

⁴⁸ שירמן-פליישר, תולדות השירה העברית בספרד הנוצרית, עמ' 569-562.

בעשרים השנים האחרונות, התקבלה סופית התפיסה ששם-טוב ארדוטיאל וסנטוב דה קריון הם אותה הדמות, הוגה יהודי בעל השפעה אוניברסלית. במאמר מחקרי על הוידוי "רבנו של עולם בראותי בחורות" לשם-טוב ארדוטיאל מציגה אלבה-ססיליה (Alba-Cecilia) ההשערה כי בשטח ספרד של ימי-הביניים התפתחה במקביל לאסכולה שכלתנית ספרותית דתית נוצרית (mester de clerecía גם אסכולה פייטנית דתית יהודית-ספרדית (בלשונה mester de clerecía rabínica), וכי הוידוי של שם-טוב ארדוטיאל משמש לכך הוכחה.⁴⁹ בכל הנוגע ל"משלי מוסר" גילה המחקר הבלשני ממצאים חדשים, כגון מהדורה מתוקנת של המהדירה פאלומה דיאז-מאס (Paloma Díaz-Mas) וקרלוס מוטה (Carlos Motta) אשר הבליטה רכיבי לשון ותחביר שלא הודגשו במדורות קודמות.⁵⁰ פולמוס שנמשך עד ימינו התפתח לגבי הערך הספרותי של היצירה "משלי מוסר" והעמדה הפילוסופית-תיאולוגית שבה: החוקרים יואל קלויזנר ואלבה-ססיליה (Alba-Cecilia) פרסמו מאמרים על הוידוי תוך הזכרת מוטיבים המופיעים גם ב"משלי מוסר". כאמור, דיאז-מאס הוציאה לאור מהדורה בלשנית של "משלי מוסר" בספרדית, וקיקארי (Ciceri) הוציאה לאור מהדורה בלשנית דו-לשונית ספרדית-איטלקית. בשתי מהדורות הללו מוזכרים גם הפיוטים. נוסף על כך, בשני מאמרים שפורסמו בשנת 2010 ניתח גוטווירט (Gutwirth) דוגמאות מתוך "משלי מוסר" לפי המקורות בתנ"ך בכדי להדגים גישה סטרוקטוראלית מודרנית לחקר הפתגם, וסתר את הביקורת השלילית על "משלי מוסר" שרווחה בשנות השבעים של המאה העשרים.⁵¹

מקורות ומצב כתבי-היד

שלושה מקורות עיקריים שימשו אותי באיתור היצירות של רבי שם טוב ארדוטיאל: א. קטלוגים של כתבי-יד שהם מכלולים ספרותיים-הגותיים; ב. קטלוגים של סידורי תפלה לפי מנהג ספרד, חלקם מהודרות בדפוס, חלקם בכתבי-יד. כנקודת מוצא נוספת שימשו ההפניות של דוידזון: "הוי כל צמא", כרך 2, עמ' 129 (ה 317); "מרום מראשון מסתתר מאישון", כרך 3, עמ' 178 (מ 2350); "רבנו של עולם בראותי בחורות", כרך 3, עמ' 375 (ר' 479), וראו שם עוד מקורות; "שוכן שחק שמעה שועת שואל", כרך 3, עמ' 431 (ש 625) ועוד כרמולי, "הכרמל", ו 85; "שעה צורי תפילתי", כרך 3, עמ' 502 (ש' 2021).

⁴⁹ אלבה-ססיליה, הוידוי של שם-טוב ארדוטיאל, עמ' 361 וגם סאנו-בדיליוס, מטריקה, עמ' 365.

⁵⁰ דיאז-מאס ומוטה (מהדירים), Proverbios Morales, מדריד וברצלונה, 1998.

⁵¹ גוטווירט, הבדידות של האפאקס-לגאמנון והנ"ל, האבק על צמר הכבש.

א. כתבי-יד מהמאה החמש-עשרה:

כתב-יד קיימברידג', ספריית האוניברסיטה ⁵²Add. 1499, 3

כתיבה ביזנטית מן המאה החמש-עשרה. מצבו טוב, מעט פגמים, לפני "ים קהלת" ממוקמת התוכחה "ימי האדם צבא", אחרי "ים-קהלת" ממוקמים "הוי כל צמא" ו"שוכן שחק", "שעה צורי" נמצא בנפרד, בתחילת כתב-היד ללא ציון שם הפייטן. אמנם העמודים ב"ים-קהלת" מעורבבים ולא בסדר הנכון, אך לאור קדמותו ומצב השתמרותו כתב יד זה ישמש אותנו כעד הנוסח העיקרי למהדורה.⁵³

חלק נוסף של כתב יד זה שמור כעת כ- כתב-יד פריס, הספרייה הלאומית ⁵⁴Paris.héb. 970/5

מספר עמודים פגומים, סוג הכתיבה ביזנטית מקושטת ומסורבלת מקשה על הקריאה. נכללו בו בקשת הממ"ין מאת ידעיה בן-אברהם הבדרשי-הפניני ויצירות הגות מאת אבן-רשד, משה בן מימון, קלונימוס בן קלונימוס, אבא מארי בן משה, אברהם אבן-עזרא ועוד מחברים אנונימיים. כתב יד זה שימש אותי לעיקר קביעת הנוסח לגבי כל השירים להוציא את הווידוי. להשוואת נוסחים שימשו אותי:

כתב-יד קיימברידג', ספריית האוניברסיטה ⁵⁵Add. 1512, 1

פגום, ובמקרים רבים לא ניתן לקרוא את החלק התחתון של האותיות ולא מסומנים מספרי העמודים. שמו של המחבר מופיע בשער מעוטר בציור חלון מזרחי מקומר (ראה צילום בנספח 1). הפיוטים הקצרים נמצאים בהמשך ל"ים קהלת". בין הבעלים הקודמים של כתב היד היה אליקים כרמולי.

כתב-יד ברלין, הספרייה המדינה ⁵⁶Or. 4° 825/1

סוג הכתיבה ספרדית. פגום, נכלל קטע מ"ים קהלת" וחיבורים של פייטנים איטלקיים מהמאות חמש-עשרה ושש-עשרה.

---

⁵² לתיאור כתב היד ראו רייף, כתבי יד עבריים, מספר קטלוג 638.

⁵³ מספרי העמודים בכתב-יד Add.1499.2-3 אחרי שחזור: בספירה מתחילת כתב-היד, שעה צורי עמ' 12, הוי כל צמא עמ' 15, שוכן שחק עמ' 15 בהמשך, ימי האדם צבא עמ' 20, ים-קהלת עמ' 20 (קטע ממנו בחצי הימני העליון של עמ' 15).

⁵⁴ הזיהוי על פי הקטלוג המקוון של המכון לתצלומי כתבי יד עבריים

http://aleph.nli.org.il/F/GQUUV1NLB8LE3SBJC1Q1IYBN4FJVPU62PLC6UTIRSL9NFJUCUI-00674?func=full-set-set&set_number=001373&set_entry=000010&format=999 (24.12.14)

⁵⁵ לתיאור כתב היד ראו רייף, כתבי יד עבריים, מספר קטלוג 656.

⁵⁶ לתיאור כתב היד ראו: שטיינשניידר רשימת כתבי היד העבריים, ב, מספר 185.

כ"י פרמה, ספריית הפלטינה Cod. Parm. 1753 (דה-רוסי 997/25 / ריצ'לר 1098), קובץ תפילות פרטיות (מאה ט"ו), דף 144.

מפתח סימון המיקרופילמים במהדורה זו :

ק¹ = Cambridge ADD 1499, 1/3 {להפוך לעברית כפי הכותרת לעיל}

ק² = Cambridge – University Library ADD 1512,1

ב = Berlin-Staatsbibliothek (Preussicher Kulturbesitz) OR.QU 1/825

פ = Paris – Bibliothéque Nationale heb. HEB970 5/970

ף = כ"י פרמה, ספריית הפלטינה Cod. Parm. 1753

ב. מסירת נוסח הווידוי - סידורי תפילות:

מצב המסירה של נוסח הווידוי מעלה בעיה, כאשר עדי הנוסח הקדומים מן המאות החמש-עשרה והשש-עשרה מציגים טקסט קצר יותר מאשר מקורות מן המאה התשע-עשרה וקריטריונים פורמאליים כמו שלימות האקרוסטיכון (ראו לדוגמה את החטיבה של עיבוד ה'אשמנו') מצביעים על כך שהנוסחים הקדומים משקפים דווקא נוסח חלקי.

שני קריטריונים הנחו אותי בבחירת סידורי תפילות:

א. נעזרתי בסידורי תפילות נוסח ספרד בהם הווידוי מופיע במלואו.

ב. השוואתי הוצאות לאור מתקופות שונות. בראש ובראשונה עיינתי בסידור כמנהג הספרדים שיצא לאור בנאפולי בדפוס יהושע שונצינו בשנת ר"ף/1490, לכאורה המקור הקרוב ביותר לתקופת חייו של שם-טוב ארדוטיאל. לאחר מכן, עיינתי בהוצאות לאור מהמאות שחלפו מאז ועד המאה העשרים. לבסוף, השוואתי עם סידורים שיצאו לאור בשנות ה-70 במאה העשרים. בסידורים שיצאו לאור בישראל, קטעים מהווידוי נכללו עד שנות ה-80 של המאה העשרים. מסוף המאה העשרים ועד ימינו הווידוי של שם-טוב ארדוטיאל כבר לא שובץ בסידורי התפילות. לא מצאתי מקור מהימן שיעיד על הסיבה.

הנוסח המובא בעבודה הנוכחית הוא גרסה אקלקטית המסתמכת על ההשוואה בין המקורות הבאים:

סידור תפילות לראש השנה ויום כיפור, נאפולי: יהושע שונצינו, ר"ף/1490 (על פי מיקרופילם של

העותק השלם היחיד בעולם בליסבון, ספרייה הלאומית של פורטוגל 333 REQ), עמודים 8–16.

מחזור "אהלי יעקב" – סדר תפילות ליום הכיפורים, עורך ומו"ל יעקב אבן-יצחקי, כרך שני, ירושלים 1910 ;

מחזור יום הכיפורים, על-פי המחזור של הרב ישראל קוסטא זצ"ל, חברון תשל"ד 1974 ;
מחזור לכל מועדי השנה, הכרך ליום כיפור, תל-אביב, 1974, הדפסה חוזרת של המהדורה יוסף שלעזינגער, וינה, סוף המאה התשעה-עשרה (אין ציון שנה).

על סדר הצגת הפיוטים והתקנתם

תאריך חיבורם של הפיוטים לא ידוע, לכן לא ניתן להציגם לפי סדר כתיבה כרונולוגי. הקריטריון לסדר הבאת הפיוטים הקצרים היה אפוא פורמאלי, כאן כמותי, מין הקצר אל הארוך ביותר, לפי כמות הטורים בהם. הפיוטים הארוכים מובאים בהמשך לקצרים, הווידי הוא האחרון כי עושה רושם שבכתיבתו סיים שם-טוב ארדוטיאל את קבוצת פיוטי ה'סליחות'. בסיומו, ברוב הסידורים ביניהם השוואתי, מסומנת ההנחיה "חזרה לתפילה...".

תיקונים המצויים בכתב-יד, כגון אותיות, מילים או צרוף-מילים שנכתבו מעל לשורה, בין השורות או בשוליים, מפורטים בהערות. הערות המעתיק שסביר להניח שאינן פרי-עטו של הפייטן, כגון "ועוד לו" או "תם ונשלם" או "אמן תם" וכדומה, יופיעו בין סוגריים מרובעים.

במקרים של טעויות בכתב-יד, התיקון הובהר בהערות. כמו-כן, הושלמו בנוסח משוער מקומות שלא ניתן לקרוא את כתב-היד עקב פגמים. מילים ואותיות שלא ניתן לפענח כי חלקן נמחקו סומנו במקף בין סוגריים מרובעים, וכמו-כן כתמי דיו או פגמים עקב שחיקת כתב-היד.

לגבי הניקוד, בשיבוצים המקראיים הניקוד נקבע לפי הפסוק המקראי. למרות המאמץ בכל הנוגע להשלמת לקונות (או 'חללים') ומקומות קשים לפענוח, פיוטים אלה מוגשים בגדר השערה, והמלאכה עדיין לא תמה.

לסיכום, לעניות דעתי, הפיוטים קורפוס למהדורה זו מוכיחים את בקיאותו של שם-טוב ארדוטיאל באוצר הלשון העברית ובתנ"ך, את מיומנותו במלאכת השיבוץ, החריזה והמשקל, ואת כושרו בהנדוס המבנה השירי, הן בפיוטים הארוכים והן בפיוטים הקצרים. לטעמי, היצמדותו למוסכמות הצורניות של הז'אנר לא מנעה העמקה רעיונית, מוסיקליות וחינניות.

מדור א'

שירי קודש קצרים

שעה צורי

ימי האדם צבא

הוי כל צמא

שוכן שחק

שְׁעָה צוּרִי

הסוגה : תחנון.

חתימה : ללא אקרוסטיכון או חתימה.

חריזה : שיר חרוזי, כל דלתותיו וכל סוגריו חורזים בחרוז אחיד.

המשקל : המרובה.

מקורות :

1. קמברידג' – ספריית האוניברסיטה Cambridge – University Library ADD 1499, 1/3 (= ק 1). פיוט זה ממוקם מספר עמודים לפני "ים-קהלת". שם הפייטן לא מופיע בראשו. הכתב מקושט, האות האחרונה הורחבה עד לקו-סיום אחיד; האות יי במילה "יחזה" (טור 4) בעמודה הראשונה, המשך המילה בעמודה השנייה. בסוף הפיוט כתוב "תם ונשלם".
  2. קמברידג' – ספריית האוניברסיטה Cambridge – University Library ADD 1512,1 (= ק 2). כה"י פגום, האותיות מטושטשות ומחוקות בחלקן התחתון. מעליו הציון "ועוד לו ז"ל", שם הפייטן מופיע בעמוד השער (ראה צילום). הפיוט ממוקם בהמשך ל"שוכן שחק".
  3. ברלין-ספריית המדינה Berlin, Staatsbibliothek (Preussischer Kulturbesitz) Or.Qu. 825/1 (= ב). הפיוט ממוקם בין "ים-קהלת" ל"הוי כל צמא". בתחילתו: "החכם המשורר ר' שם טוב אדרוטיאל ז"ל". שם-המשפחה בהיפוך האותיות ד' ו- ר'.
- נזכר: הכרמל ו' 85; דוידזון: כרך 3, עמ' 502 (ש 2021). אינו מוזכר ברשימת זמקה.
- מוטיב המופיע בפיוטים אחרים: קורבן מורכב מכל סוגי בהמות. בים-קהלת: "מעוף מבהמה" (מקטע י"ג), "משור מפר מקרין" (מקטע י"ד), בוודוי: "משלמים שפתותיהם פרים / ומקריבים שיחם במקום תורים (טורים 266, 267).

שְׁעָה צוּרִי תִפְלְתִי וְתִשְׁפֹּר   עֲבֹדְתִי לְךָ מְשֶׁה וּמְפָר
עֲשֵׂה לִי אוֹת לְטוֹב לְעֵד יִסּוּפֶר   וְשׁוֹנְאֵי יַחְזֶה יְבוֹשׁ וְיַחְפֹּר
יּוֹם צַר לֹא יְבֹאֲנִי בְּמִסְפָּר   יְמוֹתַי אֶךְ עֲוֹנֵי בּוֹ יְכֹפֵר

חילופי נוסח:

1 עבודתי לך – ב לך עבודתי / 2 יסופר – ק² סופר. יבוש – ק² בושה ב [רווח] / 3 כמספר – ק² במספר. ימותי אך – ק² ימותי (המילה "אך" לא מופיעה).

1 שעה – פנה, שים-לב. צורי – כינוי לאלוהים, עפ"י "האזינה יי תפלתי והקשיבה בקול תחנונותי", תהלים פו 6. תשפר – טיטב. עבודתי – תפילתי. משה ומפר – מקורבנות שהועלו בבית-המקדש, עפ"י "אם שור אם שה לה' הוא", ויקרא כז 26. / 2 עפ"י "עשה-עמי אות לטובה ויראו שנאי ויבשו", תהלים פו 17. לעד יסופר – ידברו בו לנצח. ויחפר – יבוש, עפ"י תהלים לה 4, משלי יג 5. / 3 יום צר – ויום צרה, תהלים נט 17. לא יבואני במספר ימותי – לא יהיה כלול במספר ימי חיי, עפ"י "במספר ירחים אל יבא", איוב ג 6.

יְמֵי הָאָדָם צָבָא

הסוגה : תוכחה.

חתימה : ללא אקרוסטיכון או חתימה.

חריזה : טורים 1-2 : א ב א ב, מטור 3 ואילך : גג דד וכו'.

משקל : המשקל ההברתי-דקדוקי, שתיים-עשרה הברות (6/6).

מקורות :

1) כתב-יד קמברידג' Cambridge – University Library ADD 1499, 1/3 (= ק¹). מצב כה"י טוב. בינו לבין התחלת "יום-קהלת" נמתח קו מפריד. בראש הפיוט מופיעה הכתובת "תוכחה". שם הפייטן אינו מופיע. הפיוט מסודר בשתי עמודות; כתמי דיו מימין לפיוט, וגם במילה "בעולם" (טור 1, סוגר); המילים "צוף פיה וחלבו" בוטלו על-ידי קו (טור 5, סוגר), לצדן המילים "לקונן עליו השיר", מופיעות שוב בהמשך (טור 6, דלת). במילה "צוף" האות צ' מקושקשת. במילה "הדבש" (טור 10, סוגר) האות ד' לא ברורה. ייחוס: כפי שצינתי במבוא, בספריה הלאומית ירושלים פיוט זה קוטלג כפרי עטו של משה אבן-עזרא. בכ"י קמברידג' הנ"ל לא נכללו שירים של מ' אבן-עזרא ופיוט זה נמצא לפני "יום-קהלת" לשט"א, מכאן הסברה ששט"א הוא המחבר.

נזכר : לא מופיע בין פיוטיו של שם טוב ארדוטיאל ברשימת צונץ, דוידזון וזמקה.

מוטיבים המופיעים בפיוטים אחרים : הדבש (טור 10), בפסוק מקראי כלשונו אך באירוניה, כנמשל להבלי העולם המפתים. ללא כוונה אירונית, בים-קהלת (מקטע ט'), בוודוי (טור 206). הצרוף "מרורת פתנים" כנמשל לכניעה לפיתויים (טור 6), בים-קהלת (מקטע ל). בולט המוטיב תבל כאישה מפתה (דימוי שרווח בשירת ימי-הביניים) ושיבוצים מ"שיר-השירים" על יין וחלב, אך בהיפוך הכוונה, כסמלים לדברים זנוחים שלא ראוי לאהוב. "חמת תנינים" (טור 8) כנמשל ליין רעיל מסמל את התאוות המרעילות את הנפש, מזהמות ומנמיכות לרמת בהמה, כמו בוודוי "ליש גבור בבהמה" (טור 211).

יְמֵי הָאָדָם צָבָא   וְהוּא בְּעוֹלָם הַלֵּךְ
כִּי בְהֶבֶל בָּא   וּבַחֲשֵׁךְ יֵלֵךְ
שׁוּגָה בְּאֶהֱבַת תֵּבֵל   סָכַל כִּי הוּא הֶבֶל
וְנִפְתָּה בְּמֶתֶק שִׁיחָה וְהִטְתּוּ בְּרוּב לְקַחָה

1 צבא – תקופה קצובה, עפ"י "הלא-צבא לאנוש על-ארץ", איוב ז 1. / 2 קהלת ו 4. / 3 שוגה באהבת תבל – עפ"י "אילת אהבים ויעלת חן ... באהבתה תשגה תמיד", משלי ה 19. הדימוי של תבל לאישה מפתה רווח מאוד בשירת ימי הביניים. שוגה... סכל – עפ"י "הסכלתי ואשגה הרבה מאוד", שמואל א' כו 21. / 4 נפתה – עפ"י "אם-נפתה לבי על-אשה", איוב לא 9. מתק שיחה – עפ"י "ומתק שפתיים יסיף לקח", משלי טז 21. הטתו ברוב לקחה - משלי ז 21.

5	לְרוּשֵׁשׁ אוֹתוֹ תַעֲשֶׂיֶר וְצוֹף פִּיהָ וְחֻלְבוֹ שְׁפַתֶּיהָ הַצּוֹף לְקַח וּמִגָּפֶן סָדוּם גִּפְנָם עוֹלָם זָנַח וְשָׁלוֹמִיו וַיְהִיָּה בְעֵינַיִךְ נִבְזָה
10	לְקוֹנֵן עָלָיו הַשִּׁיר מְרוֹרֵת פְּתָנִים בְּקָרְבוֹ יִפְחוּ בֵּינָן הָרֶקַח חֲמַת תְּנִינִים יֵינָם וְאַל תִּתְּאוּ לְמִטְעָמִיו מֵעַט הַדְּבֵשׁ הַזֶּה.

5 **לקונן עליו השיר** – כך בכה"י, אך עפ"י התוכן והצימוד צריך להיות: "תְּשִׁיר", עפ"י "והפכתי ... וכל שיריכם לקינה" עמוס ח 10. בטור זה נאמר שתבל מעשירה על-מנת לרושש, שרה על-מנת לקונן/ 6 **וצוף פיה וחלבו** – רוק פיה ונשיקותיה המתוקות, בדומה לנאמר בשה"ש ד 11: "דבש וחלב תחת לשונו". תיאור מתק נשיקותיה של האהובה רווח בשירת החשק בימי הביניים. **מרורת פתנים** – רעל נחשים, עפ"י איוב כ 14. בשירי הגות ופיוטים מתוארות נשיקותיה של תבל כמתוקות רק לכאורה ובעצם כמכילות רעל. / 7 **שפתיה הצוף לקח** – עפ"י משלי טז 21 (ראה טור 4). **יפחו** – יפיצו ריח, כמו להפיח כזבים, משלי ו 19. **יין רקח** – שה"ש ח 3. / 8 **מגפן וגו'** – דברים לב 32. נשיקותיה של תבל כמו הגפנים בסדום ועמורה שענביהם מרים ורעילים וינם כארס-נחשים. / **חמת תנין יינם** – שם. **יינם** – ארס נחשים, שם 33. **9 עולם** – במובן תבל ומלואה. **ושלומיו** – ברכות השלום שלו, או הבטחות השלום שלו. **אל תתאו למטעמיו** – עפ"י "אל-תתאו למטעמותיו והוא לחם כזבים", משלי כג 3. / 10 **נבזה** – מאוס, עפ"י "נבזה בעיניו נמאס", תהלים טו 4. **מעט הדבש הזה** – שמואל א יד 29.

הוי פֿל צָמא

הסוגה : סליחה.

חתימה : ללא אקרוסטיכון או חתימה.

מבנה : מרובע ספרדי, ארבע צלעות.

חריזה : א א – א – ב ; ג ג – ב ; ד ד – ב ; ה ה – ב ; ו ו – ב ; ז ז – ב ; ח ח – ב .

המשקל : המשקל ההברתי-דקדוקי, שש-עשרה הברות בטור (8/4/4).

מקורות :

1) קמברידג' – ספריית האוניברסיטה Cambridge – University Library Add. 1499, 1/3 (ק¹). מצב כה"י טוב וקרי, לכן מהווה מקור עיקרי לגרסה המובאת כאן. פיוט זה מופיע מתחת למילים "אמן תם" בסיומו של "ים-קהלת", מסודר בשתי עמודות. האות האחרונה בטור הורחבה עד לקו-סיום אחיד. שם הפייטן לא מופיע.

2) קמברידג' – ספריית האוניברסיטה Cambridge – University Library Add. 1512,1 (ק²). כה"י פגום מאוד. פיוט זה מופיע מתחת ל"שעה צוריי", ביניהם הכיתוב "ועוד לו ז"ל". שם הפייטן בעמוד השער: הרב דון שם-טוב ו' ארדוטיאל.

3) ברלין-ספריית המדינה Berlin, Staatsbibliothek (Preussischer Kulturbesitz) Or.Qu. 825/1 (ב). פיוט זה מופיע בהמשך ל"ים-קהלת", הטור הראשון מסודר בארבע צלעות, מהטור השני ועד הסוף מסודר בחמש עמודות. בטור החמישי רק המילה "ימיה" מופיעה בעמודה האחרונה, המילה "ספר" צורפה לעמודה הקודמת. שם הפייטן מופיע בתחילת "ים-קהלת": החכם המשורר ר' שם טוב אדרוטיאל ז"ל (האותיות האחרונות משובשות).

נזכר : הכרמל ו' 85 ; דוידזון : כרך 2, עמ' 129 (ה 317). אינו מוזכר ברשימת זמקה.

מוטיב המופיע בפיוט אחר : החוטא משול לאדם צמא המשתוקק למים, יסוד חיוני לקיום. מים אלה הם כמו בריכה, נמשל לברכת האל ולמחילה על חטאי הדובר. נפש החוטא טמאה ומשולה לאישה בנידה בדרכיה להיטהרות ונהגיה בספירת הימים, וזאת לפי ההלכות המבוססות על ספר 'ויקרא'. הפיוט מסתיים באמירה שמצבו של האדם שזכה לברכת האל והגיע לימים' הוא טוב מאוד והאדם לא ירצה לצאת ולא ירצה שיוציאו אותו ממנה (ניתן לחשוב על העובר במי השפיר ברחם אמו). בהשלכה, הכפרה והסליחה הם המצב המשופר האולטימטיבי לאדם, ובהגיעו למצב הזה הוא ירצה להתמיד בו. מוטיב המים בים קהלת (שיר פתיחה, טור 1), הפיוט נמשל למי ים מתוקים. בוודוי, החטאים רבים ורועשים "כמי-הים וגלם" (טור 112).

הוי כָּל-צָמָא	נִפְשׁוּ תְהֵמָה	לְמִצּוֹא כּוֹפֵר	לְאַשְׁמִיָּה
בּוֹא לְבְרִיכַת	מִימֵי בְרִכַּת	הָאֵל תִּמְצָא	בְּאַסְמִיָּה
נִפְשׁ חוּטָא	בָּה תִתְחַטָּא	לֹא תִכָּרַת	מִעֲמִיָּה
בְּטְבִילְתָּה	מִנְדָּתָה	אֲשֶׁה תִטְהַר	מִדְּמִיָּה
וְלִבַּת וְלִבָּן	חֵישׁ תִּתְלַבֵּן	לֹא תוּחִיל רַע	סִפֵּר יְמִיָּה
אִישׁ בָּה נְטִבַע	שְׁמָה נְשַׁבַע	יִנַּק מְשׁוּד	תִּנְחוּמִיָּה
יְכִסּוּף לְעֵמוּד	שֵׁם לֹא יַחְמוּד	מִי יִמְשָׁהוּ	מִמִּיָּמִיָּה.

2 ברכת - ק² - ברכה. / 4 מנדתה - ק² מנדתיה. אשה - ק² - אזי. / 5 ספר - ב² מספר. / 7 ימשהו - ק² ממשהו, ב² ימשנו.

1 הוי כל צמא - ישעיה נה 1. צמא - משתוקק. נפשו תהמה למצוא כופר לאשמיה - עפ"י ויקרא ה 16. / 2 ברכת האל תמצא באסמיה - עפ"י ייצו יי אתך את-הברכה באסמיק" דברים כח 8. / 3 תתחטא - תיטהר, עפ"י במדבר לא 23. לא תיכרת מעמיה - לא יחול עליה עונש כרת (מוות משמים), עפ"י בראשית יז 14. / 4 מנידתה תטהר מדמיה - עפ"י ויקרא טו 28, כלומר כמו שהאישה תטהר מדם וסתה, כך בטבילה הנפש תטהר מהחטאים. / 5 ולבת - ולהבת-אש (כמו "בלבת-אש מתוך הסנה" שמות ג 2). ולבן - הלבין, נעשה לבן כברזל המלובן באש, כלומר, החטאים יטהרו (כמו "אם-יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו", בישעיה א 18). תתלבן - תטהר, עפ"י דניאל יא 35. לא תועיל מספור ימיה - עפ"י "וספרה לה שבעת ימים ואחר תטהר", ויקרא טו 28, כלומר, לנפש החוטאת לא תצמח תועלת מספירת ימי הטומאה. / 6 נטבע - טבע. נשבע - במובן של רווה, נשבר צמאו, קיבל כדי סיפוקו המלא, עפ"י "מעמל נפשו יראה ישבע" ישעיה נג 11 וכן: "כמו חלב ודשן תשבע נפשי", תהלים סג 6. משוד - משד. ינק משוד תנחומיה - הגיע לשביעות משמחת הגאולה, עפ"י "למען תינקו משד תנחמיה", ישעיה סו 11. / 7 ימשהו - משיתהו מן המים, עפ"י שמות ב 10. לא יחמוד מי ימשהו - לא ירצה שיוציאו אותו ממי-ברכת האל.

שׁוֹכֵן שַׁחַק

הסוגה: רהוטה

חריזה: מבריחה

משקל: משקל התנועות (8/8 תנועות בטור)

החתימה: אות האקרוסטיכון חוזרת בראש כל מילה, טורים 1-14: שם טוב בן יצחק נ>שמתו< ע>דן< נ>חה< (בראשי כל התיבות); טור 15: 'ארדוטיאל', טור 16: 'חזק', טור 17: 'ואמץ'.

מקורות: גרסה אקלקטית, על-סמך כתבי-היד:

1) קמברידג' – ספריית האוניברסיטה Cambridge – University Library Add. 1499, 1/3 (ק1). כה"י קריא, והוא מקור עיקרי לנוסח שלהלן. לפניו מופיע "הוי כל צמא", הטורים 1-14 מסודרים בשתי עמודות, האות האחרונה הורחבה עד לקו-סיום אחיד. טור 6: במרום – אות ב' בצלעית אחת ושאר המילה בצלעית שאחריה. טור 10: חרפתו - האות ר' נוספה מעל למילה. אחרי טור 17: "תם ונשלם בסיעת אלהיך לעולם. אמן".

2) קמברידג' – ספריית האוניברסיטה Cambridge – University Library Add. 1512,1 (ק2). כה"י פגום, נמחק החלק התחתון של האותיות. בעמוד השער צוין: "רהוטה: שוכן שחק וגו'". בראשו כתוב: "עוד לו רהוטה נכבדת על שמו". מופיע עד טור 11 בלבד.

3) ברלין - ספריית המדינה Berlin, Staatsbibliothek (Preussischer Kulturbesitz) Or.Qu. 825/1 (ב). כה"י פגום. כתב ספרדי בגופן מקושט. לפניו הפיוט "הוי כל צמא", אחריו ללא הפרדה מתחיל החיבור "תפוחי זהב" מאת שלתיאל אבן נפחן; שני הטורים הראשונים ושלושה האחרונים מסודרים בארבע עמודות, האחרים בשתי עמודות.

נזכר: הכרמל ו', עמ' 85 (מכונה "רהוטה נכבדת"), מובאים שני הטורים הראשונים. דוידזון: כרך 3, עמ' 502, (ש 625). אינו מוזכר ברשימת זמקה.

מוטיב המופיע בפיוט אחר: הביטוי האישי בגוף ראשון יחיד. בולט טור אחד יחיד שהוא ביטוי אישי בגוף ראשון (טור 5), בטורים האחרים האמירות כלליות ופונים אל אלוהים כ'הוא', גוף שלישי יחיד. בטור זה האל בורא הבריאה בכללותה הופך לבורא הפרטי של הדובר ומתחזקת אמונתו בו. ארבעה הטורים הקודמים לטור זה מהווים פתיחה הכוללת את הפנייה לאלוהים, והמשאלה של כל חוטא, שהיושב במרומים יקשיב לפנייתו. בהמשך הפיוט (מטור 6 עד הסוף) הפייטן מהלל את האל ומבטא את עמדתו התיאולוגית המאמינה בקיומו ובפעליו. היחס בין היחיד לבין כלל המתפללים, והמעבר מה"אני" המתוודה באופן אישי לקולקטיב שראוי לא פחות למחילה ולהקשבה לתחנוניו, מופיע בווידי (מטור 260 ועד סוף הפיוט והחיבור להמשך התפילה) כאשר הדובר מבקש "למען הקהל הקדוש הזה" ומציין בגוף ראשון רבים "משלמים... מקריבים... מתוודים... ואומרים".

שׁוֹכֵן שְׁחַק שְׁמָעָה שְׁוֹעַת	שׁוֹאֵל שׁוֹלְחֵי שֵׁי שׁוֹרְתוֹ
מְעַלָּה מְנַחָה מְעַדָּה מְקַצַּת	מְרִיז מְכַס מְחַטְאָתוֹ
טְרַדְתּוֹ טוֹרְפֵת טַעְמוֹ	טוֹמְנַת טְהַרְת טְמַאָתוֹ
וּשְׂאֵלָתוֹ וּתְשׁוּקָתוֹ	וּמְצוּדָתוֹ וּישׁוּעָתוֹ
בְּאֵל בּוֹרְאֵי בּוֹ בְּטַחוּנִי	בְּמִשׁוֹרְתֵי בְּאֵתֵי בְּיָתוֹ
בוֹחֵר בְּטוֹב בוֹחֵל בְּרַע	בוֹנֶה בְּמָרוֹם בְּיָרְתוֹ
רוֹאֶה רָמֵשׁ רוֹבֵץ רָגֵב	רָעֵפוֹ רָגְשָׁתוֹ רְשָׁעָתוֹ
יֹדֵעַ יָשׁוּב יְנַחֵם	יּוֹם יְרָאָה יּוֹצֵרוֹ יְרָאָתוֹ
צוֹרֵי צִפָּה צָר צוֹרָה	צָרִיו צִוָּה צֵאת צָרְתוֹ

6 בוחל – ק¹ בוהל. ק² בוחל. ב [-] [-] ל. במרום - ק² במדור. 9/ צר צורה – ק¹ צורו צוה. ק² צו צורה. ב צר צורה.

1 שוכן שחק – אלוהים השוכן בשמים, עפ"י "נשגב יי' כי שכן מרום מלא ציון משפט וצדקה", ישעיה לג 5. **שמעה שועת שואל** – תאזין לקול תחנוני החוטא, עפ"י "שמע קול תחנוני בשועי אליך", תהלים כח 2. **שולחי שי** - המביאים מנחה לאלוהים משול למלך. **שורתו** – תשורתו. / **2 מעדה** – לובש, משלי כה 20. **מריז** – חטא המרי שלו. **מכס** - המנה הקצובה לה', במדבר לא 28, 41. כלומר, המנחה שמעלה החוטא היא רק תשלום (מכס) חלקי על חטאו הגדול. / **3 טעמו** – טוב טעמו, כלומר שכלו הטוב, עפ"י "טוב טעם ידעת למדני", תהלים קיט 66. **טרדתו טורפת טעמו** – דאגתו מבלבלת את שכלו (של החוטא). **טומנת טהרת טמאתו** – טומאתו מסתירה את טהרתו. / **4 ושאלתו** – ובקשתו (כמו "שאלתי ובקשתי", אסתר ה 7) לאלוהים. **ומצודתו וישועתו** – מקומות-מפלט, כינויים לאלוהים המציל וגואל, עפ"י "יי' סלעי ומצודתי... מגני וקרן ישעיי", תהלים יח 3. / **5 במשורת** – בתשורה שהגשתי לו. **באתי ביתו** - הגעתי לחיקו, לתפילה בבית-הכנסת. / **6 בוחר בטוב בוחל ברע** – כינויים לאלוהים, עפ"י "מאוס ברע ובחור בטוב", ישעיה ז 15-16. **בונה במרום בירתו** – כינוי לאלוהים. **בירתו** – מבצרו, היכלו (כמו בשירת המלאכים בתפילה "נורא היכל קדשך במרום"). / **7 רואה רמש** – כינוי לאלוהים הרואה את היצורים הנחותים ביותר. **רובץ רגב** – השוכן ברגבי האדמה. **רשעתו** - מסלול החטאים דרכו הלך החוטא, יחזקאל ג 19. **רעפו** – סתום, שמא 'רבו' אן 'רמו'. **רגשתו** – כמו "תסתירני מסוד מרעים, מרגשת פעלי און", תהלים סד 3, והכוונה למהומה והרוגו שמקימים הרשעים. / **8 עפ"י** "מי יודע ישוב ונחם והשאיר אחריו ברכה מנחה ונסך ל יי' אלהיכם", יואל ב 14, החוטא יודע כי לאחר שיראה אלוהים את אמונתו ויראתו של החוטא שעשה תשובה, יתחרט על העונש שחשב להענישו. **9 צורי** – סלעי, אלוהי. **צפה** – הפועל בבניין פיעל במשמעות של קל, כמו בשירתו של שמואל הנגיד "אצפה אלי שחק" (הערה: עדין חסרה הברה להשלמת המשקל). **צר צורה** – יצר יצורים.. **צרי** – מצוקותיו של החוטא. **צוה צאת צרתו** – אלוהים, תן הוראה שהמצוקות ייפסקו ותבוא הישועה, עפ"י "צוה ישועות יעקב", תהלים מד 5.

10	חֲנוּן חוֹמֵל חוֹסֵה חֵזֶק	חֶרֶף חֶבֶט חֵי חֶרְפָּתוֹ
	קוֹנֵי קֶרֶקֶר קִירוֹת קֶרְעֵי	קוֹרְאֵךְ קִנָּא קִנְאָתוֹ
	נְדָבַת נוֹעַם נִיבּוֹ נוֹגֵן	נִגְדָדְךָ נִפְחֵי נִשְׁמָתוֹ
	לְעָצְבוֹ עֶרְךָ עוֹתָתוֹ	עֵינָיו עוֹלָה עַל עוֹלָתוֹ
	נְאוֹר נַחַס נֶפֶשׁ נִעְנָה	נְדָבָה נִבָּא נַחְמָתוֹ
15	אֵל רוֹאֵה דָל וּמְרוֹר טַעֲמוֹ	יְטָה אֲזוֹנוֹ לְשִׂאֲלָתוֹ
	חֵזֶק אַחֲרִית חֵי כִי טוֹב	אַחֲרִית דְּבַר מִרְאשִׁיתוֹ
	וְאֲשֶׁר מְצַעֵר טוֹב רֵאשִׁיתוֹ	יִשְׁגָּה בְּמֵאוֹד טוֹב אַחֲרִיתוֹ.

תם ונשלם בסיעת אלהא לעלם. אמן.

10 חומל – ¹ק חורעל – ²ק חומל. חרף – ¹ק הלך. ²ק חרף ³חלק. הבט – ¹ק הבט. ²ק חבט. ³ק חבט / 12 נדבת – ²ק נדבה. נועם – ²ק נטעם. ניבו – ²ק נבו. נוגן – ²ק נגן. נפחי – ³ק נופ. / 13 עיניו – ¹ק עיניו. ²ק עינו. / 14 מראשיתו – ¹ק ישנם כתמים, יתכן שרידים מהאותיות הראשונות של המילה. ²ק מראשית. ³ק מראשיתו. / 17 ישגה – ²ק ישנה. במאוד – ¹ק במאור.

10 חנון חומל חוסה – אלוהים, רחם, חמל, חנן, חס, עפ"י "באהבתו ובחמלתו הוא גאלם", ישעיה סג 9 וגם "... חוסה עלי כרב חסדך", נחמיה יג 22. חזק חרף – קשה. אולי הכוונה שלמרות הסבל, תוגבר האמונה באלוהים. חבט חי חרפתו – עפ"י "הביטה וראה את חרפתנו", איכה ה 1. / 11 שיעור הטור: אלהי, הרוס את בתי שונאי, אני הקורא אליך, קנא את קנאתי. קרעי: המילה מוקשה, שמא קמי. / 12 שיעור הטור: קבל את ניבו הנעים של קוראך (11), המתפלל אליך בנדבתו, ברצונו, ותפילתו היא כנגינה שהוא מנגן באמצעות הנשמה שנפח בו אלוהים. והשוו: אבן-גבירול, "שחר אבקשך": "הנה לך תיטב זמרת אנוש, על כן אודך בעוד תהיה נשמת אלוהי בי". / 13 שיעור הטור: העצב או הסבל (של החוטא) הוא הקורבן המכפר על עונו, עיניו (הבכי, הדמעות הזולגות מעיניו) הן עולה (קורבן) על עולתו. / 14 נאור – אלוהים מקור האור, תהלים עו 5. נפש נענה – עפ"י "ונפש נענה תשביע", ישעיה נח 10. כלומר, אדם אשר נפשו מתייסרת יבוא על סיפוקו ויירגע. נדבה נבא נחמתו – יחזה עידוד והפגת הצער. / 15 שיעור הטור: אלוהים הרואה הכול, החיים (של הפונה אליך) מלאי מרירות (עוני וצער), תקשיב (ותענה) לבקשתו, תהלים קב 3. / 16 חזק אחרית חיי – (אלוהים), חזק אותי בימים שעוד נותרו לי לחיות. כי טוב אחרית דבר מראשיתו – כיוון שהסוף יהיה טוב מהתחלה. / 17 מצער – מעט, מזערי, קטן. ואשר וגו' - כל הטוב שהיה מועט בהתחלה ישגשג באחריתו, קהלת ז 8 וגם עפ"י "והיה ראשיתך מצער ואחריתך ישגה מאוד", איוב ח 7.

מדור ב'

ים-קהלת

ים קהלת

הסוגה: בקשה. שייך לתת-סוגה 'בקשות האותיות', כל מילה מתחילה באות מ"ם.

חריזה: פרוזה מחורזת.

מקורות:

1. קמברידג' – ספריית האוניברסיטה Cambridge – University Library Add. 1499, 1/3 (ק1). כה"י קריא, והוא מקור עיקרי לנוסח שלהלן. לפניו מופיע "ימי האדם צבא". כיתוב בראש הפיוט: "בקשה לרבי שם טוב אורדיטאל", המילה 'בקשה' במרכז השורה באותיות גדולות. נקודה בגובה אמצע האות מפרידה בין הצלעיות. בתחילת קטעים מסוימים ישנן מילים באותיות גדולות ומודגשות: 'מאלה', 'משלח', 'מבדיל', 'מצער', 'מעוז', 'מיי', 'מעיי'. בסופו המילים "אמן תם", במרכז השורה.
2. קמברידג' – ספריית האוניברסיטה Cambridge – University Library Add. 1512, 1 (ק2). כה"י פגום, נמחק החלק התחתון של האותיות. כתיב מסורבל, אין הפרדה בין המילים.
3. ברלין - ספריית המדינה Berlin, Staatsbibliothek (Preussischer Kulturbesitz) Or.Qu. 825/1 (ב). עוד נמצאים בכ"י זה יצירות מסופרים איטלקיים מהמאות טו-טז. "ים-קהלת" (לא מלא) מתחיל בעמוד 1. הכיתוב בראש הפיוט: "בקשה להחכם המשורר ר' שם טוב אדרוטיאל ז"ל הקדמה לזו הבקשה". המילה "הבקשה" של הכיתוב נמצאת בצד בעמודה הימנית, בנפרד. שיר הפתיח כתוב בעמודות בעלות שתי מילים. השורות מוסטות פנימה מעמוד 6, שורה 17. בעמוד 8 שורה 12 ישנה מילה בעלת ארבע אותיות, כתובה באותיות גדולות ומודגשות. ניתן לקרוא שתי האותיות הראשונות מ' ק'.
4. פריס - הספרייה הלאומית Paris – Bibliothéque Nationale heb. 970/5 (פ = 9). פגום, כתיב ביזנטי מסורבל. ישנו רק עמוד אחד של "ים-קהלת", בתוכן העניינים בתחילת כה"י צוין שחסר ההמשך. באותו כ"י נמצאת גם בקשת הממ"ין מאת ידעיה בן אברהם הבדרשי-הפניני, יצירות אבן-רשד ואבן-עזרא וקבצים אנונימיים. כיתוב בראש הפיוט: "בקשה לר' שם טוב ז"ל בן אורדיטאל. נקודה מפרידה בין הצלעיות.

נזכר: צונץ (1865) עמ' 503; הכרמל ו' 85; דוידזון: כרך 2, עמ' 476 (מ 2350), שירמן (1995) עמ' 562; זמקה עמ' 27.

מבנה התוכן: שיר פתיחה, ועוד שלוש חטיבות שניתן לחלק לתת-חטיבות מבחינת נושא וכוונה:

מקטע	תוכן
א- יג	הלל י"י הבורא
יד-ל	היטהרות הנפש ופנייה ליי' (גוף הבקשה) תוך הבטחת תיקון וכפרה
לא-לה	שבח האל האוניברסלי והבעת אמונה בו. בחטיבה זו מקטע מגשר המציין את המעבר ממעמד הווידוי האישי למעמד הווידוי הכלל-קהילתי. בסוף החטיבה, טור המחבר אל המשך התפילה.

מוטיבים המופיעים בפיוטים אחרים:

- (1) **דבש.** "מה מתוק מדבש" - הפסוק המקראי כלשונו: "ים-קהלת" מקטע ט', בוידוי (טור 206). ה'דבש' ביימי האדם צבא' (טור 10) הפסוק כלשונו אך באירוניה, נמשל להבלי העולם המפתים. (2) **בהמות.** המוטיב קורבן יפה ועשיר המורכב מכל סוגי בהמות (כפי שמצווה בסדר 'קורבנות', הן לבעלי מעמד חברתי גבוה והן לפשוטי-עם). בים-קהלת: "מעוף מבהמה" (מקטע י"ג), ו"משור מפר מקריין" (מקטע י"ד); בשעה צורי "משור ומפר" טור 1; בוידוי (במעבר ללשון רבים, טורים 266, 267). (3) **בהמה כמשל לחטא.** מוטיב הבהמות כמשל לתכונות-אנוש ולחטאיו בוידוי: בים-קהלת: פסוק מקראי כלשונו (מקטע ל). בוידוי "עז מארי" (טור 206), "נפשי הבהמית" (טור 207), "שכלי כשועל"

טור (209) , "נפשי כשה" (טור 210), "טלה בין זאבים" כנמשל לאי-יכולתו של שוחר שלום לשהות בין לוחמים (טור 251). בימי האדם צבא': "מרורת פתנים" כנמשל לכניעה לפיתויים (טור 6), "חמת תנינים" (טור 8) כמשל ליין רעיל, ז"א לתאוות המרעילות או המזהמות את הנפש. (4) **הנשמה כאישה**. מוטיב הנשמה כאישה שמטהרת מנידה: בים-קהלת (מקטע ט"ו); ב'הוי כל צמאי' (טור 4); הנשמה מהודרת ורוקדת כ"שולמית מחולת מחנים": בים קהלת (מקטע יט), "מבכה מסלדת" (מקטע כ"ב). (5) **להלבין כטהרה**. המוטיב 'להלבין את הנשמה' במשמעותו טיהור הנשמה מטומאה: בים-קהלת (מקטע ל"ג) "מלבין משלג מתולעים" הכוונה לאלוהים המיטיב אשר הופך את הטומאה לטוהר; ב'הוי כל צמאי' (טור 5).

(6) **הנעורים שחלפו**. המוטיב 'בחורותי' כסמל לשנות הנעורים שחלפו לבטלה: בים-קהלתב "מצוקותי מנעורי מבחורותי" (מקטע כ"ז) ומחריף את כוונתו (מקטע כ"ט) בביטוי התלמודי: "מפונק מנוער מרעיבו מזוקן"; בוודוי "בחורותי סר הלם" (טור 2). (7) **צואה כמטאפורה**. המוטיב 'צואה' וגם 'בגדים צואים' כנמשל לחטאים מזהמים: בים-קהלת: "משולחנות מלא מקיא מצואה" (מקטע כ), נמשל לזוהמה המסכנת גוף ונפש; בוודוי: "הבגדים הצואים מעלי" (טור 127). (8) **הנשמה כמראה מלוטשת**. המוטיב "מראה מלוטשת", מטאפורה לנשמה שעברה תהליך היטהרות. בים-קהלת (מקטע י"ז). אינו מופיע בפיוטים האחרים, כן צוין בתת-כותרת לבקשת ממי"ן 'בחיות עולם' שחיבר ידעיה בדרשי (ברלין 1828, ראו עמוד השער. ההדגשה שלי): "המבחן המוסרי יהיה למצפון מראה מלוטשת לנפשות טהורות...".

ים-קהלת

שיר פתיחה

חריזה: חרוז מבריח.

משקל: התנועות (8/8).

מְתִקוּ מִיָּמִי זֶה הַיָּם, עַל	כָּל דָּבָר יִמָּצָא טוֹב מִשְׁכִּיל
כְּמֶרְקָחָה שְׁמֵתִיו, רִיחוֹ	עַד מְרַחֲקִים הוֹלֵךְ רָכִיל
וּקְרָאתֶיהָ יָם קֵהֶלֶת	כִּי בָּהּ אֲלַפִּים בַּת יָכִיל

3 וקראתיה – ב: וקראתיהו . כי בה – ב: כי כן.

1 ים – הפיוט משול לים בשל הכמות הגדולה של המילים בו. על...משכיל – המשכיל ימצא טוב בכל דבר ודבר המופיע בפיוט ארוך זה. / 2 כמרקחה שמתיו – עפ"י איוב מא 23. משמעות "מרקחה" כאן: תערובת של בשמים שונים. ריחו – של הפיוט. הולך רכיל – מגלה סוד ומפיץ, משלי יא 13. / 3 קהלת – כינוי לשלמה המלך, עפ"י "דברי קהלת בן-דוד מלך ירושלים", קהלת א 1. ים קהלת – ים שלמה, כינוי לכיור (מזרקה) הגדול בבית-המקדש שבנה שלמה המלך, מלאכים א' ז 23. בת – מידת נוזלים במקרא. אלפיים בת – נפחו של הכיור הנ"ל. כאן הכוונה לכך שהיצירה מכילה אלפים מילה.

גדולת אלוהים, נשגבות, הבריות מהללים את מעשיו

א מְרוֹם מְרֵאשׁוֹן / מְסִתְתֵר מְאִישׁוֹן / מְתַעֲלֵם מְעִין / מְרַבֵּית מְאַחֲדוֹת
מְמַצֵּיא / מְלֵא מְרִיקִים מוֹצֵיא / מְיוֹקֵר מְזוֹלֵל, מְכוֹבֵד מְשָׁאֵט / מְהוֹת מְהַעֲדֵר,
מְאַפֵּס מוֹחֲלֵט / מְלָכוֹתוֹ מְלָכוֹת מְעוֹלָמִים / מְמַשְׁלֵת מְאֵז מְנַצַּח מוֹקְדָמִים:
ב מְלֶךְ מְהוֹלֵל / מְנַשְׁמוֹת מְשׁוֹלֵל / מְחוֹיֵיב מְצִיאוֹת / מְתַלְבֵּשׁ מְגָאוֹת /
מוֹפְשֵׁט מְתִמוֹנָה, מְדָמוֹת / מְרוֹחֵק מְאִיכוֹת, מְכַפְמוֹת / מְסַכִּיל מְדַע מְחוֹפְכִים
מְמַהוֹתוֹ / מְקַצֵּר מְחַקְרֵם מְהַשְׁגָּתוֹ / מְכַל מוֹשֵׁב מְתַגָּאָה / מְתַרְאָה מְמַפְעֵל
מעבדיו:

ג מְעוֹזוֹ מְאוּרוֹ מְעִידִים / מְנִיעוֹת מְשִׁנְהוֹ מְגִידִים / מְמוֹצָא, מְמַעְרָב,
מְמַקְצוּעוֹת, מְיַרְכְּתִים / מְשׁוֹבֵחַ, מְהוֹלֵל מְלֵב, מְשַׁפְּתִים / מְרוֹב מְחִשׁוּפוֹ
מְתַכְפֵּסָה / מְעוֹלָה מְחַשְׁבָּתוֹ מְצַטְרֵף מְעַשָּׂה:

א ממשלת – ב ממשלתו / ב מעבדיו - ג ממפעליו / ג מעזו - ד מעזותו.

כותרות הביניים והחלוקה לסעיפים הם הצעה משלי להבלטת התפתחות התוכן. **א מרום מראשון** – עפ"י "כסא כבוד מראשון מקום מקדשנו" ירמיה יז 12. **מאישון- מעין**, והכוונה לאל שאינו נתפס בחושים. **מתעלם** – מסתתר. **מרבית מאחדות ממציא** – בורא את הריבוי, אף שהוא עצמו אחד. **מלא מריקים מוציא** – בורא יש מאין. **מיוקר מזולל** – (מוציא) יקר מזול, עפ"י ירמיה טו 19. **מכובד משאט** – (מוציא) דבר מכובד מדבר מעורר בוז ושאט נפש. **שאט** – עפ"י יחזקאל כה 15. **מהות מהעדר** – יש מאין. **מעולמים** – דניאל ב 44. **מוקדמים** – מאז ומעולם, מימים קדומים. / **ב מגשמות משולל** – שאין בו גופניות, חומריות, עפ"י "לא ראיתם כל תמונה ביום ש יי דיבר אליכם", דברים ד 15 כמו-כן ראו: משנה סנהדרין י"א, "ייג עיקרים לרמב"ם. **מחוייב מציאות** – מציאותו של אלוהים מחויבת מכוח עצמו ואיננה תלויה באחר, עפ"י בראשית א 1, וכמו-כן משנה, סנהדרין, שם והרמב"ם, שם. **מתלבש מגאות** – עפ"י: "ה' מלך גאות לבש", תהלים צג 1. **מרוחק מאיכות, מכמות** – שאין לתארו לא במושגים של איכות ולא במושגים של כמות, השוו "כתר מלכות" ב 3: "אתה אחד – ולא כאחד הקנוי והמנוי, / כי לא ישיגך רבוי ושנוי, / לא תאָר ולא כנוי". **מסכיל מדע מחוכמים ממהותו** – מדעם (חכמתם) של המחוכמים היא פְּסָקָלוֹת אל מול מהותו. פירוש אחר: מסכיל – מְסַכֵּל, וכוונתו שמהות האל מְסַכֵּלֶת את החכמה האנושית, השוו "כתר מלכות" ט 1: "אתה חכם... וחכמתך נבער כל-אדם מדעת". **מקצר מחקרים מהשגתו** – החכמים לא ימצאו אותו במחקריהם (חיפושיהם) כי קצרה יד חכמתם. **מכל מושב מתגאה** – השוו "אתה גדול מכל-מחשבה/גאה מכל מרכבה", אבן-גבירול, "כתר מלכות" ה 3. **מתראה ממפעל מעבדיו** – אפשר עפ"י: "כל צעדיו יראה" איוב לד 21 ובהמשך "מְעַבְדֵיהֶם" שם, לד 25, אלוהים רואה כל מעשי האדם. אפשר: "מְעַבְדֵיו" במובן מאלה הסוגדים לאל, או: "מְעַבְדֵיו", כלומר אלה המתפללים אליו. / **ג מעזו מאורו מגידים** – המאורות שברא מעידים על עצמתו. **מניעות משנהו מגידים** – והם מעידים על הימנעות מאל אחר. **ממוצא, ממערב** – עפ"י: "ממוצא וממערב", תהלים עה ז. **ממקצועות** – מצדדים, שמות כו 23, 24. **מירכתיים** – עפ"י "מירכתי ארץ", ירמיהו ו 22. **מרוב מחשופו מתכסה** – מרוב היותו מופשט הוא מכוסה, נעלם מעין. **מעולה מחשבתו** – הרעיונות העולים במחשבתו. **מצטרף מעשה** – הפוכים למעשים בעולם, מתגשמים.

ד מתכונת מתוקנת משם מתילדת / מאחריתו מרַכַּבַּת משנה מתלַכַּדַּת / מתפַּרַדַּת / מקדמותו ממלכת מלאכים מתחדשת / מהתבודדותו מקהלת מחברתם מתפַּרַשַׁת :

תיאור המלאכים : זוהר האלוהות מוקרן על כוכבי-הלכת ועל בני-אנוש

ה מנוגה מנוגה, מנגד מאור מלבושו / מזוהר מושפע, מאצילות מקדשו / מבלי מפעל משתלשלים / מאוחרים ממוקדמים מקבלים / מדוגלים מרַבֶּבֶת / מעוטרם מרַבֶּבֶת / משביבי מאורי משתתים / מעת מטעיו משגשגים / ממצים מתענגים / מנוצצים מתפוצצים / מכבודו מתעצמים / משביבים מתנוצצים / מהודו מתעַדְנִים מַפְעַדְנֵי מֶלֶךְ :

תכונות אלוהים המעוררות יראה וערגה, מצווה לאדם לעשות

ו מפחיד מאיים, מפרה מתקים / מיראה מאמריו משלימים / [-] -[שרך מצותו מקיימים / מתפארים מעבודתו / מתעלסים מאהבתו / מאהבה מכותרת / מתשוקה מצטיירת / מתאזרים מזיקות מזוקקים / מתעטפים מברקים ממורקים / מיחלים מחכים / ממייס מזכים / מפלל מקדישו מעריצו / מבקשים מקום משכנו מאין מצוא / מתקוששים מתאוששים / מיחדים משלשים :

ה משביבים – ב מילה זו לא מופיעה. **מתפוצצים** – האות ו' הוספה מעל למילה. / **וכותרת** - ² **ק** מוסתרת. **מזוקקים** – ¹ **ק** קשה לקריאה. **ק** ² משוקקים. **מאזן** - ² **ק** מאון.

ד מתכונת מתוקנת – עפ"י "ויעמידו את-בית האל על-מתכונתו", דה"ב כד 13. **מרכבת משנה** – בראשית מא 43. **מחברתם** – קושר ומאזן (כתומכות המשכן, שמות כו 4, 10) / **ה מזוהר** – אבן-גבירול 'כתר מלכות' חלק ז 3-1. **מושבע** – נשבעו לקיים את מצוותיו (כמו בביטוי התלמודי "מושבע ועומד מהר סיני"). **מבלי מפעל משתלשלים** – ללא מורשת מעשיי קודמיו. **מדוגלים מרַבֶּבֶת** – נבחרים בין עשרות-אלפים, עפ"י "דגול מרַבֶּבֶה", שה"ש ה 10. **מעדני מלך** – בראשית מט 20. / **ו ממרה מתקים** – יהפוך מר למתוק (גם יתקומם נגד מרד). **ירא אמריו** – יראת יי', המצווה לחוש יראת-כבוד מפני אלוהים, מסכת ברכות ו' שמנה ב. [-] -[שרך – שמא ממך, מקביל ל'יראה'. **מעבודתו** – ממפעל יי', תהלים מו 9. **מתעלסים באהבתו** – העונג והשמחה באהבת האל. **זיקות** – ניצוצות, עפ"י "קדחי אש מאזרי זיקות" ישעיה ג 11. **מאזן** – מקשיב. **מצוא** – נמצא בקרבת יי', תהלים לב 6. **מתקוששים** – נאספים, צפניה ב 1, בהשלכה מתגברים. **משלשים** – מכפילים פי-שלושים (כמו בדה"א יב 4), זאת אומרת מוסיפים ייחוד, גבורה וכבוד .

היקום, תנועות כוכבי-הלכת, אלוה הבורא מחולל סדר, מכאוס לקוסמוס, קוסמולוגיה

ז מְשַׁאֲרִית מְהוּד מְנוּפֵץ מְשַׁכְּמוֹתֵיהֶם / מְמוֹתֵר מְפוֹזֵר מְמַרְאֲשׁוֹתֵיהֶם /
מְתַאֵר מְבִלִי מְחוּגָה מְעַגְלִים / מְזָרַח מְסוּבְּלִים / מְסוּבְּבִים מְסִיבָה מְדוּבְּקָת /
מְצִייר מְאִין, מְעַצֵּר מְרַכְּבוֹת מְחִישׁוֹת מְתַנּוּעוֹת, מְחַצְתֵּם מְנַפֵּשׁ מְשִׁתּוֹקְקָת :
ח מְתַאֲנָה מְפַעֵל מְתַמִּיד / מְתַרְאָה מְנַהֵגִם מְצַמִּיד / מְסִיבָה מְלַאֲתִי מְשַׁפֵּט,
מְשַׁבְּצָת מְזִלוֹת מְאִירִים / מְעוֹלְפָת מְאֵרוֹת מְזַהֵרִים / מְמַשְׁמְרוֹת מְשׁוֹקְדִים
מְשׁוֹלְבִים / מְזִיוִיָה מְפִיקִים מְלֵאִים / מְזִיו מְאֲלָפִיָה מְרוּבְּבִים :

אלוה הבורא מאפשר תנועה, הנבעה, קיומם של איתני הטבע

ט מוֹנָה מְסַפֵּרִם / מְכַלְלִם מְפָרְטִם / מְשִׁים מְשֻׁטָּרִם / מְעַרְיָד מְבִטִּם /
מוֹצִיא מְהַכֵּחַ מְפַעֵל מְשַׁפְּטִיָהֶם / מְכִיר מְעַבְּרִיָהֶם / מְשִׁימוֹת מְשִׁתְּתַפִּים /
מְסִיגוֹלוֹת מְתַחַלְפִים / מְסַקֵּל מְסִילוֹתֵיהֶם / מְסַגֵּר מְשִׁמְרוֹתֵיהֶם / מְשַׁמֵּר מַה
מִיּוֹם, מְשַׁמֵּר מַה מְלִילָה / מְשַׁלֵּג מְתַחַת מְרַגְלוֹתֵיהֶם / מוֹדְבֵק מְרַפְּזִם מְכָל
מְעַבֵּר, מוֹגְבֵל מוֹקֵף מְיוֹכֵל מְעַלָה מְשַׁאֵר / מְאֵרִים מְתַעֲשְׁנִים / מוֹרִיד מְטָר
מְעַנְנִים / מְקוֹלוֹת מְחִיזוֹ / מְגַשֵּׁם מְטָרוֹת מְעוֹזוֹ / מְשַׁקָה מְדַבְּרוֹת / מְרוּה

ז משארית – אפשר עפ"י: "ובזכותו (של נח) שמת לעולם שארית" מתוך תפילת מוסף ליום-כיפור.
מנופץ – נפוץ **משכמותיהם** – שמואל א ט 2, יג 11. **ממותר מפוזר** – מופרד ומפוזר, אסתר ג 8 (נאמר על
עם-ישראל). **מראשותיהם** – מבראשית, מימיו הראשונים של היקום, יחזקאל לו 11. **מתאר מבלי**
מחוגה – מסתובב בעיגול מבלי להזדקק לספירת מסגרת. **מזרח** – מעניק זוהר. **מסובלים** – עמוסים,
תהלים קמד 14, זאת אומרת אלוהים מעניק זוהר ומלאות ליקום. **מסיבה מדובקת** – במעגל צמוד.
מצייר מאין – עפ"י "יצר מתהו ממש ועשה את אינו ישנו", ספר יצירה ב ה. **מרכבות** – כוכבי-לכת
במערכת השמש, מלכים ב כג 11. **מחיצתם** – קרבתם. **ח מפעל** – מפעלי אלוהים, תהלים סו 5. **מתראה**
– פוחד. **מנהיגם מצמיד** – מוביל את כוכבי-הלכת להידבק זה לזה. **מסיבה** – תנועת הכוכבים סביב
השמש. **מלאתי משפט** – הנחלתי חוקיות. **מזלות** – גלגל המזלות (קונסטלציות). **מעולפת** – נדהמת.
ממשמרות – ממעשים זהירים. **משוקדים** – חרוצים, שקדניים. **מרוכבים** – יושב בין מלאכים
(הכרובים, שליחי אלוהים, שוכנים בין הכוכבים) שמואל א ד 4. **ט משטרם** – חוקיות, היררכיה וסדר
בין מאורות הרקיע, בראשית א 16-19. **משפטיהם** – האופן בו שופטים, דרכם, יחזקאל מב 11.
מעבריהם – מסלולים ומעברים בין הכוכבים. **משימות משתתפים** – יי שם כל כוכב במקומו ויש
שיתוף או יחס הדדי ביניהם. **מתחלפים** – משתנים. **מסקל מסילותיהם** – יי מקל על דרכיהם, ישעיה
סב 10. **משמר** – שומר על ההבדל בין יום ולילה, בראשית א 14. **מיוכל מעלה משאר** – מעלה כיתרון,
חשיבות, ערך. **שאר** – נותר. ליי יתרון רוחני כבביטוי "מעלת-רוח" עומק מחשבה ודעה, הוא עולה על
יתר הבריות. **גשם מטרות עזו** – איוב לו 6.

מְעַבְרוֹת / מְרוֹצְדִים מְזָרִיעַ / מְפָרִי מְעַשְׂיו מְשָׁבִיעַ / מְרַעָה מְקָנָה, מְרִיחַ מִים
מְפָרִיחַ / מְעַרוֹגוֹת מְטָעַם מְצָמִיחַ / מֵינִים מְרוֹבְבִים / מְדַשְׁאִים מְעַשְׁבִים /
מְמַסֵּךְ מְתַנַּגְדִים / מְכַל מֵינֵי מְגָדִים / מְכַפְּרִים מְנַרְדִים / מְהֵם מְזוֹר מְחֹזֵי מְזָה
/ מְקַצָּה מְזָה / מְתוֹק מְדַבֵּשׁ, מְסִי מְזוֹרִי / מֵי מְמוֹת מְעֹז מְאָרִי :

מי ימלל נפלאות האל? – כוחו מתבטא במעשים שמנחית על האדם

י מי מְמַלְל מְפַלְאוֹתֶיךָ / מְסַפֵּר מְפַעְלוֹתֶיךָ / מְגַלֶּה מְפַעְמָקִים מְנִי מְחַשֵּׁךְ /
מְבַטֵּוּ מְזָבוּל מְטָה מְמוֹשֵׁךְ / מְגַבִּיהַי מוֹשֵׁב, מְשַׁפִּילֵי מְרָאָה / מְחַרֵּשׁ מְשַׁתְּאָה /
מְשַׁקִּיף מְצוּלָה / מְעִי מְפַלָּה / מְשַׁגִּיחַ מְחֻלוֹנֵי מוֹשְׁבֹו / מְצִיץ מְחַרְכֵי מְצָבוּ :
יא מְפַעֵל מְיוֹסֵר מְרַחֵם מְשַׁחֵר / מְבִין מְתַמּוּל מְחָר / מְגִיד מְרַאשִׁית מְאוּחָר /
מְעַנִּישׁ מְשַׁבֵּיר, מְשַׁקֵּל מְעַלְלִים / מְאָזֵן, מְחַקֵּר, מְמַשֵּׁל מְשַׁלִּים / מְדָה מְנַגֵּד
מְדָה מוֹדֵד, / מְטִיבֵי מְעַלְל מְעוֹדֵד / מוֹט מְצַדִּיק מוֹנֵעַ / מע-] פֶּר מְצַעֵד מְגִדֵעַ /
מְזִידִים מְכַנִּיעַ מְשַׁקִּיט [- - - -] מְרַשִּׁיעַ :

י מי – במקור בכ"י באותיות גדולות מודגשות. יא משקיט [- - - -] 3 מילים מטושטשות.

מפרי מעשיו משביע – עפ"י "מפרי מעשיך תשבע הארץ", תהלים קד 13. מרעה מקנה – עפ"י "ירעה
מקניך", ישעיה ל 23. מריח מים יפריח – איוב יד 9. מערוגות מטעם – יחזקאל יז
7. ממסך מתנגדים – ממוגז היפוכים. מכל מגדים – שה"ש ז 14. מנרדים – עפ"י "נרדי נתן ריחוי",
שה"ש א 12. מזור – מרפא. מחזי מזה – שומרי, כמו הכרובים לצדי יי. מקצצה מזה – הכרוב שמצדו
השני, אפשר גם: מקצצה מזה – מהמופרש סחוט, ז"א התמצית המשובחת. מתוק מדבש – שופטים יד
18. מסי מזורי – מנחם אותי בייאוש, עפ"י "למס מרעהו חסד", איוב ו 14. מעז מארי – שופטים יד
18.

י מפלאותיך – נפלאות יי, תהלים עח 4. מפעלותיך – מפעלי יי, תהלים סו 5. מחשך – בהשאלה
ייסורי נפש עמוקים, עפ"י "במחשכים במצולות", תהלים פח 7. מזבול – ממקום נשא, ישעיה סג 15.
מגביהי מושב משפילי מראה – עפ"י "השפלה הגבה והגבה השפיל", יחזקאל כא 31. מחריש משתאה
– בראשית כד 21. משקיף מצולה – תהלים קב 20 ושם קז 24. מעי מפלה – תל חרב, ישעיה יז 1,
בהשאלה: חורבן האדם. משגיח מחלוני מושבו מציץ מחרכי מצבו – עפ"י "דודי... משגיח מן-החלונות
מציץ מן-החרכים", שה"ש ב 9. יא מפעל מיוסר – ייסורי החוטא הנענש, עפ"י "יסר יסרני יה",
תהלים קיח 18 ועוד. מרחם משחר – עוד מתחילת החיים, תהלים קי 3. מתמול מחר... מראשית
מאוחר – על-זמניות של אלוהים, אבן-גבירול, כתר מלכות ג 4. משביר – משמיד רשע, עפ"י "שביר יי
מטה רשעים", ישעיה יד 5. משקל מעללים – שופט מעשי האדם, ירמיה כא 14. מאזן מחקר ממשל
משלים – משליט חוקיות בחכמה, עפ"י "ואזן וחקר תקן משלים הרבה", קהלת יב 9 וכן "הלא ממשל
משלים הוא", יחזקאל כא 5. מידה מנגד מידה מודד – עפ"י "ומדד כמדודת האלה", יחזקאל מ 35.
מטיבי מעלל – ירמיה לה 15. מוט מצדיק מונע – תהלים נה 23. צעד מגדע – בהיסוס (כנגד לנאמר
במשלי טז 9). מזידים מכניע – עפ"י "והשבתי גאון זדים", ישעיה יג 11.

יב מְשָׁפִיל מְתַגָּאִים / מְגַבֶּיהָ מְדוֹפְאִים / מְשָׁלִים מְרוֹמוֹת / מְשַׁבֵּית מְלַחְמוֹת / מְרִים מְבוֹר מוֹחֲרָגִים מְמַסְגְּרוֹתֵיהֶם / מְשַׁבֵּר מוֹטוֹת מְצַוְאָרוֹתֵיהֶם / מְנַהֵלם מִימֵי מְנוּחוֹת / מְשַׁגֵּב מְסַכֵּן מְעוֹנֵי, מְשִׁים מְצֹאן מְשַׁפְּחוֹת / מְשַׁלַּח מְלֹאֲךָ / מְפַנֶּיהֶם / מְאַחֲרֵיהֶם / מְעַמּוֹד מְאַשׁ מְאִירָם / מְיוֹמֵם מְעַנֵּן מְסַתִּירָם / מְעַבְרָם מְעַגֵּל מְסוֹקֵל מְבַלֵּי מְשַׁקֵּעַ / מְסַלּוֹל מְיַבֵּשֶׁת מְרוֹקֵעַ / מְקִיפֵם מְחוֹמוֹת מִים מִימֵינָם מְשַׁמְאֲלֵיהֶם / מְשַׁבֵּיחַ מְשׁוֹאֵת מְשַׁבְּרֵי מְקוֹיָהֶם / מְיַבֵּשֶׁם מְגַעֲרָתוֹ / מְנִיֵּסֵם מְמַעַרְצָתוֹ / מְרַתִּיחֵם מְסִיר מְנַעַר, מְטַבֵּיעַ מְשַׁנְאֵיהֶם / מְצַלֵּלם מְמַעַמְקֵיהֶם :

ביסוס האמונה על-פי מקורות היסטוריים (יציאת מצרים) והנחיות התנהגות להבטחת נביעה ושפע

יג מְעוֹפְרַת מוֹשְׁלָךְ, מְטִיט מוֹבֵס מְיוֹן, מְרַפֵּם מְרַחֵם, מְתַרְאֶה מְסִינֵי, מְשַׁעִיר מְזַרִיחַ / מְפֹאֲרֵן מוֹפִיעַ / מְבוֹאוֹ מְרַבְּבוֹת מְקוֹדֵשׁ / מִימֵינוּ מְתַן מוֹקֵדֶמֶת מְיוֹמֵם מְחוֹדֵשׁ / מְלֹאָה מְצוֹת מְרַמוֹן, מְפֹז מְסוֹלָאִים / מְעַנְנָה מְמוֹלָאִים / מְחַיִּים מְקִיֵּימָם / מְמוֹתָם מְבַטְלָם / מְמַטִּיר מֶן מְהַשְׁמִים, מְמַתִּיק מִי מְרָה /

יב מסתורם - ק² מסתירים. מצלילים - ק² מצלם. מעמקיהם - ק² ממעמקיהם.

יב **מגביה מדוכאים** – ישעיה נז 15. **מרומות** – מרומים, **משלים מרומות** – אלוהים משליט שלום והרמוניה במרומים, עפ"י "עושה שלום במרומיו", איוב כה 2 ובתפילה. **משבית מלחמות** – הצירוף עפ"י "משבית מלחמות עד קצה" (תה' מו 10). **מרים מבור** – מושיע מצרה גדולה, עפ"י "יעלני מבור שאון", תהלים מ 3. **מוחרגים ממסגרותיהם** – עפ"י "בני נכר... יחרגו ממסגרותיהם", תהלים יח 46, במקרא – יצאו מבוהלים ממבצריהם, כאן: בני ישראל שהוחרגו, גלו מארצם. **משבר מוטות** – משחרר מעול, נחום א 13. **מנהלם מימי מנוחות** – תהלים כג 2. **צאן משפחות** – בהשאלה, דבר יקר וחיוני לכולם המציל חיים, עפ"י שמות יב 21. **מפניהם מאחריהם** – אלוהים שומר מפני כל סכנה, שמות לג 2. **מעמוד מאש... מסתירים** – שמות יג 21. **מעגל מסוקל מבלי משקע** – בהשאלה, מגורם מאיים שסוגר מכל צד, כמו בשמות יט 13. **מסלול מיבשת** – מקום מעבר בטוח, שמות יד 16. **חומות מים** – שמות יד 22. **משברי מקויהם** – שברי-ים, גלי-מים סוערים, תהלים צג 4. **מיבשם מגערתו** – מכניעם, עפ"י "הן בגערתי אחריב ים", ישעיה ג 2. **ממערצתו** – מערצה, גרזן גדול, כמו בישעיה י 33. **מרתחים מסיר מנער** – מכין הדרוש להכנעת יריב, מלכים ב ד 40. **מטביע משנאיהם מצללם ממעמקיהם** – פרפרזה לדברי שירת הים שמות טו 5, 10. **יג מעופרת מושלך** – יי נקי מרשעה, זכריה ה 8. **מטיט מובס מיון** – מצרה עמוקה וסבוכה, תהלים מ 3. **מרפם מרחם** – משחרר מתחילת החיים. **משעיר** ... **מימינו** – דברים לג 2. **מתן** – מנחה – **מפז מסולאים** – איכה ד 2. **ממטיר מן מהשמים** – יי מוריד הגשם, שמות טז 4.

מוציא מים מסלע מדברה / מגרש משנאיהם מפניהם / מנחילם מיטב
מגרשיהם / משליטם מפתים מלאים מטובם מכרמים, מזיתים / מקדם
מטעם / מכור מחצבם / מורם מרוק מעוגות / ממנחות מעולות, מקרבנות /
מקמח מעוף מבהמה :

תכונות אלוהים מסמנות לאדם דרכי טהרה

יד מטהר מטומאות מאדומה / מתמימה / מרבה מחילה / מוחל [--]
מתחננים / מתפייס מוכנעים / מסייע, מטהר, מתרצה משיר, מנצח מזמור /
מכנור מנגן מאליו / מתכבד מזבחים, מתודה, משבח מודה מריו / מבית מלא
מזבחי מריאים, משור מפר מקרין, מפריס מעתודי מכלאות, מחשב מזכיר
מרדיו / מסולת מורכבת / ממנחת מרחשת / מגרשה משמנה / משלח מעינים
מהר משלוח / ממונה / מאתר / מקבל מוהר / ממאמר / ממדבר / מתנה
משיחה / מוצאת משפה / מצטוה מצוה מלומדה :

יד משלח - במקור בכתב-היד, מילה זו באותיות גדולות ומודגשות.

מוציא מים מסלע – יי מחולל נס, במדבר כ 8. **מגרש משנאיהם מפניהם** – עפ"י "וינוסו משנאיך מפניך", במדבר י 35. **מנחילם מיטב מגרשיהם** – עפ"י "ונתנו ללויים מנחלת... ומגרש", במדבר לה 2. **מרוק** – מלוטש ונקי, מוכן לכפרה. **מעוגות...מבהמה** – סדר קורבנות, במדבר כט .
יד מטהר מטומאות – ויקרא טו 16 ועוד. **מאדומה מתמימה** – בעזרת הפרה האדומה שאין בה מום, עפ"י "ויקחו אליך פרה אדומה תמימה אשר אין-בה מום", במדבר ו 14. **מרבה מחילה** – עפ"י 'חנן המרבה לסלוח' (ברכת הסליחה בתפילת העמידה) וכיוצא בזה. **מתפייס מוכנעים** – משלים עם אלה המקבלים את מרות האל, עפ"י "ובראות יי כי נכנעו היה דבר יי... ונתתי להם כמעט לפליטה ולא תתך חמת" (דברי הימים ב יב 7). **מודה מריו** – המכיר בעצמו כמורד. משיר מנצח מזמור – עפ"י "למנצח שיר מזמור", תהלים סו 1. **מכנור מנגן מאיליו** – תלמוד ירושלמי, ברכות א, א [דף ב ע"ד]. מזבחי מריאים, משור מפר מקרין, **מעתודי מכלאות** – המשתדלים להביא קורבן יפה ועשיר, מכל סוגי הבהמות, עפ"י סדר קורבנות (במדבר כט 36) ועל הזבח במשמעות סמלית (יחזקאל לט 17-18). **מחשב מזכיר מרדיו** – מאלה החושבים שצריך לזכור את ההתקוממויות נגד אלוהים (כמו "היהודים חשבים למרוד", נחמיה ו 6). **מסולת מורכבת, ממנחת מרחשת, מגרשה משמנה** – הכוונה מנחות משובחות. **משלח מעינים** – יי שולח מעינות מים, תהלים קד 10. מקבל מוהר ממאמר ממדבר מתנה – עפ"י "הרבו עלי מאד מהר ומתן" בראשית לד 12, אולי הכוונה שאלוהים מקבל מנחה או מתנה גם מאדם לא ראוי. **משיחה מוצאת משפה** – מאמירה הנאמרת כדי לצאת ידי חובה. **מצוה מלומדה** – מעשה שנעשה מתוך הרגל או לחץ חברתי (כמו בביטוי "מצות אנשים מלומדה", עפ"י "ותהי יראתם אתי מצות אנשים מלומדה", ישעיה כט 13).

טו מְנַשְׁמָה מְסַפֶּרֶת / מוֹצְאוֹתֶיהָ מְזַכֶּרֶת / מְהוֹמוֹתֶיהָ מְגֹדֶדֶת / מוֹלְדֶתָהּ
מְתַרְפֶּסֶת / מְתַבּוֹסֶסֶת / מְדַם מְזוֹרֵק מְדַמְעָתָהּ / מְלַהֶטֶת מְרוֹטָהּ / מְבָרֵק
מְהַלֵּךְ מְמַרְוֶרֶתָהּ / מְתַנַּצֶּלֶת מְאֻשְׁמוֹתֶיהָ / מְתַקְדֶּשֶׁת מְטוֹמַאֲתֶיהָ / מְסַרֶת
מוֹרְאָתָהּ / מְשׁוֹלֶיָהּ, מְשַׁלֵּיתָהּ / מְיוֹצֵא מְבִין מְרַגְלוֹתֶיהָ / מְצַדֶּקֶה מְשׁוֹבָה
מְבוֹגֵדָה מְחַלֶּקֶת מְאֻמְרֶיהָ / מְתַרְצָה מְדַבְּרָתָהּ / מְתַעַטֶפֶת מְשַׁתְּפֶכֶת מְלַפְנֵי
מְחוֹלְלָהּ / מְחַלְלָה מְקַדֶּשֶׁתָהּ / מְגַרְשָׁה מְנַחֵלְתוֹ / מְהַסְתַּפֵּחַ / מְהַסְתוֹפֵף
מְרוֹמוֹתָיו / מְעַרְכֶת מְלִיו מוֹל מְלָכָהּ / מְתַאֲמָצֶת מְאֻצְלוֹת / מְבַקֶּשֶׁת מְעַנָּה
מְשַׁאֲלָתָהּ :

פנייה לאלוהים – תחילת הבקשה – הצטדקות ורשות לנשמה

טז מְבַדֵּיל מְחוֹל מְקוֹדֵשׁ, מְאוֹר מְחֻשָּׁךְ / מְפָלֵא מְטוֹהֵר מְטָמֵא / מְזַהֵיר
מְפָלְאִים / מִי מְפָר מוֹעֲצוֹתָיו / מְנִיא מְחֻשְׁבוֹתָיו / מְעַבִּירוֹ מְמַדוֹתָיו / מְנִיעֵצוֹ
מְאֻסָּף מְרַקְחָת / מְבַשְׂמִים, מְנַבְּלָה מוֹסְרָחָת, / מְטוֹמְאָה מְטַהֶרָה, מְמוֹרְכָב
מְפָשׁוֹטָה / מְצוֹהֵר מְעַלְטָה :

יז מִי מְקַדֶּשֶׁת מְנַשְׁמָה / מִי מְחוֹלֵל מְגוֹיָהּ / מִי מְקַנִּיא מְשׁוֹכְכָת

טז מבדיל – במקור בכ"י באותיות מודגשות. יז מי - במקור בכ"י באותיות מודגשות.

טו מְנַשְׁמָה מְסַפֶּרֶת, מוֹצְאוֹתֶיהָ מְזַכֶּרֶת – רמוז ל"מודה אני" ו"ברכת הנשמה". מוֹלְדֶתָהּ מְתַרְפֶּסֶת –
הנשמה מצטנעת כנועה בפני הבורא. מְלַהֶטֶת מְרוֹטָהּ – נרגשת מאוד, מתוחה. מְבָרֵק מְהַלֵּךְ מְמַרְוֶרֶתָהּ
– מבוהלת, עפ"י "וברק ממרתו יהלך עליו אמים", איוב כ 25. מְתַקְדֶּשֶׁת מְטוֹמַאֲתֶיהָ – עוברת תהליך
טהור כאישה המטהרת מנידה – ויקרא טו 28. מְסַרֶת מוֹרְאָתָהּ – מפנה את היראה. מְשׁוֹלֶיָהּ מְשַׁלֵּיתָהּ
מוֹצֵא מְבִין מְרַגְלוֹתֶיהָ – דברים כח 57, בהשאלה, הוצאת הפחדים מעומק הנשמה. מְצַדֶּקֶה מְשׁוֹבָה
מְבוֹגֵדָת – עפ"י "אלי צדקה נפשה משבה ישראל מבגדה יהודה", ירמיה ג 11. מְעַטֶפֶת מְשַׁתְּפֶכֶת מְלַפְנֵי
מְחוֹלְלָהּ – מסירה בפני אלוהים הכיסוי העוֹטֵף אותה כבגד גולש. מְעַרְכֶת מְלִיו מוֹל מְלָכָהּ – לסידור
הכלים לעבודת הקודש. מְתַאֲמָצֶת מְאֻצְלוֹת – הנשמה עושה מאמץ להיטהר ולהאציל להוד, להתעלות
על הגשמיות. **טז** מְבַדֵּיל מְחוֹל מְקוֹדֵשׁ, מְאוֹר וּמְחֻשָּׁךְ – עפ"י תפילת "מעריב" ו"הבדלה". מְזַהֵיר
מְפָלְאִים – מזוהר מעשי הפלא של הבורא. מְפָר מוֹעֲצוֹתָיו – לא שומע עצות או מצוות יי. מְעַבִּירוֹ
מְמַדוֹתָיו – גדל, מתעלה, עפ"י הסוגיה התלמודית: "המעביר על מידותיו", תלמוד, תענית דף כה ע"ב.
מְנִיעֵצוֹ מְאֻסָּף – עצותיו מלקט ואוצר. מְרַקְחָת מְבַשְׂמִים – בהשאלה, תערובת של כל המצוות. מְנַבְּלָה
מוֹסְרָחָת – בהשאלה, החטאים והטומאה. מְצוֹהֵר – מזהיר, בהיר, מלשון 'צהרים'. **יז** מְחוֹלֵל מְגוֹיָהּ –
חילול גויות, שמואל א' לא 11, 12. מְשׁוֹכְכָת מְרַגְלוֹתֶיהָ – רות ג 4 ועוד.

מְרַגְלוֹתָיו, מְאַצֹּלָה מְרוּחוֹ / מְרַגְלָא מְפוּמִיָּה, מְאוּחָזֵת מְקַרְנוֹת מְזַבְחוֹ /
מְנוּקָה מְכַל מוּם מְעַט מְ[-ה]ים מְחוּסְרֵת / מְהוּד מְהֶדֶר מְעוּטְרֵת / מְרַבְדָּה
מְמַעַל מְשֻׁרְפִים / מְצַעֵי מְלוֹנָה מְלֻפְנִים / מְחַשְׁמְלִים מְרוּצְפִים / מְהִתְעַנֵּג מְרוּץ
/ מוּאָרֵת מְרוּמֵי מְזָרוֹת מְדָרוּץ / מְצַרִּיכָה מְנַעְלוֹת מְטוּלָאוֹת / מְקוּשְׁרֵת מְחוּץ
מְשָׁרוּץ / מְחוּט, מְדַרִּיכָה מְכַדָּה / מְלַח מְמוּשֶׁק מְלוּחַ / מְקוּצִים מְבֻרְקָנִים /
מְפָחִים מְצַנִּים / מְאִירָה מְאַסְפֶּקְלָרִיא / מְשֻׁפִּילָה מְאַפְלִיָּה / מְתַרְבָּאָה
מְתַפְנוּקֵי מְלַכִּין :

הנשמה עוברת תהליך טהור במעשים המקרבים אותה לאלוהות

יח מְתַקְנָה מְזִיו מְשֻׁכְּנוֹ / מְתַרְחֶצֶת מְשַׁעֵי מְתוּדָּה מְעֵינּוֹ / מִיְנֻקָּת מְבֻרִיכָה
מְשׁוּכָה / מְנַחְלִיָּה מְקוּרָה / מְעַדָּן מְאַכִּילָה מִיְגִיעָה מְפָרִי מְעַשִּׂיָּה, מְעַצְבוֹנָה /
מְעַץ מְדַע מְטוֹב מְרַע מְתַאֲנָה / מְחַטָּה מְדַבֵּשׁ מְתַבֵּן מְגוּרָן מְיָקֵב / מוֹנַעַת
מְקַחַת מְעַץ מְחִיטָא / מְשֻׁקִיָּה מִים מְבוּר מְתַמְלָא / מְחַלָּאוֹת / מְנַחְשִׁים
מְעַקְרָבִים / מִים מְאָרְרִים / מְאָרֶץ מְשֻׁכְּלֵת / מִיֵּי מְשֻׁכְּלֵת / מְבוּרְכַת מוּצַנְעַת /
מְנַגַּע מְתַדְמָה מְצוּרַעַת / מוּשְׁבָּה מְחוּץ מְחַנְהוֹ מוּצִיאָה מְחִיקוֹ מְהִיכְלֵי מְלָךְ :

מאצולה מרוחו – עליה תרד רוח יי', עפ"י: "ואצלתי מן-הרוח" במדבר יא 25, רוח יי' תרד אל הזקנים שמשנה יגייס לעזרתו. **מרגלא מפומיה** – שגור בפיו, תלמוד, ברכות דף יז ע"א. **מאווחזת מקרנות מזבחו** – מוגנת בקודשה, מלכים א א 51. **ממעל שרפים** – ישעיה ו 2. **מזרות** – מערכת כוכבים. **מנעלות מטולאות** – סמל ללבוש ליום-חול, עפ"י רמב"ם, משנה תורה, הלכות דעות פרק ה הלכה ט: "בשבת ... לא ינעל מנעלים מטולאים". **משרוך מחוט, מדריכה מכדה מלח** – בהשאלה, הנשמה נולדה מחדש מטופלת כתינוק אחרי לידתו, כבתיאור ירושלים, דרך ניגוד, יחזקאל טז 4,5. **מפחים מצנינים** – חום וקור שלפעמים באים עת ביצוע פשיעה, עפ"י "צינים פחים בדרך עיקש", משלי כב 5. **מאירה מאספקלריא** – הנשמה, אחרי הטהור, תאיר ותשקף את האלוהות. **משפילה מאפליה** – מנמיכה חשכה. **מתפנוקי מלכין** – מתענוגות מלכים.

יח מזיו משכנו – מסכת במדבר א פרשת 'במדבר' עמוד ג', הכותרת 'זהר הנגלה'. **מתרחצת משעי** – נקייה וחלקה, יחזקאל טז 4, דרך ניגוד. **מבריכה משוכה** – מבריכת מים זכים, נמשל לקודשה. **מנחליה מקורם מעדן** – בראשית ב 10-15. **מאכילה מפרי מיגיעה מעשיה מעצבונה** – משלי לא 10-31, הביטוי מופיע בפירושים ל"אשת חיל מי ימצא" מדרש ר' דוד הנגיד עמוד כ. **מעץ מדע מטוב מרע** – בראשית ב 9. **מתאנה מחיטה מדבש** – המינים ביכורים למקדש, שמות לד 22 ודברים ח 8. **מונעת מקחת** – נמנעת מלקחת. מחיטא – שמא כמו מְחִיטָה, כמו עץ החיים עבודה, הנפש. **מבור מתמלא מחלאות** – דרשנים משתמשים בביטוי כמטאפורה לצרות וחטאים. **מנחשים מעקרבים** – עונש מייסר, עפ"י "ואני איסר אתכם בעקרבים", מלכים א' יב 11.

מים מאַררים / מאַרץ משַׁלַּת / מיי משַׁלַּת / מבורכת מוצַנַעַת / מנגע
מתדמה מצורעת / מושבה מחוץ מחנהו מוציאה מחיקו מהיכלי מלך:

יט מאוסה משממת / מה מחזהו משולמת / מחולת מחנים / מרביצה
מבין משפתיים / מנורת מאור מעשה מקשה / מלונה משימה מלונת מקשה /
מסירה מגבירה מורידה מגרם מעלות / מחברת מלאכים / מעמיה
ממשפחה מלקת מקודשים, מאופנים, מחיות מרכבתו / מצר מצעדיה
מלכת מרחבי מעונות:

כ ממיר מדורה משנה מחליף מגורתיה / מדור מיוסר, מרגבים מכוסה
מגנים / ממקוה מוגדר מקירות מפעמקה, מזוג מעפר מוצק ממים מגורים /
מרוח מרחפת מאש מתלקחת / מעיר מהיכל מצעקה משועת /
מתהפכותיהם מצרחת / מצרה מרובעת / מרקיע ממרומות / ממשקיע
מאבנים מפולמות / מקר מקרחת, מלילה [- -] מיום, מתרועעת מתפוררת
מתמוטטת מלחץ

יט מגבירה - ק² מגבירה / כ מחורב - ק² מערב. משולחנות - ב משולחנה.

מים מאררים - מים מרים עם עפר, ייסורים במבחי יושר, במדבר ה 18. **ארץ משכלת** - ארץ אוכלת
יושביה, במדבר יג 32. **מיי משכלת** - הנשמה נמשלת לאישה שאלוהים ברח אותה בחכמה, עפ"י "מ
יי אישה משכלת", משלי יט 14. **מנגע מתדמה מצורעת** - מטומאה, ע"פ "איש-צרוע הוא טמא... אשר
בו הנגע", ויקרא יג 44, 45. **מחוץ מחנהו מושבו**- מבודד, ויקרא יג 46. **מוציאה מחיקו** - מתנקה
ומבריאה, עפ"י "ויבא ידו בחיקו ויוצאה והנה ידו מצורעת כשלג... ויוצאה מחיקו והנה שבה כבשרו",
שמות ד 7,6. **היכלי מלך** - מקום נשגב ומפואר, משלי ל 28. **יט שממית** - לטאה או עכביש. **מחולת
מחנים** - עפ"י "מה-תחזו בשולמת כמחלת המחנים", שיר השירים ז 1. **מרבצה מבין משפתיים** -
רובצת בין גדרות צאן או במקום שפיתת סירים, כאילו עונה לשאלה "איכה תרביץ בצהרים", שה"ש א
7. **מעשה מקשה** - עפ"י "מעשה המנורה מקשה זהב", במדבר ח 4. **מלונה משימה מלונת מקשה** -
מגינה היטב על הקדושה "כמלונה במקשה", ישעיה א 8. **מסירה מגבירה** - דה"ב טו 16. **מאופנים
מחיות מרכבתו** - יחזקאל א 15,16. **מצר מצעדיה מלכת** - מצמצמת דרכיה ומכוונת אותן לאלוהים,
עפ"י: "מיי מצעדי-גבר כוננו", תהלים לו 23. **מרחבי מעונות** - הנשמה מכוונת את עצמה אל חיק
האלוהות ובכך מביאה ברכה, עפ"י "והבטת צר מעון בכל אשר ייטיב את-ישראל", שמואל א' ב 32. **כ
ממיר מדורה** - מחליף מקום המצאות הנשמה. **מגורותיה** - פחדיה. **צרחת** - צרחה. **צרה מרובעת** -
מצוקה בריבוע. **מכוסה מגינים** - מוגנת מכל צדדיה. **מתהפכותיהם** - מהתקוממותם, עפ"י "כי דור
תהפוכת המה", דברים לב 20. **אבנים מפולמות** - אבנים לחות ששימשו לבניית המזבח, תלמוד מסכת
זבחים נד א. **מלחץ** - עוני, דוחק.

משולש משלשה מוציאה מעולמה / מוארד מעלה מקוצר מטה / מצפות מאכלה / משולחנות מלא / מקיא מצואה / מלכת מנצחים / ממחבוא מתעבת / מעכה מתאוננת / מכור מצרף מעליל מבחן / מחריש מכתתם מתגררת / מיצר מתנפל מיתה / משיאה מפתה :

כא מצב מפניה משפיות / מזיב מכסף ממרגליות / מראות מבריקות מחוטבות מזויות / מקוטרת מור / מלובשת משי / מכלול מחלצות / מימינה מצהלות / ממצלתים ממחולות / משמלה מחתות מקציעות / משושנים מהדסים / מגדלות מרקחים מגנים מפרדסים / מוקפים מרהיטים / משקתות מים מעדנים / מפל מיני מהביל מעונג, מחיש מעופף מענן מבקר, מטל משפים, מהלך :

כב מאלה מבכה מסלדת / מחילה מתחלחלת / מחבליה מאשה מבכירה מצרה מתעלמת / מבשרה מתרעמת / מגוייתה מורכבת / מתחת משאה מאבריה מפל משרתיה / מלקחיה מחתותיה / מידיים מממששות מגע מטמא / מעינים מביטות / מתנפות מנאפות / מאזנים מקשיבות / מזממי מהתלות /

כא מזהב - ב מזעב / כב מבכירה - ק² מילה זו כתובה בשוליים.
כב מאלה - במקור בכ"י באותיות מודגשות.

משולש משלשה מוציאה – אולי קשור ל"משלשים" כפי שמופיע בתחילת היבקה. **מאכלה משולחנה** – **מקיא מצואה** – ישעיה כח 8. **תעבת מעכה** – דברי הימים ב' יא 20, 21. **מחריש מכתתם מתגררת** – שמא כמו: מחריש (הקטגור) מכתישתם מגרדת, מלשון: "ולא ימצא מכתתו חרש לחתות אש מיקוד" (ישעיה ל 14). **מיצר מתנכל מיתה** – ראוי עונש מוות לפי חוקי מעמד הר-סיני, פרוש הרמב"ן. **משיאה מפתה** – האישה שחייבים לשאת, לפי דיני ייבום. **כא משכיות מזהב מכסף** – משלי כה 11. **מרגליות** – פנינים. **מחוטבות מזויות** – יפות ומתאימות לקודש, עפ"י "בנותינו כזוית מחטבות תבנית היכל", תהלים קמד 12. **מקוטרת מור** – שה"ש ג 6. **ממחולות** – שה"ש ז 1. **מחתות** – כלי לקטורת. **מגדלות מרקחים** – שה"ש ה 13. **מים מעדנים** – משקאות טעימים. **חיש מעופף** – חיים וגדולה החולפים מהר, עפ"י "כי-גז חיש ונעפה", תהלים צ 10. **מענן מבוקר מטל משכים מהלך** – נמשל לחסדי האדם קצרי-טווח, עפ"י "חסדכם כענן-בוקר וכטל משכים הלך", הושע ו 4. **כב מבכה** – בכי שאין לו מענה, עפ"י: "רחל מבכה על בניה" ירמיהו לא 14. **מחילה מתחלחלת** – סוגיה תלמודית כאשר הסלידה היא הגמול לבקשת מחילה. **מחבליה מאישה** – י"י לא נותן מענה לייסורי אישה קשים כחבלי לידה. **מאבריה** – ז"א פה, עיניים, אוזניים, אף, ידיים, רגליים – אלה איברי החושים, והחושים מובילים לבלבול, טומאה וחילול קודש, עפ"י תהלים קטו 5-7 (בהקשר לפסלי אלילים) וישעיה ל 10 (בהקשר לאיום מוסרי הנובע לעם-ישראל ממצריים: הבלים ופגניות מפתה). **מזממי מהתלות** – מתכננים מעשי רשעות ולעג, ישעיה ל 10.

מֵאֲפִים מְרִיחוֹת / מְבֹאֵשׁ מְבֹאֵשׁ מִבֵּיעַ / מ-]זֵיךְ מִטְעִים / מִמְתָּבֵן מְגוֹאֵל /
מְרַגְלִים מְמַהְרוֹת מְהַלֵּךְ מְעוֹקֵל / מְלֵב מְתַקְנָא מְתַנְּאָה מְתַכְּבֵד מְקִלוֹן מְקוֹל
מְחַצְצִים מְבִין מְשֹאֲבֵי מְעִינּוֹת / מְתַמְרָמֶרֶת מְדַמְעוֹת מְגָרוֹת / מְעַשְׂבִים
מְשׁוֹטְטוֹת / מְאִין מְבּוֹא מְעוֹזָה מְצוֹלָה / מְדִין מְתַקִּיף מְמַנָּה / מוֹשִׁיעָה מְיָגוֹן /
מְעַתִּיק מְלַטְעַת / מְנַתֵּק מְכַתֵּשׁ מְלַגְעַת / מְתַעָה מְבַרְקֶת מְפָרֶקֶת / מְקוֹץ
מְבֹאֵשׁ מְסִילוֹן מְמַאִיר :

כג מְשֵׁם מְתַנָּה מְצַדֶקֶת מְשֹפְטִי מְלַכָה / מְשֵׁם מוֹדָה מְפֹשְׁעָה / מְקַצְתֵם
מְרוֹעַ מְעַלְלָה / מְמַקְמֶת מְעַלְיָה / מְלִילוֹת מְמַגְוֶרָה / [--- --] מְדוֹנֵג / מְפַנִי
מוֹקֵד מְבוֹהֶלֶת / מְפַחֵדֵם מְתַעַבְרֶת / מְעַבֵר מְמוֹתֶתֶת / מְהוֹה מוֹבְטַחַת /
מְעַתִיד מְפּוֹחֶדֶת / מְעַשׂוֹת מְאָח מְאָחוֹת מְאָלָה מְתַנְפֶלֶת / מְשִׁתּוֹחַחַת,
מְשִׁתְחַוֶה מְרַחוֹק מְיַחֶלֶת / מְפַאֲתִי מְרוֹמוֹ מְרוֹחוֹת מְשִׁרְתִיו מְפִיחַ מְטַהֵר מְסַדֵךְ
מְבַדִיל

כג מְשֵׁם – במקור בכ"י באותיות מודגשות.

מבאש הבאיש – שמואל א' כז 12. **ממתבן מגואל** – ערמת תבן רקוב, עפ"י "כהידוש מתבן במו
מדמנה", ישעיה כה 10. **מהלך מעוקל** – בדרך מעוותת, לא מוסרית. **מתכבד מקלון** – הלב כבד (לשון
נופל על לשון: 'כבד' 'כבוד') כי חיו יותר חרפה ובזיון מאשר כבוד, עפ"י "שבעת קלון מכבוד", ישעיה
כה 10. **מקול מחצצים** – עפ"י "מקול מחצצים בין משאבים שם יתנו צדקות י"י צדקות פרזנו
בישראל", שופטים ה 11. **משאבי מעינות** – נמשל למבקשי ישועה, ישעיה יב 3. **מתמרמת מדמעות**
מגרות – ייסוריה של חנה העקרה, "והיא מרת נפש ותתפלל על י"י ובכה תבכה", שמואל א' א 10,
מתקשר ל"מאלה מבכה" שבתחילת המקטע. **מעשבים משוטטות** - בהשאלה, מפריחת הרשע ללא
רסן, עפ"י "בפרח רשעים כמו עשב", תהלים צב 8. **מאין מבוא** – מאין יבוא עזרי, תהלים קכא 1.
מעוזה מצולה - "עזי וזמרת יה ויהי לי לישועה", שמות טו 2, בהמשך מופיע 'מצולה' במובן מצולות-ים
(טו 5). **דין מתקיף** – שיפוט אלוהים שגובר על האדם, עפ"י "ולא-יוכל לדין עם שתקיף ממנו", קהלת ו
10. **מנתק** – מבקיע. **מכתש מלחי** – נמשל לנס י"י, עפ"י "ויבקע אלהים את-המכתש אשר בלחי ויצאו
ממנו מים", שופטים טו 19. **מקוץ.. מסילון** – סילון קוצני, צמח מרפא. **כג משפטי מלכה** – שיפוט
אלוהים. **מגורה** – חרדותיה. **רוע מעלליה** – מעשיה הלא-מוסריים. **מקמת מעלליה** – אלה הקמים
נגדה, אויבים. **מוקד** – מדורת אש. **מתנפלת משתוחחת** – הנשמה נופלת, מושפלת, מדוכאה, תהלים
מב 6, 12 ועוד. **מפאתי מרומי** – מאלוהים השוכן במרומים. **מרוחות משרתיו** – מלאכי השרת, עפ"י
"ברכו י"י כל-צבאיו, משרתיו עשי רצונו", תהלים קג 21. **מפיח מטהר** – שמות ט 10 (משה לוקח פיח
מהכבשן וזורק לשמים, מביא את השחין). **מסך מבדיל מענן מונע מעבר** – הענן מסתיר ומגן מפני
אויב, עפ"י "[אלוהים] פרש ענן למסך", תהלים קה 39, וכן "סכתה בענן לך מעבור תפלה", איכה ג 44.

מַעֲנֵן מוֹנֵעַ מַעְבוֹר / מְאֹמֵר מִתְפִּילְתָּהּ מְשַׁבֶּרֶת / מְפַלֵּחַ מְחִיצָה מְפַסְקֶת /
מִתְאַמְרֶת מִתִּימְרוֹת / מִתְאַבְכִּים מְגִיאוֹת / מִתְעַלָּה מַעֲשֵׂן מְאַפָּה מְאַנְחָה /
מְשׁוֹלַחַת מִמְחֻשְׁבָּה / מְשַׁכְּת מַעֲצָבָה מְלַהֶטֶת / מְכִידוּדִים מִתְמַלְטִים, מְאַח
מְבוֹעֶרֶת / מְהַגִּיגוֹת מְזִיקוֹת מְאַזְרֶת / מְנְאוּמָה מִתְיַאֲשֶׁת / מְסַלִּידָה מְמַצּוֹא
מְלִיצָה / מְרוֹצָה מְלָשׁוֹן מוֹדְבָקָה / מְלַקוּחַ מְכֻלֵי מְקוּהָ / מְפַגֵּעַ מְלָה מְרַפָּה /
מְאַף מְשַׁפָּה מְטוֹמָאָה :

החוטא מכה על חטא, מונה את רשימת חטאיו, נכלם ומתמרמר

כד מְעֵי מוֹגִי, מִי מְמַרְקְנֵי מְשַׁגִּיאוֹת / מִי מְשַׁטְפְּנֵי מְזִדוֹנוֹת / מְחַטְאֵנִי מְחַטָּא
מְאוֹנֵס מְכַבְּסֵנִי מַעֲוֵן מְרַצוֹן, מְנַקְנֵי מְנִסְתְּרוֹת / מְטַהֲרֵנִי מְגִלוֹת :
מְרַדְתִּי מְרִיתִי מְעַלְתִּי / מְאַסְתִּי מְצוֹת מְחוֹנְנֵי / מְאַסְתִּי מוֹסְרוֹ / מְנַעַתִּי מְטוֹב
מְבַעְלִיו מְגִנִי / מ[-]ד[-]מ[-] מְיּוֹדְעֵי / מְתַלְעוֹתֵי מְלֵאִים מְבַשֵּׁר מְאַתְנֹנֹת / מְרִישׁ
מְכַעִיס [- - -] מְמַרָא מְמַחְנֵה מְדִין מְצַפּוֹן מְגַבְעַת מוֹרָה / מַעוּג מְחַלְחַל מוֹפָה /
מְזִכּוֹת מְבַטְאֵי מְדַקְרוֹת מְשַׁתְּרֵר / מוֹשֵׁל מְקַשִּׁיב מְדַבְּרֵי מְשַׁקֵּר / [- - -] מְזַעֵם
מְשַׁמְחֵתִי מְיַכְפֵּר מְשַׁנְאֵי מִת[-]רר מְרַע מְצַאוּ מְפַזֵּר מְכַרְכֵּר מְרַקֵּד / מְעַקֵּשׁ

ממחשבה - האותיות 'ב' ו'ה' שבסוף המילה כתובות מעל לשורה.

כד מעי – במקור בכ"י באותיות מודגשות.

מאומר מתפילתה משברת – מאמירת התפילה שלה שבכוחה לשבור את שערי התפילה הנעולים.
מתאמרת מתמרות – דיבור מתעלה? **מתאבכים מגיאות** – עפ"י "ראי דרכך בגיא דעי מה עשית",
ירמיה ב 23. **מעשן מאפה** – מטיל מורא כמו אליל, עפ"י "מנחיריו יצא עשן כדוד נפוח", איוב מא 12.
כידודים מתמלטים – ניצוצות-אש מתפזרים מפי-אליל מפלצתי, איוב מא 11. **מהגיגה מזיקות מאזרת**
– ממחשבות חוטאות חזקות. **מתיאשת מסלוחה** – אבדה תקוותה למחילת אלוהים. **מלשון מודבק** –
עפ"י: "אם אשכח... תדבק לשוני לחיכיי", תהלים קלז 6,5. **מלקוח מכלי מקווה** – מרמה מתאימה
למנהלי סחר-מכר[?], עפ"י מלכים א' י 28: ומקוה סוחר המלך יקחו מקוה במחיר". **מאף משפה**
מטומאה – מחושים שמחללים קודש (כמו במקטע כב). **כד מעי מוגי** – חורבני ופחדיי. **מכבסני מעון** –
יטהר אותי מחטא, תהלים נא 4 ועוד. **נסתרות** – חטא סמוי, במחשבה וברגשות. **מגלות** – חטא גלוי,
במעשים. **מאסתי מצות מחונני** – עפ"י: "יען מאסת את-דבר יי", שמואל א' טו 23. **מוסרו** – תורתו,
עפ"י "על-מאסם תורתו", עמוס ב 4. **מבשר מאתונות** – סמל לשפע וזלזלות. **ריש מכעיס** – ריש לקיש,
אחד מחז"ל שהכעיס מפאת דקדקנות-יתר. **מחנה מדין מצפון מגבעת מורה** – שופטים ז 15, משל
לאויב מחריד. **מעוג** – מלך הבשן, במדבר כא 33 ועוד. **מושל מקשיב מדברי משקר** – פרשנים בתלמוד:
דוד המלך וטענותיו הכוזבות להצדקת מעשיו הלא-מוסריים. **מפזר מכרכר מרקד** – מעשי דוד המלך,
שמואל ב' ו 14,16, משל לקלות-דעת. **מעקש מישור** – בהשאלה, כושר שיפוט ותבונה במקום ריקנות

מישור מקשה מצח / מסיר מפנים מסוה / מאוה מענה / מול מעלה מדברי
מרי משיח / מסית מדיח / משקץ מוכיח / מקלה מולידים / מחרף מרחפים /
מעניק מתלוצצים / מחטף מתפרצים / מכבד מזוייפים / מציר מרמה מפרשי
מצודתי / מלאים מיין משתי / מתרונון משתכר משתגע / מהתל מתעתע /
מלאכת מחשבת / משובה מזמתי / מעין מתגבר משונה מקור משחת מעין
מורפש מחמס מלאים / מחשכי מלשי / מבצע מטמוני מלכני משוד מעונים /
מאנקת מדוכאים :

מי מנה מגרפות מנופצות מעפרות / מעלות מספר מרובע מרדי מהרס,
מחריבי ממני מוצאם מחטאי מאשימי מאתי / מובס משקל / מיטב מפעל /
מנושא מהררים מנוטל מגבעות משקעות / מרוע מעללי משתחוה מבקעות /
משפל מגיאות :

מעשי האדם מקלקלים את נפלאות מעשי יי

כה מלך מלכי מלכים / מי מרדף / ממה מתקצף / ממי מתנגם / מפרעוש
מקלב מת / משפל ממתים מחלד / מה מעשי, מה מלאכתי / מבואי מאין
מפעלי מאפס / מבחרי מתועבה / מקל מחומרה / מגזרה מאין משוה /
מכותבים מוכחשים מזער / מעלות ממוץ מסוער / מגורן מעשן מארובה /
מבוטל מול מרבית / מר מדלי / משחק מאזנים, מחושב מאומה מחוסר
מזמנות / מענות מנוע מתיקון :

מי - במקור בכ"י באותיות מודגשות. **כה מלך** - בכ"י באותיות מודגשות. **כו מרום** - בכ"י באותיות
מודגשות. **ממטרי** - **ק**² : ממטרי

ודלות-רוח, עפ"י: "ומעקשים למישור" ישעיה מב 16. **מקשה מצח** - זקוף-שיער, בהשאלה דרוך
ונחוש, ישעיה ג 24. **משקץ** - מזהם. **מקלה מולידים** - הופך לידות לקלות. **מכבד** - מלכבד. **מציר**
מרמה מפרשי מצודתי - נביאי-שקר שמפרשים בזיוף את תורתו של אלוהים. **מזימתי מעין מתגבר** -
נובעת בכמויות ומחוסרת-רסן. **מעין מורפש** - עפ"י "מעין נרפש ומקור משחת", משלי כה 26. **מגרפות**
מנופצות מעפרות - גושי עפר, עפ"י "עבשו פרדות תחת מגרפותיהם", יואל א 17. **כה מי מרדף** ... **כלב**
מת - שמואל א' כד 15. **מתים מחלד** - מתים מזקנה, תהלים יז 14. **מפעלי מאפס** - עפ"י "הן כולם און
אפס מעשיהם", ישעיה מא 29. **מבחרי מתועבה** - עפ"י "תועבה יבחר בכס", ישעיה מא 24. **מוכחשים**
- כופרים, בוגדים. **מוץ מסוער מגורן מעשן מארובה** - הושע יג 3. **מר מדלי משחק מאזנים** - החוטא
נחשב כטיפה שנשפכה וכאבק מתפור, ישעיה מ 15. **מחושב מאומה מחוסר מזמנות** - עפ"י "[בית-
המקדש מצופה זהב] אין כסף לא נחשב בימי שלמה למאומה", מלכים א' י 21. מעוותו מנוע מתיקון -
עפ"י "מי יוכל לתקן את אשר עותו", קהלת ז 13.

כו מְרוֹם מְשֻׁפָּטִיךָ מְנַגֵּד / מְחַה מְסַפְּרֶךָ מְרָדִי / מְחוּל מְחוּלָל מְפֻשְׁעִי /
מְדוּכָה מְעוֹנוֹתִי / מְסַפֵּר מוֹמִים מְעַצְמוֹ, מְתַבְּיֵישׁ מְרוּעַ מְעַלְלִי / מוּחְפָּר
מְמַפְעֵלִי / מוּכָלֵם מְקַלְקוֹל מְעֵשֶׂהוּ / מְשַׁחֵת מְאִישׁ מְרָאֵהוּ / מְלֵב מְתַחַמֵּץ,
מְכַלְכֵּל מְחַלְהוֹ / מְכַלְיוֹת מְשֻׁתוֹנְנוֹת, מְתַעַצֵּל מְתִירָא, מְהַתְּהַלֵּךְ מְקָרֵב מְחַנְיֶךָ /
מְתַהַלֵּךְ מְחוּץ מְעַל מְשַׁעֲנֶתְךָ / מְקוֹה מְחַסְדֶיךָ / מְצַפֵּה מְרַחֲמֶיךָ / מְיַחַח
מְחַמֵּלְתְּךָ / מְחַסֵּה מְזָרֵם מְצוּקוֹתִי / מְסַתוֹר מְמַטְרֵי מְצָרִי :

החוטא פונה אל יי' הרחום ומבטיח לתקן את דרכיו

כז מְעוֹז מְלֶךְ מְשֻׁפֵּט מְאֵהֵב מְעֵט / מְעֵט מְמַךְ מְצוּקוֹתִי מְנַעוּרִי / מְבַחֲרוֹתִי /
מְעוֹדֵי מוֹשֵׁג מְהוּמוֹת / מוֹרְדֶךָ מְכַלְמוֹת / מְתַנַּדְד / מְתַבּוֹדֵד / מוּבַדֵּל מְרַעִים /
מוֹזֵר מְאֲחִים / מוּגוֹרֵשׁ מְמַשְׁכְּנוֹת מְבַטְחִים / מְעַלְיוֹת מְרוּוָּחִים מְנוּחַתִי /
מְסוּכָה מְחַרְבָּה מְצוֹר מְבַטְחִי מְרוּגֵז / מְנַגִּינְתִי מְיוֹסֶרֶת מְגָנָה / מְאֲכִלֵי מְצוֹת
מְרוּרִים, מְ-]קִי מְהוּל מְתַרְעֵלָה מְשִׁיחִי מוֹדֵלֶךָ מְטֵתִי / מְלֵב מְפָחֵד מְחַמֵּת
מְצִיק מְעִיק מְעַגְלָה מְלִיאָה מְעַמִּיר / מְהַרְיוֹן מְלִידָה / מְצַאֲתִי מְבֶטֶן /
מְהַעֲתֵקִי מְשֻׁדֵי מוֹלָדֶת / מְהַגְמֵלִי מְחַלֵּב מְיַנְקֶת / מְעוֹלָם מְסַפְּתִי מְדְרוֹשׁ
מְעוֹלָמִי / מְגוֹרֵל מְעַמֵּל מְחוֹסֵר מְרַגְעָה / מְחוּנְדֶךָ מְתַלְאָה / מוֹרְגֵל מְאִין מְדָה /
מְצָרָה מְלֵא

כז מעוז – בכ"י באותיות מודגשות.

כו מרום משפטיך מנגד – תהלים י 5. **מחה מספריך מרדי** – שמות לב 32. **מלב מתחמץ ... מכליות משתוננות** – עפ"י "יתחמץ לבבי וכליותי אשתונן", תהלים עג 21. **מתהלך מקרב מחניך** – דברים כג 15. **מהתהלך מחוץ מעל משענתך** – שמות כא 19. **מחסה מזרם מצוקותיו, מסתור ממטרי מצריו** – לשון פרשנים על איוב.

כז מעוז מלך משפט מאהב – תהלים צט 4. **מעט ממך** – איוב טו 11. **בחורותי** - נעוריי שחלפו. **משכנות מבטחים** – ישעיה לב 18. **מעליות מרווחים** – בהשאלה מראוותנות, ירמיה כב 14. **מסוכה מחרבה** - מבית המקדש שנחרב, השו"סוכת דוד הנופלת", עמוס ט 11. **מנגינתי מיוסרת מגנה** - השו"שבתם וקימתם הביטה אני מנגינתם...מגנת-לב" איכה ג 63, 65. **מאכלי מצות מרורים** – במדבר ט 11. **מהול מתרעלה** – משקה מהול ברעל ("כוס התרעלה", ישעיהו נז 17) בהשאלה, אלוהים הנוהג ביד-קשה. **משיחי** – נציג האלוהים, תהלים קלב 17, ["מודלף" כמו שהודלפה השיחה של ר' עקיבא?]. **מלב מפחת** – מלב במלכודת, סובל מהיותו פחות-ערך. **מעיק מעגלה מליאה מעמיר** – אלוהים מכביד, עמוס ב 13. **משדי מולדת** – שדי היולדת. **מוסכתי** - הורגלתי. **מעולמי** – תמיד לאורך חיי. **מחונך מתלאה** – היות למוד עמל וטורח. **משורה** – כלי למדידת נוזלים, **מצרה מלא משורה** – צרות רבות בחיים.

משורה / מגור מסביב מתגירא מפקדים / מוכעס מתמורות, מתנחם מתמולי / מתעצב מיומי / מתגיאש ממחרתי / משושי מצוא מערת מכפלה :

כח מבחרי, מחנק מחיים / מות מעצמותי / מרוב מהיותי / ממורט מתועלת / ממושך מתוחלת / מקוצר מצע מאוד מהשתרע / מעונה, מעוף מכותת מכובד מעמסות / מצרכים מרובים / מד מערכם, מחפש מצפונים / ממשש מחבואים מעשת מחשבותי / מה מצאת מכולם מחשב משוי ממשרת מימי / מעצב, מדאגה / מדבר מזמה / מאדמה מבוקעה / מגגון, מבולקה / מרעיוני מנוער מיראתך / מוצל מדלקת מגורך / מסרעפי מופנה מאהבתך / מוכרח מיצרי מרדתי / מופצר מטבעי מעלותי / מזה מבית מצופה / מורא מחוץ משוח מששר, משממה :

החוטא מצטער על עונותיו ומבקש סליחה

כט מצער מלפניך משא [- - -] מתהפכות מבהילות מראות מעותות / משמולע מזמן מתהפך מימו / משתנה משעתו / מתנכר מרגעיו [- - -] מראש מצופו / משביע מסופו / מתחיל משבח מסיים מגנות / מפנק מנוער מרעיבו מזוקן / מזמוריו מרגילים מרזח מתופפותיו / מטיפות מספד מותרותיו / מילדות

כח מרוב - ק' מוטב. מנוער - ק' מטהר. כט מצער - בכ"י באותיות מודגשות.

מוכעס מתמורות - נסער מתהפכות [= תחילת ה'וידוי']. **משושי מצוא מערת מכפלה -** שמח למצוא מקום לקבור את המתים, בראשית כג 9. **כח ממושך -** משוך החוצה. **מקוצר מצע ... מהשתרע -** ישעיה כח 20. **מכותת -** רצוף, שחוק. **מד -** דל, חסר-ערך. **מצפונים -** מסתור, מקומות-מחבוא, עפ"י "איך נחפשו עשו נבעו מצפניו", עובדיה 6. **ממשרת מימי -** משרה במובן נוזל השראה?, בהשאלה דמעותי, בכי. **מאדמה מבוקעה -** מקרקע נפערת כעונש משמים, במדבר טז 31. **בולקה -** חורבן כעונש אלוהים, ישעיה כד 1 ונחום ב 11. **דלקת מגורך -** שרפת הבית כעונש אלוהים, עובדיה 18. **מעלתי -** בגדתי. **מזה מבית מצופה -** סחוט מרברבנות, (בית מצופה, בהשאלה, פאר מופגן) עפ"י ירמיה כב 10-30. **מורא מחוץ משוח -** חרד מהפגנת פאר, ירמיה, שם. **ששר -** צבע לקירות, בתים וכו' שהיה בשימוש בימי-קדם, ירמיה, שם.

כט מתהפכות מבהילות מראות מעותות - ישעיה כא 3. **מתחיל משבח מסיים מגנות -** עפ"י 'מתחיל בגנות ומסיים בשבח', תלמוד בבלי, פסחים דף קטז ע"א. **מפונק מנוער מרעיבו מזוקן -** עפ"י "מפנק מנער עבדו ואחריתו יהיה מנון", משלי כט 21. **מרגילים מרזח -** מחנכים לצמצום בסיפוק צרכי הגוף, השו"א אל תבוא בית מרזח", ירמיה טז 5. **מתופפותיו -** צעדיו, דרכיו. **מטיפות מספד -** מדמעות.

מחסור מוספיו / מגדילים מגרעת משע-] -[ו / מעצי מוקש מקנה מרוץ /
מגל-]יו מאבני מורד / מבטחו משטח מכמורת מסלתו / מהמורת מחסהו
משסה / מסתורו מכוסה מקוהו מפח, מספטו מספח מעדניו / מופרדים
מהומותיו / מתאימות מקבילות משולבות / מערים מרמה מ-]ניו מתפתים /
מ-]בתו מתרשלים / משנאתיו / מוציא מצה מנרתקה / משליף מ-] - [-
מספח מחמתו / מיץ ומשברים / מביא מוריקם / מקול מפלתם מרעיש
מגרושתם / מפוררם מבנותם / משמאל מחזיק מזקנם, מחבקם מנשקם /
מימין מכס מחרב מצומדת מתניו / מתחת מדיו :

ל יתי מוסר מוכתרים מיטב מדות מתתן מנה / מחלוף משפורתם מכסא
ממלכה / מרדעת מפשיטם / מרעמה מלבישם / מ-]רקח מרזה משמני
מדרגתם / מרפא מזיחם משבועותיהם / משנס מתניהם / מעבירם מעין מחט
/ מדודך מתנדב מפתן מנוול / משים מופגם ממגרה / מקריאי מועד מקושט

מעצי מוקש – קשש עצים (בשבת), בהשאלה מחללי קודש, במדבר טו 32, 33. מקנה מרוץ – מאדם
שאין לסמוך עליו, כמו בביטוי "משענת קנה רצוץ", מלכים ב' יח 17–21. מאבני מורד – אבנים
בקישוטי-בנין, בהשאלה מהפגנת פאר, מלכים א' ז 29. מבטחו משטח מכמורת – פורש רשת להבטיח
בטחונו, ישעיה יט 8. מסילתו מהמורת – דרכו כושלת, תהלים קמ 11. משיסה – לשלל בזיוה. מספח
מעדניו מופרדים – ערבוב מעדנים לאכילה בפסח, מסכת פסחים לה, בהשאלה, ערבוביה לא רצויה.
מתרשלים - נחלשים. מוציא מצה מנרתיקה – עפ"י הביטוי "מוציא חמה מנרתיקה" תנחומא,
שופטים, ט וגם תלמוד בבלי, נדרים, דף ח ע"ב. מחמתו - מכעסו. מקול מפלתם מרעיש – השוו ויקרא
כו 37, 36. מפוררם מבנותם – כל מה שבנו עתיד להתפורר, השוו "פור התפוררה ארץ", ישעיה כד 19.
משמאל מחזיק מזקנם מחבקם מנשקם מימין – שמואל ב' כ 8, רמז לבגידה ומרמה עוולת רצחנית
(הדמות: יואב). מכתם מחרב מוצמדת מותניו – שמואל ב' כ 9. [חרב] מתחת מדיו – שופטים ג 16
(הדמות בתנ"ך: גדעון). ל מתי מוסר - . מוכתרים מיטב מידות - . משכורתם מכסא ממלכה – שכרם
מאלוהים. מרעמה מלבישם – מעשה אלוהים, עפ"י "התלבישו צוארו [של הסוס] רעמה", איוב לט 19.
מרדעת – בד או שטיח ששמים מתחת למשא (לחמור או לסבל), מרדעת מפשיטם - אלוהים צווה על
השבת העבודה בשבת גם לבהמה, כדעת רבי יוסי במשנה, שבת ה, ב. מרזה משמני מדרגתם – עפ"י
"ומה הארץ השמנה הוא אם רזה", במדבר יג 20 או עפ"י "ונפלו המדרגות", יחזקאל לח 20. מרפא
מזיח משבועותיהם – אלוהים גורם לאדם לסלוח לעצמו על הפרת שבועה או נדר. משנס מתניו – מכין
אותו לפעול במרץ (הביטוי לפי מלכים א' יח 46). מעבירם מעין המחט – עושה את הבלתי אפשרי,
הביטוי על פי "אמר רבא: תדע, דלא מחוו ליה לאינש לא דקלא דדהבא, ולא פילא דעייל בקופא
דמחטא (= אמר רבא: דע שלא מראים לאדם [בחלום] לא דקל של זהב ולא פיל העובר קוף המחט)",
תלמוד בבלי, ברכות דף נה ע"ב, והשוו שם, בבא מציעא דף לח ע"ב). מפתן מנוול – עפ"י "מרורת
פתנים בקרביו", איוב כ 14. משים מופגם ממגרה – מכין לעבודת-קודש, עפ"י "אבנים יקרות כמדות
גזית מגררות במגרה", מלכים א' ז 9,

מְשַׁרְת מִפְחָדוֹ מְשִׁיבוֹ מְשַׁנָּה מְלָךְ מְבַלַּע מְאָ[שְׁרִים מוֹסֵר מְרַע מְשַׁתּוֹלֵל /
מִתְקוֹשֵׁשׁ מִתְרוֹשֵׁשׁ מְגָרָה / מְדוֹן מִתְחַרָּה / מִתְעַשֵּׂר מְאָזְרַח מִתְעַרָּה /
מִחְרִיבִים מְעוֹן מוֹצְנָעִים / מְזָמִין מְקַלֵּט מְרַצְחִים מְבַרֵּךְ / מוֹנֵעַ מְקַלֵּל מְשַׁבֵּיר
מַעֲרָה מַשְׁדֵּר / מְרוֹיחוֹ מְשַׁחֵז מְלֻטָּשׁ מְכַחוֹ מְרַחֵב מְקוֹם מְשַׁכְּנוֹתָיו / מְאַרֵּךְ
מִיתְרָיו / מְשַׁמְרוֹ מִמְשַׁחִית מְשַׁמְרַת מ[ח] מְתָנָה מְשַׁקּוֹפוֹ מְזָה מְזוּזוֹתָיו /
מֵרַס מְתִי מֵתוֹם מְנַקֵּיִם מִיָּנִי מִיִּשְׂרָאֵל / מְלַבֵּד מִתְנוֹתָיו / מְבַרְכּוֹתָיו /
מְשַׁבֵּיעוֹ מִחֻלָּב מְדַשֵּׁן מְלַפְנָיו / מְרַכְּבָה מְרַקְדָּה מְאַבֵּד מְנוֹס מְקַל מְאַגְפָּיו /
מְכַל מְבַרְחִין מְבַרֵּיחַ / מְצוּיִי מְכַתֵּר, מְשַׁכֵּיל מ[ה]יָמֵן מְחוֹפֵם מְמַחֵל / מְשַׁטְנָיו
מְתִיצֵב מְשַׁעוֹל / מְצַעֲדוֹ מְגָדֵר מְזָה מְגָדֵר מְזָה / מְכַף מְקוֹבְלָנִי מוֹמְנִי מְחִיר
מְשַׁנָּה מְעוֹנוֹתִי / מְכוֹפֵל מְחַטְאֵתִי :

גדולתו של יי' המיטיב והרצון של החוטא להיבנות מחדש ולזכות לעשיית צדק

לא מִי מְשׁוֹלַח מִהֶפְכְּתוֹ / מִי מְמוֹלֵט מְשַׁחִיתוֹתוֹ / מְסַתִּיר מְטָרָה מְחַצִּי /
מְרַחֵק מְחוּז מְאוּיָּה מְסַפִּינָתִי / מְעַלָּה מְכַעִיסִי / מוֹקִיר מְבַתְּרִי / מְרַפָּה
מְבוֹקְשִׁי / מְמַעִיט מְצִיאוֹתָם :

לב מַה מְאֵד מְזָה מְבַקֵּשׁ מְמַנִּי מְשׁוֹפְטִי / מַה מְדַת מְחַדְלִי / מַה מְנַתִּי מְזָמִנִי
/ מְתִי מוֹעֵד מְחַמְדִּי / מְתִי מְבַנָּה מְעוֹן מְחוֹרְבוֹתִי / מְתִי מְרַאֲנִי מְאוּיָּיִבִי
מְשַׁפֵּט :

ולא משתמשים בפגומות, עפ"י תוספתא מגילה, ב, טז (מהד' ליברמן, עמ' 352). **מקריאי מועד** –
במדבר טז 2. **מגרה מדון** – כל מיני אנשים מעוררי ריב, משלי טו 18, כח 25, כט 22. **מאריך מיתריו** –
מכין את עצמו ומתחזק, עפ"י "האריכי מיתריך ויתדותך חזקיי" (ישעיה נד 2). **משקופו .. מזוזותיו** –
עפ"י "וכתבתם על מזוזות ביתך", דברים ו 9. **מתנותיו מברכותיו** – מיני מנחות. **מרכבה מרקדה** –
נחום ג 2. **מאבד מנוס מקל מאגפיו** – עמוס ב 14. **מכל מברחין מבריה** – סדר קורבנות, שמות כו 28
ותלמוד ירושלמי, מעשר שני א, ב [דף נב ע"ד]. **מגדר מזה מגדר מזה** – עפ"י "גדר מזה וגדר מזה",
במדבר כב 24. **מקובלני** – קבלת אותי וממני. **מחיר משנה** – מחיר שונה, מוגבר. **לא מי משולח**
מהפכתו – מי יחלץ מהרס, בראשית יט 29. **ממולט משחיתותו** – ינצל ממשחית, תהלים קז 20. **מסתיר**
מטרה מחצי – יגן מפני מתקיפים, עפ"י "ויקיימני לו למטרה, יסבו עלי רביו", איוב טז 12, 13. **מרחיק**
מחוז מאוייה – ימנע מחוץ להיות מחוז-חפץ אחרי סערה בים, תהלים קז 23–30. **מעלה מכעיסי** – יגן
מפני עושי מעשים רעים מרגיזים, תהלים קו 29. **מוקיר מבתרי** – גין מפני הערכת התנגדות להלכה
(ממבתרים ההלכה גזרים גזרים?). **מרפה מבוקשי** – בקשה רפת-לשון. **ממעט מציאותם** – דלת-
ממשות (חסרת "בשר"? / **לב משופטי** – אלוהים שופטי ומרשיעי (לדוגמה, דיני ה' בספר שמות,
פרשת "משפטים", פרקים כא-כד). **מועד מחמדיו ... מבנה מעון מחורבותי** – הושע ט 5,16 וישעיה סד
10, דרך הניגוד (במקור, מועד הדין יביא מוות והחרבת כל המחמדיו).

י"י הוא המיטיב האישי של הדובר/החוטא

לג מהפך מסבות / משנה מקומות / מקום מנותך מרדי / מנה מנה מצוקי
מרורי / מקום מדודך מריי / מדור מרחב מרודי / מרי מחלי מנה מנה מלאך
מורישם מפני מליץ / מגיד מישרים / מכשול מדרכי מרים / מלבין משלג
מתולעים / מסיר מתוכי מוטה / מועקה ממותני / מועד מקרסולי / מזכיר
מנחתי / ממלא מחסורי / מ-י מ-י מ-י מ-י / מציליני מכל מגרותי / מושיעי
מחמס / מרוממי משערי מותי / ממ-י מתגרת משנאים / מרגשת מריבים /
מצפצפים מהגים / מפלטי ממגפה ממחלה / מכל מדוה מצרים / מיגון מאבל
מריש / ממחסורי מלחם / מסכנות משטף מדליקה / מנסיון מבזיון / מכל
מכשול, מכל מיני משחית / משמח מחורמי מתמולי / מאוחר מ-י / מושגה
מאד מראשיתי :

לג מהפך – בכ"י באותיות מודגשות. משחית - ק² משחיתים.

לג מהפך מסיבות משנה מקומות – מכוון תנועת כוכבי הלכת. **מקום מדודך מריי** – השוו את הסוגיה :
"בכל מקום אין קרבן יחיד דוחה טומאה ושבט וכאן קרבן יחיד דוחה את השבת ואת הטומאה. בכל
מקום אין היחיד .... אומות העולם אומרים לישראל: מה דודך מדוד, מה אלוה הוא מאלוהות, מה
פטרון הוא מפטרונך? ישראל אומרים .... אמרין ליה: לא מרי, אלא כן וכן הוה עובדא", מדרש שיר
השירים, ח, ג. **מצוקי** – מצוקה וצרות, עפ"י "כי ל יי מצוקי-ארץ", שמואל א' ב 8. **מרי מחלי** – עפ"י:
"ובני מריי מחלי ומושי אלה משפחת הלוי לתלדתם" שמות ו 19 ועוד. **מרורי** – השוו "השביעני
במרורים", איכה ג 15: "לחם-מרורים". **מליץ** – סניגור, עפ"י: "אם יש עליו מלאך מליץ" איוב לג 23.
מורישם – אפשר: מושיעם, כמו בפסוק: "בכל צרתם לו צר ומלאך פניו הושיעם", ישעיה סג 9. **מגיד**
מישרים – מבשר אמת, ישעיה מה 19. **מכשול מדרכי מרים** – עפ"י: "הרימו מכשול מדרך עמי" ישעיה
נז 14, וההפטרה ליום כיפור. **מלבין משלג מתולעים** – הופך אדום רועש ללבן צחור כשלג, בהשאלה:
מטהר את נפש חוטא. **מסיר מתוכי מוטה** – משחרר לחץ מנפשי, **מוטה** – קורה עליונה בעול שעל
צוואר הבהמות, בהשאלה: עול, לחץ נפשי. עפ"י: "אם תסיר מתוכך מוטה..." ישעיהו נח 9. **מצפצפים**
מהגים – תעתועי-שקר, ישעיה ח 19. **מנסיון מבזיון** – ממבחן, עפ"י: "ואל תביאני לידי חטא ולא לידי
עון, ולא לידי נסיון ולידי בזיון...", תלמוד בבלי, ברכות, דף ס ע"ב. **מושגה מאוד מראשיתי** – מאוד
השתדלתי להגיע אל אלוהים, מתחילת חיי.

לסיום הפיוט, הפייטן מסכם את גדולתו של האל, בפן האוניברסלי ובפן הפרטי של הדובר

לד משגבי, מנוסי, מלא משאלותי מהרה / מלא מצפוני מברכותיך / מעושר מתננותיך / מנות מישועתך / מגדנות מרחמיך / מוהר מעזרתך / מקדש מציון מצער מהר משביע מחשבותי / משוש מרה מזימותי / משמחות מנגינות, ממשתה מחופות מבנותי מבני / מרוב מטוב ממשפחתי / ממולדתי / מיוצאי מחלצי / מחוטר מגזעי מנצח משרשי / משוך ממנו מטע מופלא :

לה מבורך מצליח מפואר / מפרה מרבה משררה / ממלא מקום מיוקרים / מחכמה מכבוד מסגילות מיחדות / מחכה מגיע משיג / מבשר מועד מבוא משיחנו / מגדיל מושעות מלכנו / משיב מבשן מגורשים / מעיר מבוקעה, ממרחק מביא מנודחים / ממקדש משומם מקום מגדלותיו / מיסד מבצרי מעוזי / מנשא מקדש מאוחד / משימו מכובד ממוקדם / מרום מראשון :

אמן תם

לד משגבי – בכ"י באותיות מודגשות. **מצער מהר** – הביטוי: "הר מצער" מופיע בתהלים מב 7. יתכן והפייטן הפך במכוון את סדר המילים, או שזאת טעות של המעתיק.

לד משבי, מנוסי – כינויי אלוהים. **מקדש מציון** – עפ"י ישלח עזרך מקדש ומציון יסעדך, תה' כ 3. **מצער מהר** – מהר-סיני, עפ"י "על-כן אזכרך (אזכור נפלאות יי) מארץ ירדן וחרמונים מהר מצער", תהלים מב 7. **מגדנות** – מתנות, ממתקים. **מזימות** – הגיגים ודעת. **מנצר משרשי משוך ממנו מטע מופלא** – עפ"י: "נצר מטעי" ישעיה ס 21 או "מטע יי" ישעיה סא 3.

לה שורה – כוח ושלטון. **יוקרים** – כבוד, גדולה. **משיב מבשן** – תהלים סח 23. **מעיר מבוקעה** (ראו הערות מקטע כז). **מעוזי** – אפשר: מעוז. **מקדש משומם** – עפ"י: "מקדשך השומם", דניאל ט 17. **ממוקדם** – מקדם, מבראשית. **מרום מראשון** (ראו מקטע א הערה ראשונה).

מדור ג'

רבונו של עולם בראותי בחורותי

רבונו של עולם בראותי בחורותי

הסוגה: וידוי לתפילת 'מוסף' ליום-כיפור

חריזה: חריזה מגוונת היוצרת מבנים סטרופיים (ראו טבלה 1). בסידורי תפילה נמסר כפרוזה מחורזת.

מקורות:

בכתב-יד:

(1) כ"י פרמה, ספריית הפלטינה Cod. Parm. 1753 (דה-רוסי 997/25 / ריצ'לר 1098), קובץ תפילות פרטיות (מאה ט"ו), דף 144.

בדפוס (מבחר):

(1) סידור תפילות לראש השנה ויום כיפור, נאפולי: יהושע שונצינו, ר"ן, 1490 (על פי מיקרופילם של העותק השלם היחיד בעולם בליסבון, ספרייה הלאומית של פורטוגל REQ 333, עמודים 8-16)

(2) ללא כותרת, וארשה תקמ"ה (1785). הספר כולל, מלבד ה'ידוי', את 'כתר מלכות' לרשב"ג ו'חי בן מקיץ' לראב"ע;

(3) מחזור לכל מועדי השנה, כרך "יום כיפור", על פי מהדורת יוסף שלזינגר, וינה 1894 / תל-אביב 1974;

(4) מחזור "אהל יעקב", כרך שני, עורך ומו"ל יעקב אבן-יצחקי, ירושלים 1910;

(5) מחזור יום הכיפורים, מהדורת ישראל קוסטא, חברון תשל"ד.

נזכר: צונץ (1865) עמ' 503, דוידזון - כרך 3, עמ' 375 (ר 479), כרמולי - ו' עמ' 85, שירמן (1995) - עמ' 562, זמקה - עמ' 28.

מבנה: שש חטיבות.

יחס מבנה/תוכן:

בתים	מבנה ותוכן החטיבה
45 – 1	מבוא הגותי כהכנה לוידוי, בבתים תלת-טוריים
57 - 46	וידוי במתכונת "על חטא...", בתים דו-טוריים
123 - 58	החוטא בוחן את דרכיו לפי מצפונו, בשיח מדומה בינו לבין מצפונו, תלת-טורי.
124 -	החוטא מונה את חטאיו, לפי מתכונת הוידוי הקטן "אמשנו...", באקרוסטיכון אלפביתי, דו-טוריים
166	טוריים
167 -	קטע מגשר דו-טור, בהמשך הגות כללית על טבע האנוש והסיבה לנטייתו לחטוא, בתים תלת-טוריים
220	טוריים
221 -	התפתחות תודעת הקולקטיב, בקשת מחילה מאלוהים לפרט ולעם המיוצג על-ידי קהל המתפללים.
268	

- (1) רבונו שֶׁל עוֹלָם
בְּרֵאוֹתַי בְּחוֹרוֹתַי סָר הַלֵּם
וַיִּצְוֵי כְּצֵל כָּלֵם
- (2) וַחֲטָאֵי אֲדוּמִים כְּשָׁנִים
וּקְוֹצוֹתַי כְּשֶׁלֶג לְבָנִים
לְפִי רוֹב הַשָּׁנִים 5
- (3) אֲשֶׁר חָלְפוּ בְּרִדְפִי כָּל תַּאֲוָה
וְעָבְרוּ בְּעֵבְרִי כָּל מְצָוָה
וַיִּכְלוּ בְּאַפְס תִּקְוָה
- (4) נוֹאֲשָׁתִי מִלְרָפָא מְשׁוּבָה 10
וַיִּמְהַסְפִּיק בְּיָדִי לַעֲשׂוֹת תְּשׁוּבָה
כִּי הַיּוֹם קָצָר וְהַמְּלָאכָה מְרַבָּה.
- (5) מְתִי אֶזְבַּח זָבַח תוֹדָה
וּפִי נִגִּיד בְּתוֹךְ קֶהֱל וְעֵדָה
בְּדַבֵּר אֲשֶׁר זָדָה? 15
- (6) אֵיךְ אֶתְנַדָּה בְּשַׁעוֹתַי
חֲטָאִים שְׁחָטָאתִי וְעוֹנוֹתַי
וְאֲשָׂא אֶת שְׁמוֹתֵם עַל שְׁפָתַי?

2 בחורותי – נעוריי, עפ"י: "בימי בחורותיך" קהלת יא 9. **סר הלם** – פסק אורם, עפ"י: "סר צלם" במדבר יד 9. **3 יצורי כצל** – איבריי הפכו חסרי ממשות כמו צל, איוב יז 7. **4 כשנים** – כמו שְׁנֵי.
5 קווצותי וגו' – **שיערותי**, עפ"י: "אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו" ישעיהו א 18. **6 לפי רוב השנים** – ויקרא כה 16. **9 ויכלו באפס תקוה** – איוב ז 6. **10 משובה** – סטייה מדרך הישר, ירמיהו ח 5.
11 לעשות תשובה – עפ"י: "כל המחטיא אין מספיקין את הרבים בידו לעשות תשובה" משנה, מסכת אבות פרק ה. **12 כי היום וגו'** – משנה, מסכת אבות פרק ב. **13 מתי אזבח וגו'** – תהילים קטז 16. **14 בתוך קהל ועדה** – לעיני רבים, משלי ה 14. **15 זדה** – ביצע מעשה רשעות בזדון, בהשלכה: חטאה לאלוהים, עפ"י: "כי אל-י' זדה" ירמיהו נ 29. **16 בשעותי** – בחיי הקצרים. **ואשא וגו'** – תהילים טז 4.

- (7) לְסַפֵּרם לֹא יִסְפִּיקוּ אֲמָרִים וּמַלּוֹת
וּלְכַתְּבָם לֹא יִכִּילוּ סִפְרִים וּמַגְלוֹת
יִכְלוּ יָמִים וְלֵילוֹת 20
- (8) בְּסִפּוּרִים וּבְהַגְדוֹת
וַיִּשְׁאַר עוֹד מִהַתְּנֻדוֹת
עֲשֵׂר יָדוֹת.
- (9) אִם אֲבִקֵּשׁ עַל פְּשָׁעִים 25
בְּשִׁפְתַיִם נְעִים וְקוֹלוֹת נִשְׁמָעִים
הֲנֵה מָה טוֹב וּמָה נְעִים.
- (10) עַל חֲטָא לְשׁוֹן הָרַע בְּשִׁפְהָ אֲפָטִיר
וּבְלְשׁוֹן רָכָה בְּעַד נְבִלוֹת הַפֶּה אֶעֱתִיר
הַפֶּה שְׁאָסֵר הוּא הַפֶּה שֶׁהִתִּיר. 30
- (11) אֵךְ דְּבַר שְׁפָתַיִם
מָה יִסְכּוֹן לְדַמִּים מְלֹאוֹ יָדַיִם
וּלְחֲמָס אֲשֶׁר בְּכַפָּיִם
- (12) וּלְחֲטָא הָוָה וְהָיָה
מִמֶּפְעַל וְעֲשֵׂיָהּ? 35
מָה יִתֵּן לָךְ וּמָה יוֹסִיף לָךְ לְשׁוֹן רְמִיָהּ?
- (13) וְדוּיִם אֶחָד וְתִשַׁע
מָה יוֹעִילוֹ לְאוֹצְרוֹת רָשָׁע
בְּרַב-דְּבָרִים לֹא יִחַדֵּל פְּשָׁע.

19 אמרים ומילות – כל הדיבורים. 24 עשר ידות – עשרה חלקים, הרבה. 25 פשעים – חטאים. 26 בשפתים נעים וקולות נשמעים - בלחש ובקול, ז"א כל צורות התפילה. 27 הנה מה טוב וגוי' - תהלים קלג 1. 29 נבלות פה – ניבול-פה (נזכר כעבירה מוסרית במשנה: "נבלות פה ושבעת שוא ולשון הרע" אור החיים בראשית פרק א). 30 הפה שאסר וגוי' - משנה, אור החיים ויקרא ט, וכאן הכוונה: הפה שדיבר דברי נבלות הוא גם הפה המתוודה. 31 דבר שפתיים – מלכים ב' יח 20. 32 מה יסכון – איוב טו 3. דמים מלאו ידיים - ישעיה א 15. 33 ולחמס אשר בכפיים – ישעיה נט 6. 35 מפעל ועשיה - כל מעשי אדם. 36 לשון רמיה – שקר, תהלים קכ 3. 37 אחד ותשע – רמז לתפילת י"ח הכוללת תשע-עשרה ברכות. 38 מה יועילו וגוי' - משלי י 2. 39 ברוב דברים וגוי' - משלי י 19.

- (14) הַיֵּשׁ תַּעֲלֶה וּתְרוּפָה 40
בְּהִנָּעַת לְשׁוֹן וְשִׁפָּה
וְהִנִּיף אוֹתָם תְּנַנּוּפָה?
- (15) וְהִלֵּב נוֹטֵר אֵיבוֹת
וְחוֹשֵׁב מְחַשְּׁבוֹת
אֶת כָּל הַתּוֹעֵבוֹת. 45
- (16) גַּם כִּי אֲזִיל דְּמַעֵי כְּרַבִּיבִים לְמוֹגֵג
עַל חֲטָא שְׁחַטָּאתִי לְפָנֶיךָ בְּשׁוֹגֵג.
- (17) הֲלֹא נִשְׂאָר לְהִיּוֹת נִדּוֹן
עַל חֲטָא שְׁחַטָּאתִי לְפָנֶיךָ בְּזָדוֹן.
- (18) אוֹ כִּי אוֹחִיל מְחִילָה עַל יְדֵי נֶס
עַל חֲטָא שְׁחַטָּאתִי לְפָנֶיךָ בְּאוֹנָס. 50
- (19) הֲלֹא עֲנִשִׁי תִיכּוֹן וְחִיצוֹן
עַל חֲטָא שְׁחַטָּאתִי לְפָנֶיךָ בְּרָצוֹן.
- (20) גַּם כִּי אֲעֲתִיר וְאֲעֲתֵר
עַל חֲטָא שְׁחַטָּאתִי לְפָנֶיךָ בְּסִתֵּר. 55
- (21) הֲלֹא לִבִּי בְּאֵשׁ הַמְּגוֹר קְלוּי
עַל חֲטָא שְׁחַטָּאתִי לְפָנֶיךָ בְּגָלוּי.

40 תעלה ותרופה – רפואה, בהשאלה נחמה למתוודה (ביטוי שגור בלשון חז"ל, לדוג': "התורה ויום השבת שניהם תעלה ותרופה לנפש החוטא" פרשת באר מים חיים לד עמ' חקת). **41 בהנעת לשון ושפה** – במלמול התפילה בצורה מכנית (סוגיה תלמודית, שו"ת מים עמוקים חלק ב סימן נו). **42 הניף אותם תנופה** – ובצע מחווה פולחנית, עפ"י: "והנפת ... תנופה ליי" שמות כט 26,24. **43 והלב נוטר איבה** – כנגד האיסור, סוגיה תלמודית נפוצה (מבוססת על יעקב ועשו, בראשית כז 41). **45 את כל התועבות** - ירמיהו ז 10. **46 כרביבים למוגג** – כמו גשמים ממיסים. **48 נשאר להיות נדון** – עומד בפני דין, שו"ת בעי חיי חושך משפט חלק א סימן צד. **52 תיכון וחיצון** – מלבי"ם שמות פרק כה. **54 גם כי אעתיר ואעתור** - גם אם אבקש ואתחנן, שמות ח 5, 25. **56 לבבי באש קלוי** – עפ"י ירמיהו כ 9: "והיה בלבי כאש בוערת" **מגור** – אימה, עפ"י ישעיה לג 18: "לבך יהגה אימה".

- (22) או כִּי אֹמַר אֲנוּסָה הַפַּעַם
עַד יַעְבוֹר זַעַם
אִם יֵשׁ טַעַם. 60
- (23) הֲלֹא כָּל הָאָרֶץ מְלֵא כְבוֹדָךְ
וְאִין מְצִיל מִיָּדְךָ
עָרוֹם שְׂאוֹל נִגְדָּךְ.
- (24) אָנָּה אֲבָרַח מִפָּנֶיךָ
וְאִין נִסְתַּר מִנְּגִד עֵינֶיךָ 65
אִם אֶסֶק שָׁמַיִם שָׁם אֲתָה וְאַצִּיעָה שְׂאוֹל הַנָּדָּךְ.
- (25) אֲכֹן דּוֹמַמְתִּי וְנִאֲלַמְתִּי
וְיָדִי לָמוּ פִי שְׁמַתִּי
בְּשִׁתִּי וְגַם נִכְלַמְתִּי.
- (26) בְּלֵב יִרְא וְחָרַד 70
בְּרַעֲיוֹן רוּעֵשׁ וְרוּעֵד
תְּלוֹי וְעוֹמֵד
- (27) בֵּין מִתָּר וּבֵין נִקְשָׁר
בֵּין נִמְנַע וּבֵין אֶפְשָׁר
לֹא אֵדַע אִי זֶה יִכְשָׁר. 75

58 אנוסה – אברח, תהלים קלט 7. 59 עד יעבור זעם - ישעיהו כו 20. 60 אם יש טעם – אם יש תבונה במעשה, איוב ו 6. 61 כל הארץ מלא כבודך - תהלים נז 102 ואיוב י 7, כו 6. 64 תהלים קלט 7. 65 מנגד עיניך – מפני אלוהים (כמו בתהלים לא 23: "נרגזתי מנגד עיניך"). 66 אם אסק שמים - תהלים קלט 7. 67 דוממתי ונאלמתי – עפ"י: "נאלמתי דומיה... נאלמתי ולא אפתח פי" תהלים לט 3. 68 וידי למו פי שמתי – איוב מ 4. 69 בשתי וגם נכלמתי - ירמיה לא 18. 70 בלב ירא וחרד – שופטים ז 3. 71 רועש ורועד – נסער וחרד, לצירוף השוו "וכיון ששמעה הארץ הלשון הזה עוד רעדה ורעשה ואמרה לפני בוראה, רבון העולמים, אין לי כח לזון צאנו של אדם", פרקי דרבי אליעזר, יב (דף כט ע"ב-ל ע"א). 72 תלוי ועומד – פסיקה או סוגיה שנשארה לא פתורה. 73 מותר - חופשי, לא מחויב. נקשר – מחובר אל אחרים, מתחייב.

- (28) אִם עוֹמֵד אִם בּוֹרֵחַ
אִם יָרָא אִם בּוֹטֵחַ
עַל שְׁתֵּי הַסְּעָפִים פּוֹסֵחַ.
- (29) אִם אֶזְכִּיר אִם אֲנָשָׁה
אִם אוֹמֵר אִם אֲחַשָּׂה 80
וְהַדְּבַר קָשָׁה
- (30) כִּי הִחְרַשְׁתִּי בְּלוּ עֲצָמֵי
וְאִדְבַּרְהָ נִגְלוּ אֲשָׁמֵי
יַחַרְף לְבָבִי מִיָּמֵי.
- (31) אִם אֲחַשׁוּב לְטֶמוֹן עֲוֹנֵי בְּחַבִּי 85
וּבְקִרְבִּי לְהִשִּׁים אֲרָבִי
הַכֶּרֶת פָּנֵי עֲנֹתָה בִּי
- (32) וְהַשׁוֹפֵט חוֹפֵשׁ כָּל מַצְפּוֹנִים
וְאֵין לְפָנָיו שְׂכָחָה וְלֹא מִשׁוֹא פָּנִים
וְאֵינוּ רוֹדֵף שְׁלֵמוֹנִים 90
- (33) וּמָה מְאֹד יִקָּר הַפְּדִיּוֹן
וְאֲנִי עֲנִי וְאֲבִיּוֹן
אֵיכָה אוֹכַל נִקְיוֹן?

75 אי זה יכשר – קהלת יא 6. **76 אם...ואם** – תבנית לשונית נפוצה בתנ"ך (לדוג': קהלת יב 14: "את כל מעשה האלוהים יביא למשפט ... אם טוב ואם רע"). **78 סעפים** – ענפים. **על שתי סעיפים פוסח** – בוחר בשתי אפשרויות סותרות בו-זמנית, כדברי אליהו הנביא לעם-ישראל: "עד מתי אתם פסחים על שתי סעיפים" מלכים א' יח 21. **79 אזכיר** – אציין את החטאים. **80 אנשה** – אדחה את אזכור החטאים, השוו "לא אנשה ולא אזנח", שו"ת הריב"ש, סימן שפה. **אחשה** – אשקוט. **82 כי החרשתי** וגו' – תהלים לב 3. **83 אשמי** – אשמתני (כמו בתלמוד בבלי מסכת כריתות פרק ה': "זו מעילתי וזו אשמי"). **84 יחרף וגו'** – איוב כז 7. **85 לטמון עוני בחבי** – להסתיר ולהכחיש את החטאים, איוב לא 33. **86 להשים ארבי** – לחרוש בלב מזימות רעות, ירמיה ט 7. **87 הכרת** וגו' – ויקרא כ 3. **88 השופט** – אלוהים כד'ן. **89 ואין לפניו וגו'** – עפ"י: "ברוך הוא שאין לפניו לא עולה ולא שכחה ולא משוא פנים" משנה, מסכת אבות פרק ד. **90 רודף שלמונים** – חוטא בתאוות-בצע, ישעיה א 23. **91 פדיון** – כופר במובן רוחני, תהלים מט 9. **92 עני ואביון** – חסר כוחות נפש לעמוד לדין-שמים ולכפר על החטאים, עפ"י ירמיה כב 16, תהלים מ 18 ומשלי לא 9. **93 נקיון** – ניקיון-כפיים וטוהר הנפש, תהלים כו 6.

- (34) על זה כִּפַּתִּי ראֲשֵׁי כְּאֶגְמוֹן
דְּמַעֵי מַדְם כְּבִדִי אֲדַמּוֹן 95
אֲפִיִצְנוּ כְּמִפִּי קֶצֶח וְכִמוֹן.
- (35) אֲכֹן כְּלִיֹּתֵי יִסְרוֹנִי
וְסַעִיפֵי יִשְׁבֹּנִי
הֵם הִרְהִיבוּנִי.
- (36) בְּאֶמּוֹר אֵלֵי בִקֵּשׁ פְּדִיִם 100
כִּי עֲדִין יֵשׁ שְׁהוֹת בַּיּוֹם
וְאִם הִדִּין נוֹרָא וְאִיוֹם.
- (37) אֶל תִּתְיָאֵשׁ מִן הֶרְחָמִים
כִּי עוֹד הַשֶּׁמֶשׁ בְּמְרוֹמִים
וְלֹא אֶץ לְבֹא כְּיוֹם תְּמִים 105
- (38) עַד יְהִי מְקוֹם לְזַעֲקֹתֶךָ
וּפְתַח פְּתוּחַ לְתַפְלֹתֶךָ
לְתַת אֶת שְׂאֵלְתֶךָ.
- (39) וְאִם הִרְבִּיתָ לְהִתְעִיב עָלֶיךָ
סְלִיחַת אֱלֹהִים רַבָּה וּגְדוּלָּה 110
עַל אַחַת כְּמָה וְכְמָה טוֹבָה כְּפוּלָּה

94 אגמון – צמח גמיש שמתכופף ברוח, דימוי למרכיב ראש לאות כניעה, ישעיה נח 5. 95 דמעי מדם וגוי - ירמיה יג 17. 96 קצח וכמון – תבלינים חד-שנתיים שיש לזרוע בעונה המתאימה, נמשל לחובה להתחרט על החטאים ביום הנועד לכך (ביום-הכיפורים), ישעיה כח 25. 97 כליותי – מצפוני, תהלים טז 7. 98 סעיפי – מחשבותיי, איוב כ 2. 99 הרהבונני – העניקו לי אומץ וכוח נפשי, עפ"י: "תרהבני בנפשי עוז" תהלים קלח 3. 100 פדיום – פדיון (ראה הערה 35). 101 יש שהות – ניתן להתעכב כדי להעמיק, עפ"י משנה, מסכת ביצה פרק ג'. 102 דין נורא ואיום – אלוהים כשופט מטיל אימה, עפ"י אוצר מדרשים, בדברי ר' עקיבא: "כתר נורא ואיום של הקב"ה. 103 רחמים – חמלת יי, עפ"י בראשית מג 14 ומשנה שכל-טוב: "שלא יהיו מתיאשין מן התפלה ומן הרחמים". 104 כי עוד השמש וגוי – ישעיה ס 19. 105 ולא אץ וגוי - יהושע י 13. 106 עד יהי – איוב טז 18. 107 ופתח וגוי - הטור משלב בין: "כי-פתח תפתח את ירך לוי" דברים טו 8 ו"שמעתי את תפלתך" ישעיה לח. 108 שאלתך – בקשתך, מחילה על החטאים. 109 להתעיב עלילה – להרבות תועבה, תהלים יד 1. 110 סליחה – מחילת עוון, עפ"י: "ואתה אלוה סליחות" נחמיה ט 17. 111 על אחת כמה וכמה – בודאי ובודאי (ביטוי נפוץ בתלמוד). טובה – במובן חסד, עפ"י: "את-כל הטובה" ירמיה לב 42.

- (40) וְאִם חֲטֵאתִיךָ כְּמִי הָיִם וְגַלְמִים
וְאֲשָׁמוּתִיךָ כְּכֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם וְחֵילֶם
חֶסֶד יְהוָה מְעוֹלָם
- (41) וְאִם עֲוֹנֶיךָ גָּבְרוּ עַל פְּפִי
חֶסֶדוֹ מֵעַל שְׁמַיִם
יְהִיָּה שְׁבַעְתִּים 115
- (42) אֲזִי בְּדַבָּרִים עָמִי הִתְחַזְקֵתִי
וְעַמְדָתִי עַל עֲמָדֵי וְהִתְאַפְּקֵתִי
עַל כֵּן דָּלְתִיךָ דַּפְקֵתִי 120
- (43) וּמְלֹאנִי לִבִּי לְהִתְנַדֵּד מִקְצַת חֲטָאתִי
וְלִסְפֹּר שְׁמֶיךָ דָּבָר מֵעֲוֹנוֹתִי
אֶחָד מִנִּי אֶלֶף מֵאֲשָׁמוּתִי.
- (44) אֲשָׁמְתִי וְאֲשָׁמוּתִי חֲבִילוֹת חֲבִילוֹת
אֲשֶׁם גְּזֵלוֹת אֲשֶׁם מְעִילוֹת. 125
- (45) בְּגַדְתִּי וְלֹא הִסִּירוּתִי יָמִי וְלִילִי
בְּגָדִים הַצּוֹאִים מֵעָלַי.

112 חטאתיך כמי-הים וגלם – רבים מאוד, עפ"י ישעיה מח 18: "וצדקתך כגלי הים", על דרך הניגוד (החטאים הם הרבים ולא צדקת אלוהים). **113 כוכבי השמים וחילם** – החטאים נמשלים לכוכבים רבים עד אין-ספור (כמו בנחמיה ט 23 "הרבית ככבי-השמים"). **114 חסד יהוה מעולם** – עפ"י: "חסד יי' מלאה הארץ" שמואל א 20 ותהלים לג 5. **115 עוניך גברו על כפיים** – החטאים גברו מאוד ומחייבים שינוי לטובה, עפ"י: "על הרע כפיים להיטיב" מיכה ז 3. **116 חסדו וגו'** – תהלים קיז 2. **118 דברים** – דברי אלוהים, עפ"י: "וכדברו עמי התחזקתי" דניאל י 19. **119 עמדתִי על עמדי** – התחזקתי מעמד והתחזקתי, דניאל ח 18. **והתאפקתי** – התגברתי, שלטתי ברוחי, ישעיה מב 14. **120 דפקתי** – הקשתי, פניתי לאלוהים ללא היסוס. **121 מלאני לבי** – בלב שלם, ללא פקפוק, עפ"י: "כי בלב שלם התנדבו ליי"י" דה"א כט 9. **122 שמץ דבר** – קצת, קרטוב (כמו באיוב כו 14). **123 אחד מני אלף** – חלק מועט ביותר, אחד מתוך רבים (כמו באיוב לג 23: "מלאך מליץ אחד מני-אלף", על דרך הניגוד, כי המתווה לא מזכיר דברי שבח מפי מלאך אלא דברי עוון מפי החוטא). **124 אשמתי וגו'** – מכאן עד סוף האקרוסטיכון האלפביתי: שילוב של הווידי הקטן. **חבילות חבילות** – בחלקים (כמו בתלמוד בבלי מסכת ברכות פרק ז: "אין עושים מצות חבילות חבילות"). **125 גזלות ומעילות** – עפ"י במדבר רבה פרשת נשא פרשה יא: "דייני גזלות היו בירושלים". **126 בגדתי וגו'** – שילוב תהלים עג 15 וישעיה כד 16. **ימי וילי** – כל הזמן שלרשותי. **127 הסירותי הבגדים הצואים** – בהשאלה, לדאוג לצרכים הגופניים (כמו בזכריה ג 3 ו-4).

- (46) גִּזְלָתִי וּלְהָשִׁיב הַגְּזֵלָה לֹא אוֹכֵל
קִשָּׁה לְהָשִׁיב גְּזֵל הַנְּאָכָל.
- (47) דְּבַרְתִּי דוֹפֵי בְלִשׁוֹן רְמִיָּה וּמִהַתְּלוֹת 130
כְּדַבֵּר אַחַת הַנְּבָלוֹת.
- (48) הֶעֱוִיתִי כָּל יִשְׂרָאֵל בְּמוֹ פִּי אֶעְקֹשְׁנָה
עֵנָה עֵנָה אֲשִׁימְנָה.
- (49) וְהִרְשַׁעְתִּי וְנִפְשִׁי צָהֲלָה וְשָׁמְחָה. 135
מִדּוּעַ דָּרְדָּךְ רְשָׁעִים צָלַחְתָּ?
- (50) זִדְתִּי וְאַהֲבַתִּי רִיב וּמִדּוֹן
אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה בְּזִדּוֹן.
- (51) חָמְסַתִּי וּפִי עַל צַדִּיק חָרְפָה נָשָׂא
עַל לֹא חָמַס עָשָׂה.
- (52) טָפַלְתִּי שָׁקֶר וְאֹתִי לְעַבְדֵי קָנָה 140
הָעֵד שָׁקֶר עָנָה.
- (53) יַעֲצֹתִי רָע וּלְהַפִּיר מִצְוֹת קְדוֹשֵׁי
אֲשִׁית עֲצוֹת בְּנִפְשִׁי.

128 להשיב הגזלה וגו' – שילוב תהלים סט 5 וויקרא ה 23. **129 גזל שנאכל** – נכלה או הושמד או נשרף באש, שילוב שמות כב 5 וויקרא יא 47. **130 דברתי דופי** – לשון גנאי, תהלים ג 20. **לשון רמיה** – שקרים, גם להכחיש את קיומו של אלוהים, חטא ראוי לעונש חמור עפ"י ירמיה מח 10: "ארור עשה מלאכת יי רמיה". **מהתלות** – דברי צחוק, ישעיה ל 10. **131 כדבר אחת הנבלה** – כמעשה תועבה, ישעיה ט 16.

132 העויתי – עקמתי, ז"א חטאתי, שמואל ב' כד 17. **כל ישרה** – כל בעל תום ויושר-לב, שילוב איוב לג 27 ומיכה ג 9. **במו-פי** – עפ"י: "במו-פי אתחנן לוי" איוב יט 16. **אעקשנה** – אעקס, עפ"י מיכה ג 9: "כל הישרה יעקשו". **133 עוה** וגו' – יחזקאל כא 32. **134 והרשעתי** – עוויתי לרעה, עפ"י: "נפש רשע אנתה-רע" משלי כא 10. **נפשי צהלה ושמחה** – עפ"י אסתר ח 15 על דרך הניגוד: שמחתי בגלוי על דברים לא ראויים. **135 מדוע** וגו' – ירמיה יב 1. **136 זדתי** – הייתי רשע בזדון, עבירה הגוררת ריב, עפ"י משלי כא 24. **מדון** – ריב, עפ"י: "איש תהפוכות ישלח מדון" משלי טז 28 וגם "אהבתי ריב ומדון" ירמיה טו 10. **137 אשר יעשה בזדון** – דברים יז 12. **138 חמסתי** – גזלתי, ישעיה נט 6. **פי נשא חרפה** – דיבר בבוז ובכלימה, עפ"י: "ופי רשעים יכסה חמס" משלי י 6. **צדיק** – תמים. **139 לא חמס עשה** – פעל תמיד ביושר. **140 טפלתי שקר** – כזבתי בזדון, תהלים קיט 69. **141 העד** וגו' – דברים יט 18. **142 יעצתי רע** – פעלתי בערמה. **143 אשית** – אשתה, אספוג, בהשאלה: אקבל ואאמץ, תהלים יג 3.

- (54) כִּזְבֹּתַי וְלִבִּי כְּמַעֲיֵן מַיִם זָב
שׂוֹא וּדְבַר כְּזָב. 145
- (55) לַצְּתִי וְלִבִּי פָרַע מוֹסֵר יוֹעֲצִים
מִשֶּׁךְ יָדוֹ אֶת לוֹצְצִים.
- (56) מְרֹדְתִי וַיְדִי מִכָּל סֵפֶר יְגֻרֻדוּ
בִּיהוָה אֶל תְּמַרְוֻדוֹ.
- (57) נִאֲצָתִי וְלִבִּי בְּגֵלוֹי וּבְמִטְמוֹנֵי
בוֹצֵעַ בְּרֵךְ נֹאֲץ יֵי. 150
- (58) סָרֵרְתִי וְגַם הֵייתִי אֲנִי מְעוֹרֵר
לְהִיּוֹת כָּל אִישׁ סוֹרֵר.
- (59) עֹוִיתִי וַיִּמָּאֵן לִבִּי בְּגֵאוֹתוֹ
לְתַקֵּן אֶת אֲשֶׁר עֹוִתוֹ. 155
- (60) פִּשְׁעֹתַי וּבַחֲרָתִי לִי לְרַעִים
הַאֲנָשִׁים הַפּוֹשְׁעִים.
- (61) צָרָרְתִי וְהַצְרוֹתִי לְכָל אָדָם בְּהִשְׁתַּרְרֵר
הַצָּר הַצּוֹרֵר.

148 וידי - קוסטא: "כְּמִי שֶׁיְדִירוּ". ב יי' - קוסטא: "אֶךְ בִּיהוָה"; 152 סורר - קוסטא: "שׂוֹרֵר";
154 עותו - קוסטא: מנוקד "עֹוִתוֹ".

144 כזבתי - שיקרתי ורימית. לבי כמעין מים זב - הרבתי לבכות, עפ"י: "עֲבָרִי בַעֲמַק הַבַּכָּא מַעֲיֵן יִשִׁיתוּהוּ" תהלים פד 7. 145 שוא ודבר כזב - יחזקאל יג 6. 146 לצתי - הייתי קל-דעת, עפ"י: "ותועבת לאדם לץ" משלי כד 9. פרע מוסר יועצים - לא שמע אזהרה, משלי טו 32. 147 משך ידו - הרחיק מעצמו. לוצצים - קלי דעת והפכפכים, הושע ז 5. 148 מרדתי וגו' - התקוממתי, חטאתי באי-ציות לציווי המפורש: "אך ביי' אל-תמרודו", במדבר יד 9. מכל ספר יגרודו - אמחק או אתעלם מכל כתבי הקודש בהם מצוות אלוהים, ישעיה לד 16. 151 בוצע וגו' - - מקבל כדבר טוב שבז את יי', תהלים י 3. 152 מעורר - מזדרז. 153 להיות כל איש סורר - להיות מורד בביתו (כמו באסתר א 22), ז"א הזדרזתי להתקומם נגד ציווי אלוהים. 154 עויתי וגו' - קהלת ז 13. 157 האנשים הפושעים - עפ"י: "ויצאו וראו בפגרי האנשים הפושעים" ישעיה סו 24. 158 במדבר י 9.

- (62) **קִשִּׁיתִי עוֹרָף וּמִדְבַּר כָּל עֵת לֹא אֶחְשֶׂה** 160
אֶת הַדְּבַר הַקֹּשֶׁה.
- (63) **רָשַׁעְתִּי וְנַפְשִׁי תִקְנֵא בְּכָל אִישׁ לְפִשְׁעוֹ**
וְרַע תִּדְרוֹשׁ רָשָׁעוֹ.
- (64) **שָׁחַתְתִּי וּמַעַט בְּעֵינַי כִּי אֲשַׁחִית**
אֲנֹכִי בְּרֵאתִי מִשָּׁחִית. 165
- (65) **תַּעֲבַתִּי וְגִרְסָה נַפְשִׁי לְתַאֲבָה**
כִּי תִבִיא תוֹעֵבָה.
- (66) **תַּעֲיִתִי תַעָה לְבָבִי כְצֹאן בְּלֵי רוּעָה**
וַיִּמְצָאֵהוּ אִישׁ וְהִנֵּה תוֹעָה.
- (67) **תַּעֲתַעְתִּי וְדַבַּרְתִּי לְכָל חֹסִיד כְּמִשְׁתַּגֵּעַ** 170
וְהֵייתִי בְּעֵינָיו כְּמַתְעַתֵּעַ.
- (68) **וְסִרְתִּי מִמִּצּוֹתַיִךְ וּמִמִּשְׁפָּטֶיךָ הַטּוֹבִים וְלֹא שָׁוָה אֵלַי**
וְאַתָּה צְדִיק עַל כָּל הַבָּא עָלַי
- (69) **כִּי אָמַת עֲשִׂיתָ וְאֲנִי הִרְשַׁעְתִּי**
אֵךְ יִדְעֵתִי 175

160 שמות יח 26. **167 רע תדרו רשעו** - תהלים י 15 וכסוגיה בתלמוד 'מדרש תהלים' מזמור י'. 164
שחתתי - הרסתי, בהשאלה: החטא לסטות מדרך הישר, יחזקאל טז 47. **165 בראתי משחית** - עפ"י:
"ועכשיו נברא משחית לחבלנו" אוצר המדרשים כונן. 166 תהלים קיט 20. **167 תועבה**- שקוף, דבר
מאוס (כמו בדברים ז 26) על דרך הניגוד: הנפש משתוקקת לחטא. **168 תעיתי** - אבדתי דרך,
בהשאלה: הייתי נבוך וסרתי מדרך הישר. **תעה לבבי** - ישעיה כא 4. **כצאן בלי רועה** - תהלים קיט 16.
169 ימצאהו איש - עפ"י: "כל דרך-איש ישר בעיניו" משלי כ"א 1. **תועה** - חוטא, עפ"י: "תועבה -
תועה אתה בה" תלמוד בבלי מסכת נדרים פרק ו'. / **170 תעתעתי** - רמת, הונית. **171 והיית בעיניו**
וגו' - בראשית כז 12. **172-174 וסרתי ממצותיך... הרשעתי**: צוטט כנראה מכאן על ידי ר' שמואל ב"ר
משלם ירונדי (ספרד, מאה י"ד), ספר אוהל מועד, שער ראשית חכמה הארוך, ח. **173-174 ואתה**
צדיק... הרשעתי - נחמיה ט 33.

- (70) כִּי אֶתָּה אֵל חַנוּן וְרַחוּם וְנָחָם עַל הָרָעָה
וְטוֹבָדָד בְּכָל עֵת אֵינָהּ מְנוּעָה
יִסְפָּתָ עַל הַשְּׂמוּעָה.
- (71) אַרְךְ אַפִּים וּמְרֻבָּה לְהֵטִיב
פְּנֵי שׁוֹאֲלֵיךָ רִיקָם אֵל תִּשָּׁיב
תִּכְוֶן לְבָם, תִּקְשָׁיב, 180
- (72) וְכֹאשֶׁר טָבַע לִי לְמַעוֹל
כִּד נָאָה לְךָ לְמַחֹל
הַמְּבַדִּיל בֵּין קֹדֶשׁ לְחֹל.
- (73) אֲנִי לַחֲטָא וּלְהִרְשִׁיעַ
וְאֶתָּה אֵל צַדִּיק וּמוֹשִׁיעַ
תִּצּוּ יְשׁוּעָה בְּמִפְגִּיעַ 185
- (74) וּמִחֲרַפַת הַמְרָדִים
נוֹדַעַת תְּהִלַת הַחֲסָדִים
גַּם מִזְדִּים 190
- (75) וְלוֹלִי בּוֹז הָאֲשָׁמִים
לֹא נִכְרַ יְקַר הָרַחֲמִים
יַחְדָּו יִהְיוּ תַמִּים.

179 ארך אפים ומרובה - קוסטא: "ורב חסד ומרובה"; 183 כך נאה לך - קוסטא: "כך מדת רחמיך"

176 אל רחום וחנון וגוי - יונה ד 2. 177 טובך... אינה מנועה - ברכת יי נתונה לאדם, עפ"י: "שלא תמנע טובך מאתנו" תהלים סה 7. 178 שמועה - בשורה על ברכת יי, מלכים א' י 7 ודברי הימים ב' ט 6. 179 ארך אפיים - יי כובש את כעסו, שמות לד 6. 180 פני שואליך וגוי - אל תסרב למבקשים לחזור לאמונה באל, עפ"י: "אל תשיב פני ריקם מלפניך" דברים טו 13 ושו"ת ויען יוסף יורה דעה סימן עח. תכין לבם תקשיב - תהלים י 17 / 182 "לי נאה למעול, ולך נאה למחול" מתוך סדר עבודה ליום כיפור. 184 המבדיל וגוי - מתוך תפילת 'הבדלה'. 186 אל צדיק ומושיע - עפ"י: "אל צדיק ומושיע אין זולתו" ישעיה מה 21. 187 ישועה במפגיע - הצלה מתוקף, איוב לו 32 / 188 מרדים - פשעים הנחשבים כחטאים עפ"י תלמוד, בית הלוי, על ספר שמות פרק לד: "פשעים אלו מרדים וחטאה אלו שגגות". חסדים - צדקת יי ונדיבותו, עפ"י תהלים קו 45: "וינתם כרב חסדיו". 190 מזדים - מעשי זדון, כמו "גם מזדים חשך עבדיך" תהלים יט 14. 191 משלי יח 3. 192 יקר הרחמים וגוי - עפ"י: "לאדוני אלוהינו הרחמים והסליחות כי מרדנו בו" דניאל ט 9, מתקשר ל"מרדים" שבטור 188. 193 תמים - תואמים, שמי' כו 24.

(76)	וְלוּלִי טוֹמְאֵת הַמְּשׁוּבָה לֹא נוֹדְעָה טְהֻרַת הַתְּשׁוּבָה כַּמָּה וְכַמָּה טוֹבָה	195
(77)	וְלוּלִי תוֹחֶלֶת הַמְּחִילָה לְהִשְׁחִית וּלְהִתְעִיב עָלֶיךָ יוֹסִיפוּ בְּנֵי עוֹלָה	
(78)	לְכֹן אִם רַב פְּשָׁעַי וּמַעֲלֵי רְאֵה עֲנִי וְעַמְּלֵי בְּנֵי מְרָרִי מַחְלֵי	200
(79)	וְאִם גָּדַל עוֹנֵי וּמְרֹדֵי זָכַר-עֲנִי וּמְרֹדֵי הִכָּר לָךְ מָה עֲמָדֵי	205
(80)	מִה מְתוֹק מְדַבֵּשׁ וּמָה עַז מְאַרִי מְתֵק תַּאֲוֹת נַפְשֵׁי הַבְּהֵמִית וְתוֹקֵף עוֹז יַצְרֵי עֲכָר שְׂאֵרוֹ אַכְזָרֵי	
(81)	וְשִׁכְלֵי לְפָנָיו כְּשׁוֹעֵל דָּמָה וְנַפְשֵׁי הַחֲכָמָה כְּשֶׁה נֶאֱלָמָה לִישׁ גְּבוּר בְּבִהְמָה	210

194 משובה – סטייה מדרך הישר, חטא. **195 תשובה** – מענה, במובן קבלת המוסר הדתי, עפ"י משנה מנורת המאור פרק ג': "שכר התשובה ועונש המשובה". **196 כמה וכמה** – עד כמה טובה היענות יי'. **197 תוחלת מחילה** – תקווה לסליחה וכפרה, עפ"י: "תוחלת מחילה על-ידי תשובה" שו"ת ציץ אליעזר חלק ח' סימן טו קוני' משיבת נפש פרק א'. **198 להשחית ולהתעיב** - שו"ת שופריה דיעקב חלק א סימן כו. **עלילה** – מעשים רעים, (כמו ביחזקאל כ 44: "וכעלילותיכם הנשחתות"). **199 בני עולה** – חוטאים (כמו בדברי הימים א 17) על דרך הניגוד. **201 ראה עניי ועמלי** – תהלים כה 18. **202 בני מררי** – חוטאים, דברי הימים א 6. **204 זכר עניי וגוי'** - תהלים כה 8. **206 ארי** – אריה, סמל לגבורה, שופטים יד 18. **207 תאוות נפשי** – תהלים י 3. **208 עכר וגוי'** - משלי יא 16. **209 כשועל** – משל לרמאי, (כמו בכתר יונתן בראשית פרק יד, נאמר על מלך-סדום). **211 ליש וגוי'** - משלי ל 30.

- (82) חוֹמֵר יֵאָוֶה כַּחַשׁ וְכַחַד
כִּלּוֹ אוֹהֵב שׁוֹחַד
וְאַרְבַּעַת פְּנִים לְאַחַד
- (83) לְבַקֵּשׁ צָרְכֵי 215
יַעֲקֹשׁ דְרָכֵי
וַיִּרַק אֶת חֲנִיכֵי
- (84) יְלִידֵי בֵיתוֹ אַרְבַּעַת 220
אִישׁ לְעֶבְרוֹ תַעָה
לֹא יִדְעוּ שְׁבַעַת.
- (85) אִישׁ בְּאַחֵיו נִלְחָמוֹ
לֹא רַבִּים יַחֲכָמוֹ
חֶלֶק לָבָם עֲתָה יֶאֱשָׁמוּ.
- (86) עַל דַּעַת אֶחָד לֹא יִמְשָׁכוּ 225
וּבְעֵצָה אַחַת לֹא יִסְמְכוּ
עַל אַרְבַּעַת רַבְעֵיהֶם בְּלִקְתָּם יִלְכוּ
- (87) זֶה לְחַתּוֹת אִשׁ מִיְקוּד יֵאָבֶה
וְזֶה לְחֹשֶׁף מִים מִגְבָּא
חֲלָפוֹ עִם אֲנִיּוֹת אָבֶה.

212 כחש וכחד – שקר ושמד, ישעיה נט 13. רודף שלמונים – ישעיה א 23. 214 ארבעה פנים לאחד - יחזקאל י 14. 215 לבקש צרכיו – עפ"י שו"ת עטרת פז חלק א' כרך ב' ויורה דעה סימן ב: "אסור לאדם לבקש צרכיו הפרטיים בתפילה של יום שבת". 216 יעקש דרכיו - עפ"י: "ואם יעקש דרכיו לאחד מצדי הדרך יפול" מלמד התלמידים פרשת תשא. 217 וירק את חניכיו - בראשית יד 14. 218 ילידי ביתו וגו' - בראשית יד 14. תעה – איבד דרכו (כמו בבראשית לו 15). 220 לא ידעו שבעה – לא באו על סיפוקם, ישעיה נו 11. 221 איש באחיו נלחמו – עפ"י ישעיה יט 2: "נלחמים זה בזה". 222 לא רבים יחכמו – איוב לב 9. 223 חלק וגו' - הושע י 2. 224 עפ"י הסוגיה התלמודית: 'על דעת אחד או על דעת שנים', לדוג' שולחן ערוך יורה דעה הלכות נדרים סימן רכת. 226 ארבעת רבעיהם - בהשאלה: הפכפכים, יחזקאל א 17 ו- 21. 227 ישעיה ל 14. 229 חלפו וגו' – איוב ט 26.

(88)	זֶה יִשְׁאַף רוּחַ כְּתַנִּים וְזֶה חוֹפֵר גּוֹמֵץ לְקַנִּים וַיִּפְּנוּ אֵלַי עַרְף וְלֹא פָּנִים.	230
(89)	זֶה לְשִׁקּוֹד וְזֶה לְרָדוֹף זֶה לְשִׁלּוֹל וְזֶה לְטָרֵף וְהִכָּה אִישׁ אֶת רַעְהוּ בְּאֶבֶן אוֹ בְּאֶגְרֵף.	235
(90)	כִּי דוֹר תִּהְיֶכֶת הַמָּה עִיר פְּרוּצָה אֵין חוֹמָה אֲנִי שָׁלוֹם, וְכִי אֲדַבֵּר הַמָּה לְמַלְחָמָה?	
(91)	שׁוֹד וְשֹׁבֵר בְּמִסְלוֹתֵם וְאֵין מִשְׁפָּט בְּמַעֲגְלוֹתֵם טַח מְרֵאוֹת עֵינֵיהֶם מִהַשְׁכִּיל לְבוֹתֵם	240
(92)	וְלוֹלִי כִּי מִיִּסוּדִם נִבְנִיתִי אֲנֹכִי לֹא מְרִיתִי אֲחֹר לֹא נִסּוּגְתִי	
(93)	אֲךְ כִּסְלִי מָלְאוּ נִקְלָה רְאוּ אַחֲרֵי מָלְא עֲוֹנוֹתַי הַטּוֹ אֶלֶּה	245
(94)	כֹּל אֶחָד לֵאמֹר אֲנִי אֶמְלוֹךְ מִתְנַשֵּׂא זֶה יִשְׁאַל וְזֶה יִנְסֶה וְאֲנִי לֹא אֲדַע מָה אַעֲשֶׂה.	250

230 ירמיה יד 6, קהלת י 8. 232 ויפנו וגוי' – ירמיה לב 33. 233 במדבר לה 17. 236 כי דור וגוי' – שמות לב 20. 237 עיר פרוצה וגוי' – משלי כה 28. 238 אני שלום וגוי' – תהלים קב. 239 במסלותם – בדרכם, ישעיה נט 7. 240 במעגולותיהם – סביבתם, ישעיה נט 8. 241 טח מראות עיניהם – חסרי הבחנה ובינה, ישעיה מד 18. 244 אחור לא נסוגתי – ישעיה נ 5 והשוו: לא נסוג אחור לבנו ותט אשרינו מני ארְחָךְ", תה' מד 19. 245 אך כסלי – עפ"י: "כי כסלי...". תהלים לח 8. 246 קראו וגוי' – ירמיה יב 6. 247 הטו – משכו, בהשאלה: שכנעו, ירמיה ה 25. 248 כל אחד לאמר – מלכים א 5. 249 זה ישאל וגוי' – עפ"י הסוגיה התלמודית 'לימוד עיוני לעומת לימוד מתוך ניסיון ועמידה במבחנים'.

- (95)   מה יַעֲשֶׂה טָלָה בֵּין זְאֲבִים?
הַיַּעֲמֹד אֶחָד לִפְנֵי מְרַבִּים
יַחִיד וְרַבִּים הֲלָכָה כְּרַבִּים?
- (96)   רְאֵה כִּי אֲנִי אָנוּס, פֶּטוּר אוֹתִי
מִמַּעֲוֹתַי וּמֵאֲשַׁמְתִּי   255
וְעֵתָה שָׂא נָא חֲטָאתִי
- (97)   וְסִלַּחְתָּ לְעוֹנֵי
וּמַחֲלֶתָ פְּשָׁעֵי וְזָדוֹנֵי
וְאִם לֹא לְמַעַנִּי
- (98)   וְאִם עָנֹתַי תִּבְזֶה חֲלִילָה וְחָס   260
וְשָׂאוֹן עוֹנֵי קוֹל תַּחֲנוּנָיִי יִהְיֶה
הֵן אֵל כְּבִיר לֹא יִמָּאֵס.
- (99)   עֲשֵׂה לְמַעַן הַקְּהֵל הַקְּדוֹשׁ הַזֶּה
אֲשֶׁר כָּל אֶחָד מֵהֶם מִי תַּחֲנוּנִים מְזֶה
כְּקָטוֹן כְּגָדוֹל שָׂמוֹן וְרִזָּה   265
- (100)   מִשְׁלָמִים שְׁפָתוֹתֵיהֶם פְּרִים
וּמִקְרִיבִים שִׁיחָם בְּמִקְוֹם תוֹרִים
וּמִתְוָדִים לְפָנֶיךָ וְאוֹמְרִים:
'אֲשַׁמְנוּ...'

251 מה יעשה וגו' - ישעיה סה 25. **253 הלכה כרבים** - להיכנע לדעת הרוב, שמות כג 2 והמשך בפרק כז. **254 אני אנוס** - מתחייב שלא מרצון, סוגיה תלמודית שו"ת מהרשד"ם חלק אבן העזר סימן סג. **255 ממעותי וגו'** - שמות י 17 ו- לד 9. **259 ואם לא למעני** ישעיה מח 11. **260** תהלים כח 6. **262 אל כביר** - אלוהים חזק, עצום - איוב לו 5. **263** ירמיה יד 7. **266 משלמים פרים** - מביאים כמנחה למזבח, שמות כד 5 והושע יד 3. **267 תורים** - סוג יונים ששימש לקורבן-זבח, ויקרא יב 6. **מקריבים שיחם במקום תורים** - משל לרמאים. **אשמנו** - רמז למעבר לווידוי הקטן הפותח במילים 'אשמנו בגדנו גזלנו'

עקבות סגנון

מוטיבים משותפים

בין שישה שירי קודש אלה, במטאפורות ובדימויים ניתן לזהות מוטיבים משותפים,¹ כגון:

הדבש. המוטיב "מה מתוק מדבש" מופיע בפסוק מקראי כלשונו ב"ים-קהלת" (מקטע ט"ו) ובוודוי (טור 206). הדבש מובא ב"ימי האדם צבא" (טור 10) בפסוק מקראי משובץ כלשונו, אך באירוניה, כנמשל להבלי העולם המפתיים.

קורבן מורכב מכל מיני בהמות. מוטיב הקורבן היפה והעשיר, מורכב מכל סוגי בהמות (כפי שמצווה בסדר קורבנות, הן לבעלי מעמד חברתי גבוה והן לפשוטי-עם), מופיע ב"שעה צור" (טור 2); ב"ים-קהלת": "מעוף מבהמה" (מקטע י"ג), ו"משור מפר מקרין" (מקטע י"ד); בוודוי "משלמים שפתותיהם פרים / ומקריבים שיחם במקום תורים" (טורים 266, 267).

התאוות מזהמות ומנמיכות את הנשמה לדרגת בהמה. להבדיל ממוטיב הבהמות כרכיב הקורבן, ישנו מוטיב הבהמות המובא כנמשל לתכונות-אנוש ולחטאיו, לדוגמת הטור בוודוי: "עז מארי" (טור 206), "שכלי כשועל" (טור 209), "נפשי ... כשה" (טור 210), "ליש גבור בבהמה" (טור 211), "טלה בין זאבים" כנמשל לאי-יכולתו של שוחר שלום לשהות בין לוחמים (טור 251); ב"ימי האדם צבא": "מרורת פתנים" כנמשל לכניעה לפיתויים (טור 6); ב"ים-קהלת": הפסוק כלשונו (מקטע ל). ב"ימי האדם צבא" מופיע "חמת תנינים" (טור 8) כנמשל ליין רעיל, משל לתאוות המרעילות או מזהמות את הנפש.

אישה כנמשל לנשמה. המוטיב הנשמה כאישה שמטהרת מנידה מופיע ב"הוי כל צמא" (טור 4) וב"ים-קהלת" (מקטע ט"ו). מהודרת ורוקדת כ"שולמית מחולת מחנים" ב"ים קהלת" (מקטע י"ט) או "מבכה מסלדת" (מקטע כ"ב) ובהמשך.

להלבין או לכבס במובן לטהר. המוטיב 'להלבין את הנשמה' במובן לטהר אותה מטומאה מופיע ב"הוי כל צמא" (טור 5) וב"ים-קהלת" (מקטע ל"ג): "מלבין משלג מתולעים" במשמעות שאלוהים המיטיב הופך את הטומאה לטהר.

---

¹ מסומנים בין סוגריים טורים ומקטעים לא לפי מראה-מקום בכתב-יד אלא לפי צורת המסירה במהדורה זו.

בחורותי כנעורים שחלפו. המוטיב 'בחורותי' במובן שנות הנעורים שחלפו לבטלה מופיע בתחילת הווידוי "בחורותי סר הלם" (טור 2) וביים-קהלת' "מצוקותי מנעורי מבחורותי" (מקטע כ"ז) ומחריף את כוונתו (מקטע כ"ט) בביטוי התלמודי: "מפונק מנוער מרעיבו מזוקן".

הצואה והזהמה כמטאפורה. המוטיב 'צואה' וגם 'בגדים צואים', כנמשל לחטאים מזהמים, מופיע בווידוי (טור 127) וביים-קהלת': "משולחנות מלא מקיא מצואה" (מקטע כ), נמשל לזהמה המסכנת גוף ונפש.

הטהרה כמראה מלוטשת. המוטיב "מראה מלוטשת", זאת אומרת תהליך הטהרות הנשמה יהיה כמו להשתקף בראי, ובסיומו הנשמה תהיה זוהרת, מבריקה ומשקפת כמו מראה מלוטשת, מופיע ביים-קהלת' (מקטע י"ז) ולא מופיע בפיוטים האחרים של שם-טוב ארדוטיאל. כן מופיע בתת-כותרת לבקשת ממי"ן 'בחינות עולם' לידעיה בדרש² (ההדגשה שלי): "[המבחן המוסרי יהיה למצפון] **מראה מלוטשת** לנפשות טהורות...".

חריגה ממוסכמות

ביטוי ה"אני" האישי וה"אנחנו" הקולקטיבי:

בוידוי, כפי שצינתי במבוא, הפייטן בוחר לפייט בגוף ראשון יחיד פיוטים שעל-פי המסורת מקובל לבטאם בגוף ראשון רבים: "אשמנו..." ו"על חטא...". הטון האישי, המבטא את הדאגה של היחיד לכלל הקהילה, מצוין במעבר חד לקראת סוף הווידוי מהתחינה "עשה למען הקהל הקדוש הזה..." (מטור 263). גם ביים-קהלת' מעבר חד דומה מתרחש בסוף הפיוט, כאשר הטון האישי בגוף ראשון יחיד מובלט לפני סוף הבקשה (מקטע ל"ד) והכלל הקהילתי מופיע ביכולת האלוהות להחזיר את אלה שהתרחקו מהעם, המוזכרים ברבים בשורות האחרונות: "משיב מבשן מגורשים" ו" ממרחק מביא מנודחים" (מקטע ל"ה).

בישוכן שחק שמעה' בולט הטור היחיד הכתוב כביטוי אישי (טור 5), בקונטקסט של אמירות כלליות והתייחסות לאלוהים בגוף שלילי יחיד. האל, הבורא את הבריאה בכללותה, הופך לבורא הפרטי של הדובר ויסוד אמונתו, בביטוי "באל בוראי בו בטחוני".

---

² מהדורת ברלין שנת 1828, עמוד השער. לכאורה, השאלה האם מוטיב זה בפרט, וכלל המוטיבים האחרים שהזכרתי כאן, מקובלים ושכיחים בפיוטי 'בקשה', זאת סוגיה ראויה לעיון נפרד.

ביטוי היחס בין נעורים וזקנה

החוקר שפארד סבור שבשורות הראשונות של ה'וידוי' ישנו ציון ביוגרפי ולפיכך, הוא מעריך שהפיוט נכתב כאשר ששם טוב ארדוטיאל היה בן שבעים.³ אלבה-ססיליה תומכת בסברה זו, אך מדגישה שזו השערה בלבד. לדבריה, השורות הראשונות, בקונטקסט הפיוט כולו, אינן אלא אמצעי רטורי, בהן ניתן לטעום מהטון הנמרץ השולט ביצירה. היא בוחרת בשם-התואר "נמרץ", היא מסבירה, כי נדרשים אומץ ומרץ רב כדי לחרוג מהעמדה הקונבנציונלית בה דובר קשיש מבכה את אובדן הנעורים, ובמקומה, לפתח לאורכו של הפיוט ביטוי של אדם השופט את עברו ואת מעשיו בחומרה רבה, מקבל מודעות מלאה על חטאיו, נחרד ומבין שנדרש תהליך היטהרות קשה וכואב, שאין לברוח ממנו. מהלך מאין זה – לדבריה – מתאים לאדם מבוגר שעוד כוחו במוותניו, יותר מאשר לקשיש.⁴

מבנה הפיוטים והיחס בין צורה ותוכן

בוידוי:

לפי ניני, בחלוקה לפי תוכן או העניין בוידוי ארבע חטיבות,⁵ והן:

א. פתיחה – עניינה חשבון הנפש של המתוודה. ב. מעין הרחבה בלתי שלמה של סגנון הוידוי "על חטא שחטאנו לפניך". ג. הרחבת הוידוי המסורתי באקרוסטיכון "אשמת, בגדתי..." . ד. חתימה מקשרת לפיוט הבא אחריו.

ניתן להבחין באיזון הקומפוזיציה: שני חלקים אמצעיים מפיטים את הפיוטים המסורתיים,

שני החלקים הקיצוניים – פתיחה וסיום – הם מקוריים של הפייטן.

אלבה-ססיליה בוחנת את היחס צורה-תוכן, ולפיה בוידוי שש חטיבות:⁶

(א) פתיחה; (ב) קטע הגותי והתוודות; (ג) קטע בעל אופי רגשי-אישי, המבטא את השיח הפנימי בין ה"אני" של החוטא, נפשו ומצפונו; (ד) גוף הוידוי המפייט את הוידויים "אשמנו" ו"על חטא", אך בגוף ראשון יחיד; (ה) קטע הגותי פסימי, על טבע האנוש והחטא הטמון בו; (ו) בקשת סליחה ומחילה, וגישור לחזרה לתפילה, בגוף ראשון רבים, המדגיש את השתייכותו של הדובר לעמו וקהילתו.

³ שפארד, בתוך אלבה-ססיליה, שם עמ' 363.

⁴ אלבה-ססיליה, שם 363 ובהמשך.

⁵ ניני-פרוכטמן, שם, עמ' 17–18.

⁶ אלבה-ססיליה, שם, עמ' 366–367.

לדעתי, בחלוקה זו בולטת מורכבותו של הפיוט שמצדיקה את אורכו, ואין שום הבחנה בחטיבות בלתי-שלמות. כמו-כן, מודגש שהחטיבות מאוזנות גם באופן השימוש בחרוז - שני שלישים מהפיוט מובאים בטורים בעלי שלוש צלעיות החורזות ביניהן, ושליש ממנו מובא בטורים בעלי שתי צלעיות חורזות ביניהן, כאשר צלעית אחת היא פסוק מקראי כלשונו, והצלעית השנייה היא פרי עטו של הפייטן המתאים את הפסוק לקונטקסט של הפיוט.

ביים-קהלת'

ניתן לזהות ארבע חטיבות לפי התוכן:

א. בחטיבה ראשונה נכלל תיאור היקום מתוך עמדה תיאולוגית (א – יב). בחטיבה זו נבחנת חלוקה פנימית: גדולת אלוהים הנשגב, הבריות מהללים את מעשיו (א-ד); תיאור המלאכים: זוהר האלוהות מוקרן על כוכבי-הלכת ועל בני-האנוש (ה); תכונות אלוהים המעוררות יראה וערגה, מה האדם מצווה לעשות (ו); היקום, תנועת כוכבי-הלכת, קוסמולוגיה, אלוהים הבורא מחולל סדר, מכאוס לקוסמוס (ז – ח); אלוהים הבורא מאפשר תנועה, הנבעה, קיום איתני הטבע (ט); מי ימלא נפלאות האל? – כוחו מתבטא במעשים שמנחית על האדם (י – יא); הדובר מדגיש שאלוהים מיטיב ומושיע (יב).

ב. בחטיבה שנייה מתבטא הצורך באמונה, בדרכי טהרה, בהתעלות הנשמה (יג – טו), בחלוקה פנימית: ביסוס האמונה על-פי מקורות היסטוריים (יציאת מצרים ומעמד הר-סיני) ומוסיף הנחיות התנהגות להבטחת נביעה ושפע (יג); דרכי טהרה (יד); תיאור תהליך התעלות הנשמה (טו).

ג. חטיבה שלישית מהווה גוף הבקשה - פניה אלוהים לתת רשות לנשמה, החוטא מכה על חטא (טז – ל). החלוקה הפנימית כוללת: פנייה לאלוהים – תחילת הבקשה – הצטדקות ורשות לנשמה (טז-יז); הנשמה עוברת תהליך טהור במעשים המקרבים אותה לאלוהות (יח – כג); החוטא מכה על חטא (מונה את רשימת חטאיו) נכלם ומתמרמר (כד); מעשי האדם מקלקלים את נפלאות מעשי האלוהים (כה – כו); החוטא פונה אך אלוהים הרחום ומבטיח לתקן את דרכיו (כז – כח); החוטא מצטער על עונותיו ומבקש סליחה (כט – ל).

ד. חטיבה רביעית מבטאה את החזרה על האמונה בגדולתו של אלוהים, בפן האוניברסלי והפרטי (לא – לה). חלוקתה הפנימית: גדולתו של אלוהים המיטיב והרצון של החוטא להיבנות מחדש ולזכות לעשיית צדק (לא – לב); אלוהים כמיטיב אישי של הדובר/החוטא (לג); לסיום, הפייטן מסכם את גדולתו של האל, בפן האוניברסלי ובפן הפרטי של הדובר (לד – לה).

ניתן לציין ששני פיוטים אלה, 'וידוי' ו'בקשה', על אף היותם ארוכים מאוד, מעוצבת היטב מבחינה סטרוקטוראלית, ונשמר יחס הדוק בין הצורה והתוכן.

בשירי הקודש הקצרים, מבחינת היחס צורה-תוכן ניתן לציין: ב'שעה צורי תפילתי': מבחינת השפה הפיגורטיבית, המטאפורה "עבודתי לך משה ומפר" רומזת על כוונת הפייטן להגביר באמצעותה את עוצמת התחננה. בתנ"ך הצרוף 'שָׁה וּפָר' אינו מופיע, לפי ספר 'ויקרא' קורבנות אלו באים לכפר על חטא בשגגה ('חטאת'), השָׁה הוא קורבן שמביא כל בן-עם ישראל, ואילו הַפָּר הוא קורבן שמקריבים הכהן הגדול, בעיקר ביום-כיפור. לכן, הדובר בפיוט כמו מבקש שחטאיו ייחשבו הנבעה משגגה ולא מזדון, ומעיד שכוונתו לכפר על חטאיו בבצורה המלאה ביותר שקיימת ביהדות, ז"א יביא קורבן יוקרתי ככהן גדול וגם קורבן יותר צנוע, כאחד העם.

בימי האדם צבא' הפסוקים המקראיים מלמדים שאין לשים דגש על הבלי העולם החומרי, ועל רקע זה בולט הדימוי של תבל כאישה מפתה (שרווח בשירת ימי-הביניים) והשיבוצים של יין וחלב, מתוך שיר-השירים, אך כסמלים לאהבת דברים זנוחים.

ב'הוי כל צמא' נקודת-המוצא הרעיונית בפיוט היא שהחוטא משול לאדם צמא, משתוקק ליסוד חיוני לקיום – המים, והמים הם לא רק מי-שתייה אלא בריכה, נמשל לברכת האל ולסליחה על חטאיו. דרך ההפוך, נפש החוטא טמאה ונמשלת לאישה בנידה, דרכיה להיטהרות, נהגיה בספירת הימים וכו', לפי ההלכות המבוססות על ספר 'ויקרא'. הפיוט מסתיים באמירה שאדם שזכה לברכת האל, ז"א נמצא בסביבה המימית הזאת, בריכת המים (ברמה הפרשנית ניתן לחשוב גם על העובר במי השפיר שברחם אמו) טוב לו שם מאוד ולא ירצה לצאת או שיוציאו אותו ממנה (ניתן להבין שהכפרה והסליחה הם המצב המשופר האולטימטיבי לאדם).

ב'שוכן שחק שמעה' המסר ההגותי-דתי המרכזי מובא בדברי הדובר "באל בוראי בו בטחוני / במשורתי באתי ביתו" (טור 5). ארבעה הטורים שלפניו מהווים פתיחה הכוללת את הפנייה לאלוהים, והמשאלה של החוטא שהיושב במרומים יקשיב לפנייתו. המשך הפיוט (מטור 6 עד הסוף) מבטא הלל לאל ועמדה תיאולוגית המאשרת את קיומו ואת האמונה בפעליו.

לסיכום, פיוטים אלה, לעיניי, מוכיחים את מיומנותו של שם טוב ארדוטיאל לעצב את הלשון, לעשות שימוש באוצר מילים עשיר להעברת מסרים הגותיים - מעל ומעבר למלאכת המליצה, להוכיח בקיאות במקורות ובשילוב השיבוצים, לגלות יכולת המצאה ליצירת חריזה מגוונת, להפגין כושר להנדסת מבנים פואטיים - גדולים כקטנים, להיצמד למוסכמות הז'אנרים הליטורגיים, וגם לארוז אומץ והעזה לחרוג מהן, בפשטות, בחן ובמוסיקליות ייחודית לו.

ביבליוגרפיה

א. כתבי יד

- Berlin-Staatsbibliothek (Preussischer Kulturbesitz) Or. 4° 825/1 ברלין, ספריית המדינה
- Paris – Bibliotheque Nationale heb. HEB970 5/970 פריס, הספרייה הלאומית
- Cod. Parm. 1753 פרמה, ספריית הפלטינה
- Cambridge University Library Add. 1499, 3 קיימברידג', ספריית האוניברסיטה
- Cambridge University Library Add. 1512, 1 קיימברידג', ספריית האוניברסיטה

ב. מקורות ומהדורות

- Eduardo Gonzales-Lanuza y Antonio Portnoy (ed.), *Proverbios Morales con estudio valorativo*, Buenos Aires, 1958 גונזאלס-לנוסה ופורטנוי, משלי מוסר
- Agustín García-Calvo (ed.), *Glosas de sabiduría o Sermón de Glosas de Sabios y otras rimas, Don Sem Tob*, (Texto, versión, introducción y comentarios), Lucina 1974 (reprinted 1983 and 2000) גרסיה-קלבו, מכתמי חכמה או דרשה במכתמי חכמים לדון שם-טוב
- Paloma Díaz-Mas and Carlos Mota (eds.), "*Proverbios Morales*", Madrid-Barcelona, 1998 דיאז-מאס, משלי מוסר
- כתר מלכות לרשב"ג, חי בין מקיץ לראב"ע, רבונו של עולם בראותי בחורותי לר' שם-טוב בן יצחק ארדוטיאל, שיקלאו תקמ"ה (1785) כתר מלכות – שיקלאו תקמ"ה
- סידור תפילות לראש השנה ויום כיפור, נאפולי: יהושע שונצינו, ר"ן 1490 (על פי מיקרופילם של העותק השלם היחיד בעולם בליסבון, ספרייה הלאומית של פורטוגל REQ 333) סידור תפילות, נאפולי ר"ן
- Theodore A. Perry (ed.), *Santob de Carrión, Proverbios morales, edited with commentary* (Spanish series, 21), Madison 1986 פרי, משלי המוסר
- יהודה ניני ומאיה פרוכטמן (מהדירים), ר' שם טוב בן יצחק ארדוטיאל הוא דון סנטו דה-קריון, מעשה הרב: <מלחמת העט והמספריים>, ההדירוהו עם מבוא ופירושים, תל אביב תש"ם שם טוב ארדוטיאל, מלחמת העט והמספריים
- חיים חמיאל (מהדיר), שמואל אבן-ששון, אבני השוהם, תל-אביב, תשכ"ב שמואל אבן-ששון, אבני השוהם
- תורה נביאים כתובים, [הוגהו על ידי דניאל גולדשמידט, אברהם מ. הברמן ומאיר מדן, ירושלים תשכ"ג] תנ"ך

ג. מחקרים

- Nelson Orringer, *Santob: Poet at the Edge of the Abyss*, Oxford, 1979
אורינגר, משורר על סף תהום
- Susan Einbinder, 'God's Forgotten Sheep: Jewish Poetry and the Expulsion from France (1306)', *Piyyut in Tradition*, 4 (2008), pp. 55-82
איינבינדר, השה האבוד
- Juan Ruiz Alarcón, Libro del rregimiento de señores, in: John Zemke, *Critical approaches to the "Proverbios morales" of Shem Tov de Carrión : an annotated bibliography* (Juan de la Cuesta Hispanic monographs), Newark (DE) 1997, pp. 34-35
אלארקון, מדריך למנהגי בני האצולה
- Emilio Alarcos-Llorach, 'Notas sobre Don Santo de Carrión', *Actas del I Congreso de Historia de Palencia, Palencia (España) 1985, IV*, pp. 231-244
אלארקוס-ליוראך, הערות על דון סאנטו דה קריון
- אלבוגן, יצחק משה, התפילה בישראל בהתפתחותה ההיסטורית, תרגם על-פי המהדורה השלישית י' עמיר, ערך והשלים י' היינלימן בהשתתפותם של ישראל אדלר, אברהם נגב, יעקב פטוחובסקי וחיים שירמן, תל-אביב: דביר, תשל"ב. - יט, עמ' 496, תשל"ה
אלבוגן, התפילה בישראל
- שולמית אליצור, שירת החול העברית בספרד המוסלמית, תל-אביב תשס"ד
אליצור, שירת החול
- Amparo Alba-Cecilia 'El Vidduy de Sem Tob Arduviel', in: Judit Targarona-Borrás and Angel Sáenz-Badillos (eds.), *Jewish Studies at the turn of the Twentieth Century. Proceedings of the 6th EAJIS Congress, Toledo, July 1998, Leiden-Boston-Koln 1999, I*, pp. 361-369
אלבה-ססיליה, הוידוי של שם-טוב ארדוטיאל
- Fermín Estrella-Gutiérrez, *Literatura Española*, Buenos Aires 1965
אסטרליה-גוטיירז, הספרות הספרדית
- יצחק בער, תולדות היהודים בספרד הנוצרית, מהדורה ב', תל-אביב, תשי"ט
בער, תולדות היהודים
- יצחק בער, 'שרידים ממשוררי קשטיליה במאה ה-14, בתוך 'מנחה לדודי, ירושלים תרצ"ה, עמ' קצז-רד
בער, שרידים ממשוררי קשטיליה
- Heinrich Brody, '[art.] Ardotiel Schem-Tob Ben Isaak', *Encyclopedia Judaica*, 3 (1929), coll. 303-304
בראדי, ארדוטיאל שם טוב
- Julius Bartoloccus, Biblioteca magna rabinica de scriptoribus, scriptis hebraicis, in: John Zemke, *Critical approaches to the "Proverbios morales" of Shem Tov de Carrión : an annotated bibliography* (Juan de la Cuesta Hispanic monographs), Newark, Dela. 1997, pp. 46, 231
ברטולוציוס, רשימה ביבליוגרפית מקיפה על סופרים וכתבי-יד עבריים
- Eleazar Gutwirth, 'El polvo de la oveja: paremiología, marco y posteridad', *Humanista*, 14 (2010), pp. 105-106
גוטוירט, האבק על צמר הכבש
- Eleazar Gutwirth, 'The Solitudes of the Hapax-Legamenon: on Shem Tov de Carrión', *Miscelánea de Estudios Árabes y Hebraicos*, 55 (2006), pp. 157-169
גוטוירט, הבדידות של האפאקס-לגאמנון

- Ignacio Gonzáles-Llubrera, *Santob de Carrión*, Cambridge 1947 גונזאלס-ליובררה, שם טוב דה קריון
- David Gonzalo-Maeso, 'Principios fundamentales del verso hebreo', *Sefarad*, 5 (1945), pp. 3-47 גונזלו-מאסו, יסודות הטור בשירה העברית
- אברהם גרינהוט, 'הערך] סנטיליאנה', האנציקלופדיה העברית, כרך כ"ו, עמ' 169-170 גרינהוט, סנטיליאנה
- Agustín García-Calvo, 'Razón y escritura en Don Sem-Tov', *Hervas* 16,17, 18 y 19 de marzo 1995: Libro de Actas de las Jornadas Extremeñas de Estudios Judaicos גרסיה-קלבו, הגות ומבע בכתבתו של דון שם-טוב
- ישראל דוידזון, אוצר השירה והפיוט: מזמן חתימת כתבי הקודש עד ראשית תקופת ההשכלה, ניו-יורק תרפ"ה-תרצ"ג (ד"צ ניו-יורק 1970) דוידזון, אוצר השירה והפיוט
- Paloma Díaz-Mas, 'Un género casi perdido de la poesía castellana medieval: la clerecía rabínica', *Boletín de la Real Academia Española*, 73 (1993), pp. 46-329 דיאז-מאס, ג'נר כמעט אבוד בשירה הספרדית מימי-הביניים
- Antonio Díez-Macho, 'Contribución al estudio de la métrica bíblica: sobre la verdadera significación y alcance del "paralelismo"', *Sefarad*, 3 (1943), pp. 3-39 דיאז-מאצ'ו, תרומה לחקר הפרוזודיה התנ"כית
- Leopold Dukes, Studien. Die Schem Tob's – Michaelische Sammlung, *Der Orient* 6, in: John Zemke, *Critical approaches to the "Proverbios morales" of Shem Tov de Carrión: an annotated bibliography* (Juan de la Cuesta Hispanic monographs), Newark, Dela. 1997, pp. 50-51, 56 דיוקס, לימודים: על שם-טוב, אוסף בבעלות משפחת מיכאל
- אברהם מ' הברמן, 'הערך] ארדוטיאל (דון) שם-טוב', האנציקלופדיה העברית, כרך א, עמ' 700-701 הברמן, ארדוטיאל (דון) שם-טוב
- Antonio Valbuena-Prat, *Historia de la Literatura Española*, Barcelona 1950 ואלבואנה-פראט, תולדות הספרות הספרדית
- John Zemke, *Critical approaches to the "Proverbios morales" of Shem Tov de Carrión: an annotated bibliography* (Juan de la Cuesta Hispanic monographs), Newark, Dela., 1997. זמקה, גישה ביקורתית למשלי מוסר של שם טוב דה קריון
- John Zemke, 'The Poetics of Shem Tov's Sermon', in: Armistead, Caspi, De la Cuesta [and others] (eds.), *Jewish Culture and the Hispanic World: Essays in Memory of Joseph H. Silverman*, Newark (DE) 2001, pp. 495-504 זמקה, תורת השיר בדרשת שם-טוב
- אפרים חזן, תורת השיר ושירת הקודש בפיוט הספרדי בימי-הביניים, ירושלים, תשמ"ו חזן, תורת השיר
- יוסף יהלום, ר' ישראל נג'ארה והתחדשות השירה העברית במזרח לאחר גירוש ספרד, בתוך: אמנון שילוח ואברהם אמזלג, הפיוט כגורם במוסיקה של בית-הכנסת, המורשת המוסיקלית של קהילות ישראל, האוניברסיטה הפתוחה, 1986, יחידות 7-8, נספח ב'. יהלום, ר' ישראל נג'ארה והתחדשות השירה העברית
- אליקים כרמולי, 'זכרונות לראשונים וגם לאחרונים', הכרמל, כרך א (תרכ"א), עמ' 85 פריט ב' כרמולי, זכרונות לראשונים

- Rodolfo Lapesa, *La obra literaria del Marqués de Santillana*, Barcelona, 1957
 לאפסה, היצירה הספרותית של המרקוז דה סנטיליאנה לזר, ספרות ספרדית
- משה לזר, 'הערך] ספרות ספרדית', האנציקלופדיה העברית, כו (תשמ"א), עמ' 403-420
 מירסקי, הפיוט אהרן מירסקי, הפיוט, ירושלים תש"ן
- José María Millás-Vallicrosa, *Literatura hebraicoespañola*, Madrid 1968
 מיליאס-ואליקרוסה, הספרות העברית בספרד מירסקי, הפיוט
- אהרן מירסקי, 'התפתחות החרוז בשירה העברית', מסורת הפיוט, ג (תשס"ב), עמ' 11-28
 מירסקי, התפתחות החרוז
- Marcelino Menéndez Pelayo (ed.), *Antología de poetas líricos castellanos*, Madrid 1908
 מננדז-פלאיו, אנתולוגיה לירית
- Marcelino Menéndez Pelayo, *Historia de la poesía castellana en la Edad Media*, Madrid 1916
 מננדז-פלאיו, תולדות השירה הספרדית בימי הביניים
- Tomás Navarro-Tomás, *Métrica Española*, Barcelona 1995
 נאווארו-תומאס, מטריקה ספרדית
- יהודה ניני ומאיה פרוכטמן, 'מבוא', בתוך: הנ"ל (מהדירים), ר' שם טוב בן יצחק ארדוטיאל הוא דון סנטו דה-קריון, מעשה הרב: <מלחמת העט והמספריים>, ההדירוהו עם מבוא ופירושים, תל אביב תש"ס, עמ' 11-36
 ניני-פרוכטמן, מבוא ל"מלחמת העט והמספריים"
- Angel Sáenz Badillos, 'La poesía hebraico-española en la historia literaria de la España Medieval', *Revista de Filología Románica*, 14 (1997), pp. 391-406
 סאנז-בדיליוס, השירה העברית-ספרדית בתולדות הספרות בספרד מימי הביניים
- Angel Sáenz Badillos, 'Relaciones entre la poesía hebrea y las literaturas románicas', *Estudios Románicos I*, Granada 1985, 515-530
 סאנז-בדיליוס, זיקות בין השירה העברית והספרויות הרומניות השירה העברית
- Angel Sáenz Badillos, 'Métrica romance y métrica hebrea', in: Congreso Internacional Encuentro Tres Culturas, III, Toledo 1988, pp. 143-154
 סאנז-בדיליוס, מטריקה
- Abraham ben Ia'akov Sabba (1484 – 1508?), Tzror Hamor, in: John Zemke, *Critical approaches to the "Proverbios morales" of Shem Tov de Carrión : an annotated bibliography* (Juan de la Cuesta Hispanic monographs), Newark (DE) 1997, pp. 42-43
 סבא, צרור המור
- Jesús Antonio Cid, "Lamentación del alma ante la muerte": un nuevo poema medieval judeo-español', in: *Poesía Estrófica*, Madrid 1991, pp. 43-70
 סיד, 'קינת הנפש על ערש דווי: פואמה חדשה יהודית-ספרדית מימי הביניים"
- Iñigo Lope de Mendoza Marquez de Santillana, Proemio, in: John Zemke, *Critical approaches to the "Proverbios morales" of Shem Tov de Carrión : an annotated bibliography* (Juan de la Cuesta Hispanic monographs), Newark, Dela., 1997, pp. 55-56
 סנטיליאנה, כתב Proemio

- Carlos Polit, *La originalidad expresiva de Sem-Tov*, España 1978 פוליט, מקוריות ההבעה של שם-טוב
- James Fitzmaurice-Kelly, *Capítulos de Literatura Española*, (trad. D. Mendoza), Madrid 1910 פיצמוריס-קלי, פרקים בספרות הספרדית
- יעל פלדמן, בין הקטבים לקו המשווה – על השיבוץ, באר-שבע 1992 יעל פלדמן, על השיבוץ
- עזרא פליישר, שירת הקודש העברית בימי-הביניים (ספרית כתר - עם ישראל ותרבותו, ה/2), ירושלים תשל"ה / מהד' ב' מורחבת, תשס"ח/2007 פליישר, שירת הקודש העברית
- T. Anthony Perry, 'La rosa y el judío: Sem-Tov de Carrión y sus críticos', *La Corónica*, 4 (1986), pp. 33-37 פרי, הוורד והיהודי: שם-טוב דה קריון ומבקריו
- T. Anthony Perry, 'The Present State of Shem-Tov Studies', *La Corónica*, 7 (1978-79), pp. 34-38 פרי, המצב העכשוי במחקר על שם-טוב
- T. Anthony Perry, *The Moral Proverbs of Santob de Carrión: Jewish Wisdom in Christian Spain*, Princeton, N.J. 1987 פרי, משלי מוסר לשם-טוב דה קריון
- T. Anthony Perry, Commentary to the Proverbios Morales', in: T.A. Perry (ed.), *Proverbios Morales*, Madison, 1986, 95-203 פרי, פירושים והערות על משלי המוסר
- Leopold Zunz, *Die Synagogale Poesie*, Berlin 1855 צונץ, השירה בבתי-הכנסת
- Leopold Zunz, *Literaturgeschichte der Synagogen Poesie*, Berlin, 1865 צונץ, תולדות הספרות והשירה בבתי-הכנסת
- Meyer Kayserling, *Sephardim: Romanische Poesien der Juden in Spanien. Ein Beitrag zur Literatur und Geschichte der spanisch-portugiesischen Juden*, Leipzig, 1859 קייסרלינג, ספרדים: שירה ספרדית עתיקה של היהודים הספרדיים
- Marcella Ciceri, *Sem Tob de Carrión 'Proverbios Morales' (Prologo)*, Roma-Venezia, 2005 קיקרי, משלי המוסר לשם טוב דה קריון
- Joel H. Klausner, 'Reflections on Santob de Carrión', in: *Hispania*, 46 (1963), pp. 304-306 קלויזנר, הרהורים על סאנטוב דה קריון
- Sofia Kantor, 'Parallelism in the "Proverbios morales" of Santob de Carrión', in: Isaac Benabu (ed.), *Circa 1492; Proceedings of the Jerusalem Colloquium "Litterae Judaeorum in Terra Hispanica"* [1984], Jerusalem 1992, pp. 33-109 קנטור, התקבולות ב"משלי מוסר" לסאנטוב דה קריון
- Américo Castro, *The Spaniards*, California, 1971 קסטרו, הספרדים
- Américo Castro, *The Structure of Spanish History*, (trans. Edmond King), Princeton, 1954 קסטרו, מבנה תולדות ספרד
- Manuel Carrión, *A propósito del elogio al libro de Don Sem-Tov de Carrión*, Castilla, 1979 קריון, בנוגע לשבח הספר של דון שם-טוב דה קריון
- José Rodríguez de Castro, *Biblioteca de escritores rabinos españoles*, Madrid 1781-86 T.I 198-201, in: Zemke, *Critical Approaches to the Proverbios Morales of Sem-Tov de Carrión: an annotated bibliography*, New York 1997, pp. 47-48 רודריגז דה קסטרו, רשימת סופרים רבנים ספרדיים

- S.C. Reif, *Hebrew manuscripts at Cambridge University Library*, Cambridge 1997
רייף, כתבי יד עבריים ספריית קמברידג'
- Leopold Stein, *Untersuchungen Über die Proverbios Morales von Santob de Carrión mit besonderem Hinweis auf die Quellen und Parallelen*, Berlin, 1900
שטיין, עיונים ב"משלי מוסרי" לסאנטוב דה קריון
- Adin Steinsaltz, *The Thirteen Petalled Rose*, trans. Yehuda Hanegbi, New York, 1980
שטיינזלץ, שלושה עשר עלי השושנה
- Moritz Steinschneider, *Die hebräische Übersetzungen des Mittelalters*, Berlin, 1893 (reprint Graz 1956)
שטיינשניידר, התרגומים העבריים בימי-הביניים
- Moritz Steinschneider, *Verzeichniss der Hebräischen Handschriften (Die Handschriften-Verzeichnisse der Königlichen Bibliothek zu Berlin, 2), I-II*, Berlin 1878-1897
שטיינשניידר, רשימת כתבי יד עבריים
- חיים שירמן (מהדיר), השירה העברית בספרד ובפרובאנס: מבחר שירים וסיפורים מחורזים ... בצירוף מבואות, מפתחות וציורים, ירושלים - תל-אביב, תשט"ו-תשי"ז - כאן מצוטט על פי המהדורה השנייה המתוקנת, תשכ"א
שירמן, השירה העברית בספרד ובפרובאנס
- חיים שירמן, תולדות השירה העברית בספרד הנוצרית ובדרום צרפת, ערך, השלים וליווה בהערות עזרא פליישר, ירושלים תשנ"ז
שירמן-פליישר, תולדות השירה העברית בספרד הנוצרית
- Shepard Sanford, *Shem Tov: His World and His Words*, Miami, 1978
שפארד, שם טוב: עולמו ודבריו

טבלה 1

וידוי "רבנו של עולם בראותי בחורותי" - חריזה

	סטרופה	סטרופה	סטרופה	סטרופה	סטרופה	סטרופה	סטרופה
1	לָם	26	דְּ	51	שָׁה	76	וּבָה, וּבָה
2	נִים	27	שָׁר	52	לָנָה	77	לָה לִי
3	נָה	28	חָ	53	שִׁי	78	לִי
4	בָּה	29	שָׁה	54	זָב	79	דִּי
5	דָּה	30	זְמִי	55	צִים	80	רִי
6	תִּי	31	בִּי	56	רֹדוּ	81	מָה
7	לוֹת	32	נִים	57	וּנִי	82	חַד, חַד
8	דוֹת	33	יוֹן	58	וּרְר	83	כָּיו
9	עִים	34	מוֹן	59	תוּ	84	עָה
10	תִּיר, טִיר	35	וּנִי	60	עִים	85	זְמוּ
11	זִים	36	יוֹם	61	רָר	86	כוּ
12	זָה	37	מִים	62	שָׁה	87	בָּה, בָּא
13	זְשַׁע	38	תָּדָ	63	זְשַׁעוּ	88	נִים
14	פָּה	39	לָה	64	זְשַׁחִית	89	רוֹף, רוֹף
15	בוֹת	40	לָם	65	בָּה	90	מָה
16	וּגָג	41	זִים	66	וּעָה	91	וּתָם
17	זְדוֹן	42	זְקַתִּי	67	זַע	92	תִּי
18	נָס, נָס	43	וּתִי	68	לִי	93	לָה, לָא
19	צוֹן	44	זְלוֹת	69	זְעַתִּי	94	נִשָּׂא, נִסָּה
20	תֵּר, תֵּר	45	לִי	70	עָה	95	בִּים
21	זְלוּי	46	כָּל, כָּל	71	זִיב	96	תִּי
22	זְעַם	47	זְלוֹת	72	וּל	97	וּנִי, עָנִי
23	דָּד	48	זְנָה	73	זִיעַ	98	זָס, זָס, אָס
24	נִיד, נָד	49	זְנָה	74	דִּים	99	זָזָה, זָזָה
25	מְתִי	50	זְדוֹן	75	זְמִים	100	רִים

טבלה 2

וידוי "רבנו של עולם בראותי בחורותי" – מניין תיבות

מודגשים הבתים בעלי טורים במספר מילים שווה.

הבתים 68 ו-69, בהם טורים יותר ארוכים, מהווים מבוא למקטע המבני שבהמשך.

סטרופה	סטרופה	סטרופה	סטרופה	סטרופה	סטרופה	סטרופה	סטרופה
3-3-3	76	5-4	51	3-3-2	26	3-4-3	1
5-3-3	77	5-3	52	4-4-5	27	3-3-3	2
4-3-4	78	5-3	53	4-4-4	28	5-4-3	3
6-7-3	79	5-3	54	4-4-2	29	3-4-5	4
4-4-3	80	5-3	55	4-3-3	30	4-5-3	5
4-3-3	81	5-3	56	5-3-4	31	3-3-5	6
2-2-3	82	4-4	57	4-6-3	32	5-5-3	7
3-3-3	83	5-4	58	4-3-3	33	2-3-2	8
3-3-4	84	5-4	59	4-4-4	34	4-4-4	9
4-4-4	85	4-2	60	3-2-2	35	6-6-5	10
5-4-4	86	4-2	61	4-4-4	36	3-5-3	11
4-4-5	87	6-3	62	4-4-5	37	3-2-5	12
4-4-6	88	6-3	63	4-3-3	38	3-4-5	13
4-4-6	89	5-3	64	4-4-5	39	3-3-3	14
3-3-5	90	5-3	65	4-4-3	40	3-2-3	15
4-3-3	91	6-4	66	5-3-2	41	6-5	16
4-3-3	92	5-3	67	4-4-4	42	4-5	17
6-4-5	93	7-6-7	68	5-4-4	43	7-5	18
5-4-4	94	9-5-3	69	4-4	44	4-5	19
6-2-4	95	4-4-3	70	5-4	45	4-5	20
2-3-3	96	4-4-4	71	4-4	46	5-5	21
5-5-5	97	3-4-3	72	5-3	47	5-3	22
5-5-4	98	2-3-2	73	6-3	48	4-3-3	23
3-4-3	99	3-4-3	74	4-4	49	3-4-8	24
חזרה לתפילה	100	3-4-3	75	4-3	50	3-3-3	25

כד

צילום מס' 1 – שירי שבח לר' שם טוב ארדוטיאל

אבן-ששון, שמואל, ספר אבני השוהם (מהדיר: חיים חמיאל), תל-אביב תשכ"ב 1962
בכיתוב מתחת לשיר מ"ג: "אחרי כן הלכתי לפרומישטא לדור שם, ומשם שלחתי אלה עם מליצה ערבה לרב
דון שם טוב ארדוטיאל, והמליצה לא כתבתיה כאן."

מג

שָׁמַר בן תְּלָמִיד לְפָרְטִישְׁקָא לְדוֹר שָׁם. יוֹשֵׁם שְׁלֵמִי אֵלֶּה עִם קְלִיָּה
עֲבָדָה לְכַב יוֹן שָׁם טוֹב פְּרִיִּישְׁטִיל, וְסִפְרִיָּה לֹא כִּתְבִיתִיהּ בְּאֵן.

מד

עוד לו נהקחים

בּוֹ רַק כָּל רַב בִּינָה יִשְׁתַּח	קַח שֵׁי הַיָּבֵב בַּר לֶךְ קְרוֹב	נֶמֶר וְגַם נֶמֶר בְּזֹר הֶהָר	צַהֵר אֲשֶׁר נֶמֶר בְּלִי סֶהַר
דָּגַל נִיבָם אֲנָה גְרַחַם	קַח רִנָּה נָא מִבֵּין לָגֵד	סִפְטֶר מֵאֵד נִבְחֶר לְשׁוֹן נִבְחֶר	שְׁמֵר אֲשֶׁר שְׁמֵר וְלֹא שְׁמֵר
		פָּרַח וְאֵל יִרְחַח כְּאוֹר נֶהָר	וְרַח וְשִׁיר פָּרַח בְּלִי פָּרַח

מה

עוד לו

מְפַלֵּס הַמַּעֲגָל וְחוֹנָה עַל מַעֲגָל תְּבוּנָה בְּהַ נְעָגַל וּבֵין חוּג הַגְּלָגַל
לְשׁוֹנוֹ שָׁם מְגַל שְׁפָתוֹ שִׁיר תְּרַגַּל בְּמַהֲלָא־לִי גְרִיגַל בְּשִׁירֵי אֲצִירֵי צִירֵי גִיל
חֲדַל לְמַצּוֹא נִדְגַל בְּמֹתוֹ בְּגִלְגַּל וְעַד הַר הַצֶּבֶב גַּל וּבֹלֵי עִם גִּיל גַּל

מו

עוד לו

גְּבִיר הַמַּעֲלָה	בְּחֻקָּהּ מְסֵלָה	וְשׁוֹקֵל וְתוֹלָה	בְּלִשׁוֹן חֲרוֹזִים
וְיִסּוֹ סְפָרִיו	וְנֵאוֹ אֲפָרִיו	מִסְפָּדֵר שְׁעָרָיו	בְּסוּרֵי חֲרוֹזִים
וּפְשִׁיב תְּכַסִּינָם]	בְּנִדְעָתוֹ תְּהוֹמִים	מְעוֹרֵר זְשָׁמִים	וְעוֹשֶׂה חֲזוֹזִים
גְּבוּזִים לְאֲצִלוֹ	כְּתוּעָה בְּשִׁקְלוֹ	יִקְרִים לְמוֹלוֹ	כְּמוֹ הַפְּרָזִים
וְדָרֵי כְּפָרִים	לְנִגְדוֹ כְּפָרִים	וְלוֹקְטִים כְּפָרִים	[בְּ]מָרוֹ [רָם]וֹזִים
וְהוּא הַמְּחַבֵּר	סְלָעִים מְשַׁבֵּר	וּמֵאֲזוּב יִבְבֵּר	וְעַד הַאֲרָזִים
וּבְתִים מְעֵלִים	בְּגִזוֹ שְׁתוּלִים	סְתָרִים מְגֵלִים	לְאֲצִלוֹ וְרָזִים
וְשִׁירָיו בְּקִיָּאִים	וְכַפָּה פְּלִיאִים	וּמוֹזִים נְבִיאִים	בְּנִיבּוֹ וְחוֹזִים
גָּק[וֹבִי] מְלָכִים	עֲבָדִים הַסּוֹכִים	וּמוֹסֵי גְסִיכִים	בְּהִדְיוֹ אַחוּזִים
וְהוּא הַמַּסְבֵּר	בְּמַלְכוּת סְפָרַד	וְעֵלָה וְיָרַד	לְגִזַּת אֲגוּזִים

מז

שִׁירֵי אֲצִלָּךְ	עַל מַהֲלָלְךָ	מִמְרַחֵק לֶךְ	סְגָדוֹ שְׁלוֹם
מִשְׁכֵּי קִשְׁת	לְבִשׁוֹ בִּשְׁת	יָרְאוּ גִשְׁת	אֲצִלָּךְ לְהֵלֵם
שִׁירְךָ צוּה	זְשִׁים מְסוּה	כִּי בֵן נְוָה	אֵל שִׁיר תְּהֵלֵם
עַד כִּי תִשִּׁים	יְהִיוֹ תִשִּׁים	גַּם כִּי לּוֹבְשִׁים	וְיוֹ אֵל עֵילוֹם

חם

צילום מס' 2 - עמוד השער ל"ים קהלת" ופיוטים אחרים

בכיתוב: הרב דון שם טוב נ' ארדוטיאל

ים קהלת בקשה

רהוטה: שוכן שחק וכו' / פיוט אחר: שעה צורי וכו' / עוד אחר: הוי כל צמא וכו'

כתב-יד מהמאה הטי"ו. הבעלים: אליקים כרמולי (1802-1875). קמברידג', ספריית האוניברסיטה.

Cambridge University Library S.C.R. no. 656 Add.1512,1

glossary of verses in Spanish "*Proverbios Morales*", by which he was called 'The Rabbi of the Trovas'.

Researchers and anthologies compilers have already pointed out that despite the philosophical seriousness, there can be found a certain lightness and popular humor in it, expressed with a funny "eye blink" with a special sensitivity to the linguistic rhythm, and conquering musicality. His poetry, in Hebrew and in Spanish, reflects his mastery in the figurative and rhetorical language (*melitza*), in rhyme and prosody, language games and poetic ornamentation.

This finds now its assertion after a thorough study of the liturgical poems.

~ ~ ~

It's necessary to present an edition of the liturgical poems, accompanied by a critical apparatus and references to the Bible and Talmud sources.

These poems were never published, unless the penitential poem (*vidduy*) "*Ribbono shel olam bi-reoti behurotai*" included since the 15th c. in the Sephardic prayers book.

The earliest known copies in manuscripts show the usual difficulties during the attempts to decipher them. Therefore, I dedicate a paragraph of the Preface to the description of the manuscripts, and to explain the choice which I took as a primary source, and the criteria choosing the comparative sources and, in some cases, used in compiling an eclectic version of the poem, based on different sources. I also dedicate a paragraph to the order and method of the poem's presentation.

The first section, called "The short poems" includes: "Listen, my Rock, my prayer" ("*She-e Zuri tefilati*"); "Shorts are the days of human life" ("*Yemei ha-adam zava*"); "Pity for the thirsty" ("*Hoi kol zame*"), "Enthroned in heaven, hear the cry" ("*Shohen Shahak shema*").

The long poems, also considered independent philosophical works, got each a separate section. The second section presents the *baqashah* in rhymed prose known as "Sea of Ecclesiastes" ("*Yam Qohelet*"). The third section presents the penitential poem (*vidduy*) "Lord of the universe, I see that the brightness of my youth has passed" ("*Ribbono shel olam bir-reoti behurotai sar hila*").

We'll see that these poems, both brief as extensive, aimed to give an answer to a very individual personal psychic need, while the penitent being at the synagogue, among the audience who attends a communal confession on the Day of Atonement (*Yom Kippur*).

The work's central premise is the assertion that there is strong coherence between the aesthetics of the sacred poems and the aesthetics of the inserts secular poems in Shem Tov Arduziel prose "*The Rabbi's Tale –Debate between the Pen and the Scissors*" and, in parallel, stand out the ideological, figurative and stylistic correlation between the poems in Hebrew and the

The Liturgical Poems of Shem Tov Arduziel

Summary

Most researchers who studied the works of Shem Tov Arduziel (Spanish poet, 14th c.) point out that there is scarce knowledge about the author. Still, in this paper I found necessary to gather existing data, using as basic main rule keep out speculative conclusions without documentary basis, inferred from some expressions in his literary works. Consequently, in the Preface I clarify the data and issues about the man and his work, in light of the following questions: Names and identity, character and personality, life and activities, literary works - secular and religious, specific the liturgical poems - attribution and uniqueness. Also, I have compiled the ancient and modern research approaches, according three categories:

- a) References to Rabbi Shem Tov ben Yisshaq Arduziel, and his work in Hebrew;
- b) references to the author of "*Proverbios Morales*" in Spanish, Don Santo de Carrión;
- c) the references according the unified identity, with all of his writing, in Hebrew and in Spanish.

Obviously, there are many of unknowns about the person and the stylistic unity of his work. I had to face and attempt to show that in all aspects (both his work in Spanish and Hebrew, secular and sacred) he is a brilliant poet. It is shaped up as one and the same creative personality and his literary works have a decent singularity in question to outlining their characteristics, highlighting unifying parameters. These parametric contours draw a new picture, based on the hypothesis of stylistic unity in his works, whatever genre they belong to - Spanish, Hebrew, secular or sacred. Therefore, for a current research it is necessary to renew the study of this poet's profile and the stylistic unity of his work, and re-read his works in this new light.

Toward a solution for the task, I focused on the texts written originally in Hebrew to be a part of the cult in the synagogues. I prefer to show first the liturgical poems, and then develop, in "Stylistic Footprints" chapter, which aspects in these works may serve as a unifying bridge between both areas of the work of Shem Tov Arduziel (Hebrew and Spanish). Then, the poems themselves are the body of the work and not an appendix or a limiting support for a stylistic evaluation.

**Ben-Gurion University of the Negev
Faculty of Humanities and Social Science
Department of Hebrew Literature**

**The Liturgical Poems of Shem-Tov Arduziel,
Rabbi and liturgical poet at the birth of the Spanish lyrics**

**Complement of the requirements
to Humanities and Social Sciences Master in Arts (M.A.) Degree,
Research Area**

**By:
Humanities and Social Sciences M.A.
Margalit Sagray-Schallman**

**Under the supervision of
Dr. Peter Sh. Lehnardt**

April 2015

Signature of student: _____ date: _____
Signature of supervisor: _____ date: _____
Signature of the chairperson of the
Committee for graduate studies: _____ date: _____

**Ben-Gurion University of the Negev
Faculty of Humanities and Social Science
Department of Hebrew Literature**

**The Liturgical Poems of Shem-Tov Arduziel,
Rabbi and liturgical poet at the birth of the Spanish lyrics**

**Complement of the requirements
to Humanities and Social Sciences Master in Arts (M.A.) Degree,
Research Area**

**By:
Humanities and Social Sciences M.A.
Margalit Sagray-Schallman**

**Under the supervision of
Dr. Peter Sh. Lehnardt**

April 2015

**Ben-Gurion University of the Negev
Faculty of Humanities and Social Science
Department of Hebrew Literature**

**The Liturgical Poems of Shem-Tov Arduziel,
Rabbi and liturgical poet at the birth of the Spanish lyrics**

**Complement of the requirements
to Humanities and Social Sciences Master in Arts (M.A.) Degree,
Research Area**

**By:
Humanities and Social Sciences M.A.
Margalit Sagray-Schallman**

**Under the supervision of
Dr. Peter Sh. Lehnardt**

April 2015